

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 1, Issue 18

2023/18
July

ISSN 2181-4120
VOLUME 1, ISSUE 18
JULY 2023

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL**VOLUME 1, ISSUE 18, JULY, 2023****EDITORIAL BOARD****G. Kholmurodova***Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***A. Madaliev***Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University***G. Sotiboldieva***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***U. Rashidova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University***D. Darmonov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***X. Abduxakimova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***U. Ruzmetov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan***M. Yusupova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***M. Kambarov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University***S. Sadaddinova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies***M. Fayzullaev***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University***Z. Muminova***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine***B. Kuldashov***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine***Kh. Askarov***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute***S. Nazarova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University***O. Rahmonov***Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute***G. Tangirova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***Z. Koryogdiev***Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University***S. Ubaydullaev***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology***R. Yuldasheva***Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***M. Yuldashova***Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University***Editorial Secretary: J. Eshonkulov**

O‘ZBEK TILINING IZOHLI LUG‘ATLARIDA SHAXSNI JINS JIHATIDAN IFODALOVCHI LEKSIK BIRLIKLARNING BERILISHI

Qobilova Mahbuba Mo‘minjonovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasida doktoranti

qmahbuba95@mail.com

***ANNOTATSIYA:** Ushbu maqolada O‘zbek tilining izohli lug‘atlarida berilgan shaxsni jins jihatda ifodalovchi leksik birliklarning farqlovchi va umumlashtiruvchi xususiyatlari haqida fikr yuritiladi*

***KALIT SO‘Z:** Gender, atash ma‘no, erkak jinsiga mansublik, ayol jinsiga mansublik, leksikografiya, feministik tilshunoslik*

THE PROVISION OF LEXICAL UNITS EXPRESSING GENDER IN THE EXPLANATORY DICTIONARIES OF THE UZBEK LANGUAGE

***ABSTRACT:** This article discusses the distinguishing and generalizing features of the lexical units representing the given person in terms of gender in the explanatory dictionaries of the Uzbek language*

***KEY WORDS:** Gender, meaning, belonging to the male gender, belonging to the female gender, lexicography, feminist linguistics*

KIRISH

Shaxsning sotsial belgilarini ifodalovchi leksik birliklar orasida gender, ya‘ni jins nuqtai nazaridan tavsiflovchi so‘zlar o‘zbek tilida alohoda agamiyat kasb etadi. Bilamizki, gender tushunchasi bir vaqtning o‘zida shaxsning ijtimoiy-madaniy

shartlashgan erkaklik va ayollik xususiyatlarini o‘lashtirish jarayoni hamda natijasini ifodalovchi tushuncha sifatida talqin etiladi.

Til jamiyat a‘zolari o‘rtasida eng muhim aloqa-aralashuv vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Til boshqa ijtimoiy hodisalar bilan uzviy aloqadadir. O‘tgan asr davomida gender tushunchasi bilan bog‘liq tadqiqotlar faollashdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ushbu davrda til va sotsial munosabalar doirasida til hodisalarini tadqiq etish ta‘sirida tilshunoslikda yangi yo‘nalishlar shakllandi.

1. Sotsiolingvistik tadqiqotlar
2. Feministik tilshunoslik
3. Ikki jinsni o‘rganuvchi sof gender tadqiqotlari
4. Maskulinlik tadqiqotlari
5. Jinsni psixolingvistik nuqtai nazardan o‘rganish
6. Krossmadaniy va lingvomadaniy tadqiqotlar¹.

Til hodisalarini ijtimoiy omillar bilan bo‘lgan munosabati sosida o‘rganishning asosiy maqsadi borliq hodisa va voqeligini tasvirlovchi, tavsiflovchi vositalarning tilda mavjudligi, xususan, shaxsni jins jihatidan ifodalovchi til birligi ma‘nosining hosil bo‘lishida lisoniy va nolisoniy omillarning o‘rni, ta‘sirini o‘rganishdir.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

O‘zbek tilining izohli lug‘atida *o‘g‘il, qiz, yigit, o‘g‘lon, qizaloq, qizcha, er, erkak, ayol, xotin, juvon, chol, kampir, ojiza, zaifa, bekach, navjuvon, o‘spirin* va boshqalar kabi so‘zlar lisoniy ma‘nosi shaxsning sotsial belgisidan biri bo‘lgan jinsi bilan bog‘liq holda shakllangan birliklar bo‘lib, ularning barchasi uchun birlashtiruvchi, umumiy omil shaxsni jinsiga ko‘ra ifodalash hisoblanadi. Shu asosda, ularning har biri alohida lisoniy ma‘no va vazifalarga egaligi bilan o‘zaro farqlanadi. Bular uchun integral sema “jinsga xoslik” belgisi bo‘lsa, farqlovchi semalar sifatida “erkak jinsiga mansublik” yoki “ayol jinsiga mansublik” ma‘nolarni belgilash

¹ Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 188 с.

mumkin. Aynan shu farqlovchi semalar asosida jinsga ko‘ra shaxsni ifodalovchi lug‘aviy birliklar dastlabki bosqichda ikki guruhga ajraladi:

- 1) Erkak jinsiga mansublikni ifodalovchi leksik birliklar;
- 2) Ayol jinsiga mansublikni ifodalovchi leksik birliklar.

Birinchi guruhda er jinsiga mansub bo‘lgan semaga ega so‘zlar *o‘g‘il, yigit, er, erkak, chol, o‘spirin* kabi so‘zlar mansublik kasb etsa, ikkinchi guruh ayol jinsiga mansub semasiga ega bo‘lgan *qiz, qizaloq, ayol, xotin, kampir, bekach, juvon* kabi birliklar bilan to‘ldiriladi.

Ushbu leksik birliklarning barchasida shaxsni jins jihatidan ifodalash ma‘nosi yetakchi mavqeni egallab turibdi. Bundan tashqari, shaxsni ham jins, ham qarindoshlik, ham kasb-kor, ham yosh jihatdan tavsiflovchi leksik birliklarni ham shaxsni jinsiga ko‘ra tavsiflovchi leksik birliklar sifatida qarash lozim deb hisoblaymiz. Chunki, shaxsning ijtimoiy holat va munosabatlari turli omillarga bog‘liq, bu holat shaxsning sotsial belgilarini ifodalovchi leksik birliklar lisoniy ma‘nosiga ta‘sir etmay qolmaydi. Jumladan, *kampir* so‘zining atash ma‘nosida ayol jinsiga mansublik hamda shaxsning keksalik holati semalari birgalikda tarkib topgan. Shuningdek, *aktrisa, balerina, doya, hamshira* kabi so‘zlarning ma‘nosida esa kasbi, shug‘ullanadigan faoliyati bilan birga ayol jinsiga mansublik belgisi ham mavjud. Qarindoshlik, jins, yosh belgilarini birgalikda ifodalovchi so‘zlar sifatida *tog‘a, aka, kuyov, singil, moma, buva, kelin, pochcha, amma, xola, bobo, opa, qaynota, qaynona* kabi leksik birliklarni qayd qilish mumkin.

Qayd qilingan shaxsni jins jihatidan ifodalovchi leksik birliklarni “nomlashning sotsial xoslanganligi” nuqtai nazaridan baholab, ularning “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”² dagi leksikografik izohlariga diqqat qaratsak, shaxsni jinsga ko‘ra tavsiflovchi leksik birliklarning lisoniy xususiyatlari izohli lug‘atlarda atroflicha talqin qilingan. “Tilda mavjud faktik manbalardan anglashiladiki, otasi, onasi, bo‘tam, xonim, chirog‘im ko‘rinishli so‘zlar murojaat shaklida qo‘llanadi va sotsial

² Shaxsni jinsga ko‘ra tavsiflovchi so‘zlarning leksikografik tasnifi tahlili: O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jild. 1-5-jildlar. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006-2008.

va lingvomadaniy xususiyatini namoyon qiladi”³. Xuddi shunday *o‘g‘il, qiz, yigit, xotin, kampir, kelin, kuyov yigit* kabi shaxsni jinsga ko‘ra ifodalovchi so‘zlarning ham murojaat shakli vazifasidagi faolligini ta’kidlash mumkin. S.Mo‘minovning tadqiqotida aytilishicha, o‘zbek oilalarida er va xotinning o‘zaro murojaatida o‘ndan ortiq murojaat shakli ishlatiladi⁴, bularga shaxsning jins belgisi bilan bog‘liq ifodalar katta o‘rin egallaydi..

XULOSA

Xulosa qiladigan bo‘lsak, shaxsni jins jihatdan tavsiflovchi so‘zlarning o‘zbek tili leksikasida o‘ziga xos ma’no va xususiyatlariga ega bo‘lib, ularning lisoniy ma’no tarkibini tekshirish lisoniy-ijtimoiy tabiatini ochishga, ularning leksikografik tasniflarini mukammallashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Hasanova D. O‘zbek tilida shaxs sotsial belgilarini ifodalash omillari, vositalari va usullari: Filol.fan.dokt. ... diss. – Qo‘qon, 2022
2. Mo‘minov S. O‘zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari (monografiya). – Farg‘ona
3. Raupova L. Dialogik diskursdagi polipredikativ birliklarning sotsiopragmatik tadqiqi: Filol.fan.dokt. ...diss. – Toshkent, 2012
4. Shaxsni jinsga ko‘ra tavsiflovchi so‘zlarning leksikografik tasnifi tahlili: O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jild. 1-5-jildlar. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006-2008
5. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН, 1999

³ Raupova L. Dialogik diskursdagi polipredikativ birliklarning sotsiopragmatik tadqiqi: Filol.fan.dokt. ...diss. – Toshkent, 2012. – 154-b.

⁴ Mo‘minov S. O‘zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari (monografiya). – Farg‘ona. 2021. – 180-182-b.

QUYMA MONOLIT TEMIRBETONLI TURAR-JOY BINOLARIDA ICHKI VA TASHQI DEVORLARNI QURISH TEXNOLOGIYASI

Abdugʻaniyev Sardorbek Abduvoxid oʻgli

"Bin ova inshootlar qurilishi" yoʻnalishi talabasi.

Karimxonov Muhammadxoʻja Akmalxon oʻgʻli

"Bin ova inshootlar qurilishi" yoʻnalishi talabasi.

Ikromjonov Izzatbek Ibroximjon oʻgʻli

"Bin ova inshootlar qurilishi" yoʻnalishi talabasi.

Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti, Andijon vil. Oʻzbekiston.

E. mail: dors9718@gmail.com

Xulosa: ushbu maqolada bin va inshootlarni barpo etish texnologiyasi boʻyicha, quyma monolit temirbetonli binolarda ichki va tashqi devorlarni qurishda ishlarni olib borish usullari keltirilgan. Shu bilan birga, qurilish jarayonlariga texnika va texnologiyalarni olib kirish, ishchi kuchi sonini kamaytirib, qurilish vaqtini tezlashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikga erishish usuli koʻrsatilgan.

***Kalit soʻzlar:** avtokran, iqtisodiy samaradorlik, quyma monolit, ishchi kuchi, maxsus moslama, roxla, ichki va tashqi devor.*

Kirish.

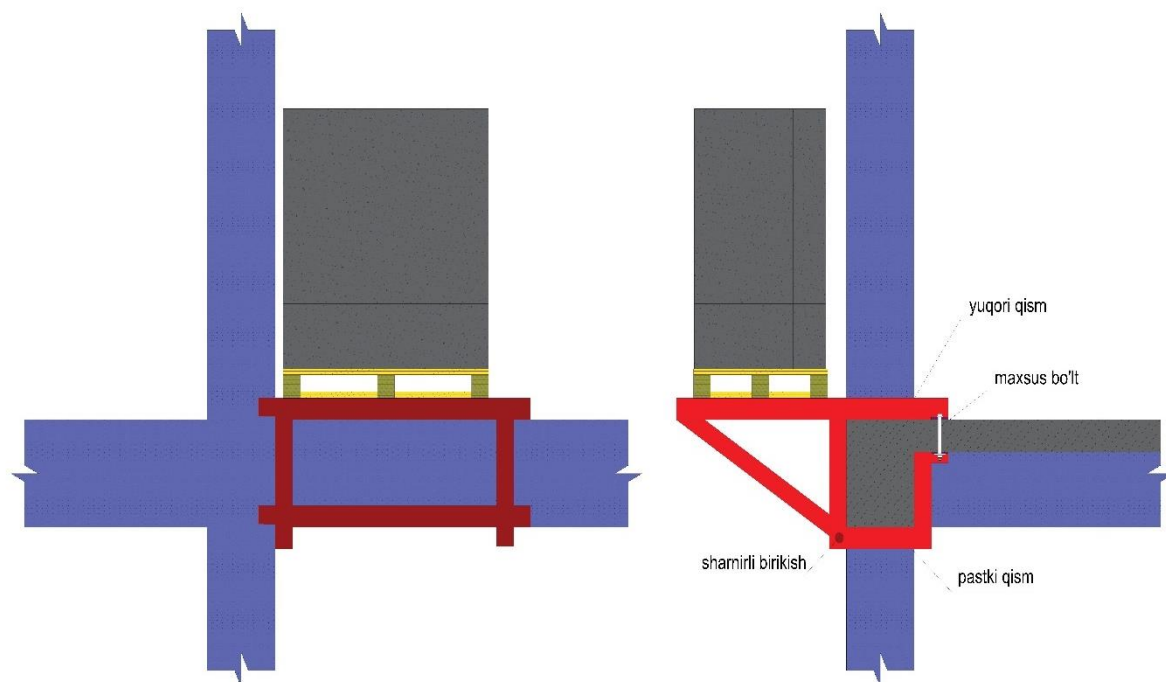
Ushbu maqolada quyma monolit temirbetonli binolarda tosuvchi elementlar, ichki pardozlash materiallari, tashqi va ichki devor qurish uchun materiallar, xamda, paddonga qadoqlangan turli qurilish materiallarini bino ichiga tashib kirishda yuzaga keladigan qiyinchilik va muammolarga yechim topish, ishchi kuchi sarfini

kamaytirish, texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish usuli xaqida ish olib borilgan.

Asosiy qism.

Muammo. Bugungi kun qurilishida “quyma monolit” texnologiyasi keng qo‘llanilmoqda. Bu texnologiyani avzalligi ko‘p va shu bilan birgalikda ayrim kamchiliklari xam mavjud bo‘lib, ulardan biri; quyma monolit usulida bir qavatning barcha konstruksiyalari ustun, to‘sin va yopmalar yaxlit bitta qilib quyilishi sababli xonalarni bo‘lish uchun va tashqi devorlarni qurish uchun kerak bo‘ladigan qurilish materiallarini bino ichida qoldirib bo‘lmaydi. Chunki, quyma monolit quyilgandan +20 °C da 28 sutkada to‘liq quvatga kirishida, bino ichida montaj ishlarini olib borish uchun quyma monolit kamida 75% quvat olishi kerak buning uchun kamida 7 sutka vaqt o‘tadi. Natijada ichki montaj uchun kerak bo‘ladigan materiallarni tashib chiqishga to‘g‘ri keladi. Xozirgi kunda ichki va tashqi devor uchun yegillashtirilgan g‘ovakli bloklar keng qo‘llanilmoqda. Ushbu qurilish materiali qadog‘ida odatda 0.85m³ dan 1.25m³ gacha bo‘ladi va qadoqni xajmi kattaligi sababli qadoqni buzmasdan tashishda turli uammolarni keltirib chiqaradi, qadoqni buzib bo‘laklarga bo‘lingan xolda tashish esa ancha vaqtni oladi. Ayrim binolarda yuk tashish uchun liftlar mavjud bo‘lmaydi va qurilish materiallarini ishkuchi yordamida zinapoyalar orqali tashishga to‘g‘ri keladi va ish vaqti uzunlashadi xamda qoshimcha xarajatlarni ortib ketishiga sabab bo‘ladi. Bunay xollarda qurilishga qo‘yiladigan asosiy talablardan biri “Iqtisodiy talablar” bajarilmay qoladi.

Yechim. Bunday xollarda rigel va ustunga maxkamlanuvchi maxsus moslamadan foydalanib yaxshiroq yechim qilish mumkun. Ushbu moslama metal shvelirdan yasaladi va bo‘laklarga ajralish xususiyatiga ega bo‘lib, uni o‘rnatish va qayta yechib olishda qiyinchiliklar tug‘dirmaydi.

Moslamani birinchi bo‘lagi ustun va rigelga qadab yopma ustidan qo‘yiladi, ikkinchi bo‘lagi rigel osti va yopma ostiga qadalgan xolda rigel tomondan sharnirli, yopma tomonda esa maxsus bo‘lt va gayka yordamida maxkamlanadi. Birlashgan ikki bo‘lak rigel ni to‘liq aylanib o‘tadi, ustun va yopma plitaga maxkam qadalib turadi, shu sababdan tushayotgan yuk konstruksiyalarga taqsimlangan xolda tarqaladi. Moslamani maxkamlash uchun monolit yopma quyish mobaynida maxsus bo‘lt uchun teshik qoldirib ketish zarur.

Maxkamlangan moslamaga avtokran yordamida padonga terilgan xarqanday qurilish materiallarini xar bir etajga joylashtirish imkoniyati paydo bo‘ladi. Buning uchun 1 siklda bajariladigan ishlar ketmaketligi quyidagicha bo‘ladi:

- 1-ishchi yukni maxsus arqon yordamida avtokran ilgagiga maxkamlaydi, ish vaqti 1-daqiqa
- Avtokran yukni maxsus moslamaga ko‘taradi, ish vaqti 2-daqiqa
- 2-ishchi arqonni yukdan bo‘shatadi, ish vaqti 1 daqiqa
- 2-ishchi roxla yordamida yukni kerakli bolgan joyga yetgazadi, ish vaqti 3 daqiqa
- Avtokran navbatdagi yukni ko‘tarish uchun qaytadi, ish vaqti 2daqiqa

Ish sikli ushbu tartibda bajarilganda xar bir sikl uchun o‘rtacha 6-8 daqiqa vaqt ketadi. Bundan ko‘rinib turibdiki 2 nafar ishchi bilan barcha yuklarni qavatlar ichiga ko‘tarish mumkin bo‘ladi va ishchi soni kamligi va ish vaqti qisqaligini xisobiga iqtisodiy samaradorlikga erishiladi.

Foydalingan adabiyotlar:

1. Bino va inshootlarni barpo etish texnologiyasi” 2018 yil. N.Bozorboyev, X.I.Yusupov, R.A.Narov, A.M.Ilmuradov, V. Rasulov, B.T.Xushnazarov, F.N.Bozorboyev, I.N.Salimova
2. QMQ 3.03.01-98. Yuk ko‘taruvchi va to‘sovchi konstruksiyalar. Toshkent, 1998.
3. QMQ 3.01.02-00. Qurilishda xavfsizlik texnikasi. Toshkent, 2000.
4. “Metall konstruksiyalari” Toshkent 2010 yil Q.A.Saydullayev, Q.Q.Shukurova

JISMLARNING SUYUQLIKDA SUZISH SHARTLARI

Tursunxo‘jayeva Sug‘diyona Talantbek qizi

Nizomiy nomidagi TDPU

2-bosqich talabasi

Ushbu maqolada arximed qonuni ta‘rifi jismlarning suyuqlikda suzish shartlari cho‘kmaydigan jism harakati va shu holatlarga doir masalalar keltirilgan Kalit so‘zlar: Arximed qonuni, arximed kuchi, qiziqarli tajribalar

Kalit so‘zlar: *Arximed qonuni, arximed kuchi, jismning zichligi, suzish shartlari.*

УСЛОВИЯ ДЛЯ ОБЪЕКТОВ, ПЛАВАЮЩИХ В ЖИДКОСТИ

В данной статье представлены определение закона Архимеда, условия плавающих тел в жидкости, движение нетонующих тел и проблемы, связанные с этими ситуациями.

Ключевые слова: *закон Архимеда, сила Архимеда, плотность тела, условия плавания.*

CONDITIONS FOR OBJECTS FLOATING IN A LIQUID

In this article, the definition of Archimedes' law, the conditions of floating bodies in liquids, the motion of non-sinking bodies and problems related to these situations are presented.

Key words: *Archimedes' law, Archimedes force, body density, conditions of swimming.*

Turli jismlar suyuqliklarda turlicha harakat qiladi, ya'ni ularning suyuqlikdagi harakati ayrim parametrlariga asosan zichligiga hajmiga bog'liq bo'ladi. Suyuqlikka botirilgan qattiq jismlar suyuqlik sirtida, suyuqlik ichida suzadi yoki suyuqlik tubiga cho'kadi. Nima sababga ko'ra bunday holat sodir bo'ladi?

Suyuqlikka to'la botirilgan jismga gidrostatik bosim ta'sir etadi. Soddalik uchun suyuqlikka to'g'ri burchakli parallelepiped shaklidagi jism botirilgan bo'lsin. Bu jismning yon sirtlariga teng miqdorda va qarama-qarshi yo'nalgan P_1 va P_2 bosim ta'sir qiladi va bu bosimlar o'zaro muvozonatlashadi. Jismning ustki va ostki asoslariga ta'sir qiluvchi bosimlar har xil bo'lib, ular mos ravishda balandliklari h_1 va h_2 bo'lgan suyuqlik ustunlari bosimiga teng.

$$P_1 = p_s g h_1 \quad P_2 = p_s g h_2$$

Bu erda p_s , — suyuqlikning zichligi g — erkin tushish tezlanishi, Chizmadan $h_1 > h_2$, boiganligi sababli, jismning ostki asosiga pastdan yuqoriga yo'nalgan P_1 va P_2 bosimlarning farqiga teng bo'lgan ortiqcha bosim ta'sir qiladi.

$$\Delta P = P_1 - P_2 = p_s g h_1 - p_s g h_2 = p_s g (h_1 - h_2) = p_s g \Delta h$$

Bu ortiqcha bosim jismning pastki yuzi S bo'lgan asosiga ta'sir qilib, pastdan yuqoriga yo'nalgan F_A ko'taruvchi kuchni vujudga keltiradi.

$$F_A = \Delta P S = p_s g \Delta h S \quad \text{bu yerda } \Delta h S \text{ ko'paytma jismning hajmi } V, \text{ ga teng.}$$

$$F_A = p_s g V_j$$

Bu kuchni birinchi bo'lib tajriba asosida qadimgi grek olimi, fizik va matematik Arximed aniqlagan. Shuning uchun suyuqlikdagi jismni yuqoriga itaruvchi F_A kuchga Arximed kuchi deyiladi.

Arximed qonuni quyidagicha ta'riflanadi: *suyuqlikka botirilgan jismga suyuqlik tomonidan yuqoriga tik yo'nalgan va jismning og'irlik markaziga qo'yilgan, son qiymati jihatdan siqib chiqarilgan suyuqlik o'g'irligiga teng kuch ta'sir qiladi.*

Jismlarning suyuqlikdagi holati:

Suyuqlikka botirilgan jismga ikkita kuch: vertikal pastga yo'nalgan F_{og} , og'irlik kuchi va vertikal yuqoriga yo'nalgan F_A Arximed kuchi ta'sir qiladi. U vaqtda bu

kuchlarning ta'sirida jism katta kuch tomonga qarab harakat qiladi . Bunda quyidagi uch hol bo'lishi mumkin:

1. Agar jismning og'irligi $F_{og'}$. Arximed kuchi F_A dan katta, ya'ni $F_{og'} > F_A$ bo'lsa, jism pastga yo'nalgan natijalovchi $F = F_{og'} - F_A$ kuch ta'sirida suyuqlik tubiga cho'kadi. Boshqacha atganda, jismning zichligi ρ_j suyuqlikning zichligi ρ_s dan katta, ya'ni $\rho_j > \rho_s$ bo'lsa, cho'kish holati yuz

beradi. P kuchni cho'kuvchi jismning suyuqlikdagi og'irligi deb ham yuritiladi.

2. Agar jismning og'irligi $F_{og'}$, Arximed kuchi F_A ga teng, ya'ni $F_{og'} = F_A$ bo'lsa, jismga ta'sir qiluvchi natijalovchi kuch nolga teng bo'ladi. Bunda jism suyuqlikning ichki joyida muvozonatda, ya'ni muallaq holatda bo'ladi. Boshqacha atganda, jismning zichligi ρ_j suyuqlikning zichligi ρ_s gateng,

ya'ni $\rho_j = \rho_s$ bo'lsa, muallaq turish holati yuz beradi yoki unga oldin biror tashqi kuch berilgan bo'lsa, o'zining to'g'ri chiziqli tekis harakatida davom etadi.

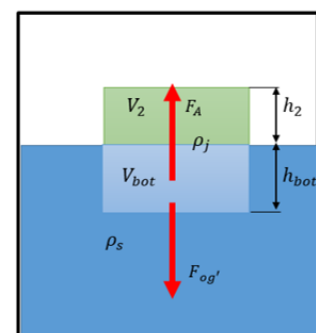
3. Agar jismning og'irligi $F_{og'}$, Arximed kuchi F_A dan kichik, ya'ni $F_{og'} < F_A$ bo'lsa, jism tepaga yo'nalgan natijalovchi $F = F_A - F_{og'}$ kuch ta'sirida suyuqlik yuziga qalqib chiqadi. Boshqacha atganda, jismning zichligi ρ_j suyuqlikning zichligi ρ_s dan kichik, ya'ni $\rho_j < \rho_s$ bo'lsa, qalqib chiqish holati yuz

beradi. F kuchni cho'kmaydigan jismning yuk ko'tarish qobiliyati deb ham yuritiladi. Qalqib chiqayotgan jismning suyuqlik sirtiga etgandan keyingi ko'tarilishi Arximed kuchi F_A jismning og'irligi $F_{og'}$ ga tenglashganga qadar davom etadi. $F_A = F_{og'}$ bo'lganda jism ko'tarilishdan to'xtaydi va qisman suyuqlikka botgan holda suyuqlik sirtida suzib yuradi.

Arximed qonunidan kelib chiqadigan natijalar

Cho'kmaydigan jism harakati

Agar suyuqlikka cho'kmaydigan jism tushirilsa, jismning havodagi og'irligi (yoki massasi), siqib chiqarilgan suyuqlikning og'irligiga (yoki massasiga)

1-rasm

tengdir.

Sababi jism suyuqlikda muallaq suzib yurgan paytida boya ikkinchi shartta aytilgandek $F_A = F_{og'}$ shart bajariladi. Arximed kuchi esa ma'lumki jism siqib chiqargan suyuqlik og'irligiga teng. Bundan

$$F_A = F_{og'} = P$$

Cho'kmaydigan jism suyuqlikka tushirilsa, jismning biror qismi suyuqlik ichida, qolgani esa suyuqlik tashqarisida bo'ladi. Jismning zichligi qancha katta bo'lsa, uning shuncha ko'p qismisuyuqlik ichida bo'ladi. Jism zichligi suyuqlik zichligiga tenglashganda esa jismning hamma qismi suyuqlik ichida bo'ladi, ya'ni to'la botgan holda muallaq turadi

$$F_{og'} = P \quad \rightarrow \quad \rho_j V_j g = \rho_s V_{bot} g \quad \rightarrow \quad V_{bot} = \frac{\rho_j}{\rho_s} V_j$$

Yoki

$$V_{bot} = S * h_{bot} \quad V_j = S * h_j$$

$$h_{bot} = \frac{\rho_j}{\rho_s} h_j$$

$$h_2 + h_{bot} = h_j$$

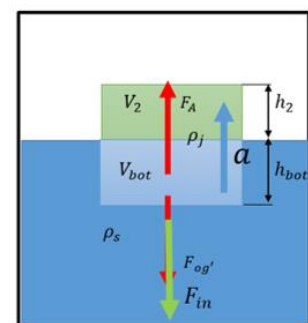
$$V_2 + V_{bot} = V_j$$

Suyulikning cho'kmayan qismini topish formulasi quyidagicha:

$$V_2 = \frac{\rho_s - \rho_j}{\rho_s} V_j \quad h_2 = \frac{\rho_s - \rho_j}{\rho_s} h_j$$

Cho'kmaydigan jismning yuk ko'tarish qobiliyati quyidagicha topiladi:

Ma'lumki cho'kmaydigan jismlarning og'irlik kuchi

2-rasm

Arximed kuchidan kichik bo‘ladi va tenglashgan paytta jism cho‘ka boshlaydi.

$$F_A = F_{og'} + P_{yuk} \quad P_{yuk} = F_A - F_{og'}$$

$$P_{yuk} = \rho_s V_j g - \rho_j V_j g$$

$$P_{yuk} = (\rho_s - \rho_j) V_j g$$

To‘la botirilgach qo‘yib yuborilgan cho‘kmaydigan jism oladigan dastlabki tezlanishi:

Suyuqlik tubida turgan cho‘kmaydigan jism qo‘yib yuborilsa, u tepaga a tezlanish bilan ko‘tarila boshlaydi. Inersiya kuchi esa tezlanish yo‘nalishiga qarama-qarshi, ya’ni pastga yo‘nalgan bo‘ladi. Inersiya kuchi va og‘irlik kuchining yig‘indisi Arximed kuchiga teng

bo‘ladi.

$$F_{in} = F_A - F_{og'} \quad \rho_j V_j a = \rho_s V_j g - \rho_j V_j g$$

$$a = \frac{\rho_s - \rho_j}{\rho_j} g$$

Zichligi ρ_j bolgan cho‘kmaydigan jismni h balandlikdan zichligi ρ_s bolgan suyuqlikka tashlasa, jismning suyuqlikka cho‘kish chuqurligi l quyidagicha topiladi (suyuqlik qarshiligi e’tiborga olinmaganda):

Jism h balandlikdan tushishda g tezlanish bilan erkin tushadi. Suyuqlikda esa l yo‘lda a

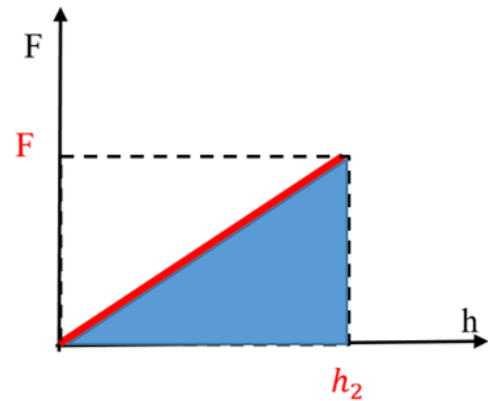
tezlanish bilan sekinlanuvchan harakat qiladi.

$$\left\{ \begin{array}{l} h = \frac{v^2 - 0^2}{2g} = \frac{v^2}{2g} \\ l = \frac{0^2 - v^2}{2a} \end{array} \right. \quad \frac{l}{h} = \frac{g}{a} \quad l = \frac{g}{a} h = \frac{g}{\frac{\rho_s - \rho_j}{\rho_j} g} * h = \frac{\rho_j}{\rho_s - \rho_j} * h$$

$$l = \frac{\rho_j}{\rho_s - \rho_j} * h$$

Asos yuzi S , balandligi h , zichligi ρ_j bo'lgan suyuqlikda turgan va cho'kmaydigan prizmatik jismni suyuqlikka to'la botirish uchun bajariladigan ish quyidagicha:

Dastlab jismga hech qanday kuch ta'sir qilmaganda jism h_2 qismi suvdan chiqqan holda suv yuzida muallaq turadi. Jism ustiga ozroq yuk qo'yganda jism biroz cho'kadi. Ko'proq yuk qo'ya borsak, cho'kish chuqurligi orta boradi. Va nihoyat jismning ustiga uning yuk ko'tarish qobiliyati F ga teng yuk qo'ysak, u butunlay suvga ko'miladi. Bunda o'zgaruvchan kuch h_2 yo'lda ish bajaradi, ya'ni jismning cho'kman qismini to'la botirishda ish bajaradi. Jismni to'la botirish uchun bajarilgan ish kuch va ko'chish bog'langan grafikda chegaralangan yuzaga teng bo'ladi.

3-rasm

$$dA = Fdh$$

$$F = F_A = \rho_s V_j g = \rho_s S h g$$

$$dA = \rho_s S g h dh$$

$$\int dA = \int_0^{h_2} \rho_s S g h dh$$

$$A = \frac{\rho_s S g h_2^2}{2} = \frac{\rho_s S g}{2} * \left(\frac{\rho_s - \rho_j}{\rho_s} h_j \right)^2 = \frac{S g h_j^2}{2 \rho_s} (\rho_s - \rho_j)^2$$

$$A = \frac{S g h_j^2}{2 \rho_s} (\rho_s - \rho_j)^2$$

Mavzuga doir masalalar.

1. Yog'och bo'lagi hajmining $\frac{3}{4}$ qismi suvda botgan holda suzmoqda.

Yog'och qanday zichlikka ega?

Berilgan	Yechilishi
$\frac{V_{bot}}{V_y} = \frac{3}{4}$ $\frac{V_{bot}}{V_y} * \rho_s$ $\rho_s = \frac{1000kg}{m^3}$ $\rho_y - ?$	$F_{og'} = P \rightarrow \rho_y V_y g = \rho_s V_{bot} g \rightarrow \rho_y =$ $\rho_y = \frac{3}{4} * \frac{1000kg}{m^3} = 750 \frac{kg}{m^3}$

2. Yuzasi $1m^2$ va balandligi $0,4$ m bo'lgan muz parchasi suvda suzmoqda. Muzni suvga to'liq botirish uchun qanday minimal ish bajarish kerak? Muzning zichligi $900kg/m^3$

$$g=10m/s^2$$

Berilgan

$$S=1m^2$$

$$h_m=0,4$$

$$\rho_s = \frac{1000kg}{m^3}$$

$$\rho_m = \frac{900kg}{m^3}$$

A-?

Yechilishi

$$dA = Fdh = \rho_s V_m g = \rho_s S h g$$

$$dA = \rho_s S g h dh$$

$$\int dA = \int_0^{h_2} \rho_s S g h dh$$

$$A = \frac{\rho_s S g h_2^2}{2} = \frac{\rho_s S g}{2} * \left(\frac{\rho_s - \rho_m}{\rho_s} h_m \right)^2 = \frac{S g h_m^2}{2 \rho_s} (\rho_s - \rho_m)^2$$

$$A = \frac{1m^2 * 10m/s^2 * (0,4)^2}{2 * \frac{1000kg}{m^3}} \left(\frac{1000kg}{m^3} - \frac{900kg}{m^3} \right)^2 = 8J$$

3. 25 cm qalinlikdagi yassi bir jinsli muz parchasi 75 kg massali kishini suvda saqlay olishi uchun uning yuzasi kamida qanday bo'lishi kerak? Muzning zichligi $900kg/m^3$

Berilgan

$$h=25 \text{ cm}=0,25 \text{ m}$$

$$m=75 \text{ kg}$$

$$\rho_m = \frac{900kg}{m^3}$$

$$\rho_s = \frac{1000kg}{m^3}$$

S-?

Yechilishi

$$F_A = F_{og'} + P_{yuk} \quad P_{yuk} = F_A - F_{og'}$$

$$P_{yuk} = \rho_s V_m g - \rho_m V_m g$$

$$P_{yuk} = (\rho_s - \rho_m) V_m g$$

$$m = \frac{P_{yuk}}{g} \quad V_m = S * h$$

$$S = \frac{m}{(\rho_s - \rho_m) * h} = \frac{75 \text{ kg}}{\left(\frac{1000kg}{m^3} - \frac{900kg}{m^3} \right) * 0,25} = 3m^2$$

ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТДАГИ ЎРНИ

Шомуродова Шахло Баходир қизи

Термиз давлат педагогика институти

Филология факултети,

Ўзга тилли гуруҳларда рус тили йўналиши

1 босқич, 102 гуруҳ талабаси

***Аннотация:** ушбу мақолада Янги Ўзбекистонда хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш бўйича амалга оширилаётган ислохотлар ҳақида фикр юритилади.*

***Калит сўзлар:** хотин-қизлар, гендер тенглик, жамият, ҳуқуқ, қонун, ислохот.*

***Аннотация:** в данной статье рассматриваются реформы, проводимые для повышения общественно-политической активности женщин Нового Узбекистана.*

***Ключевые слова:** женщины, гендерное равенство, общество, закон, закон, реформа.*

***Abstract:** this article discusses the reforms implemented to increase the socio-political activity of women in New Uzbekistan.*

***Key words:** women, gender equality, society, law, law, reform.*

БМТ ҳисоботига кўра, аёлларнинг жамиятдаги ўрни ва ўрни масаласи бугунги куннинг глобал экологик ва иқтисодий муаммоларидан кейин иккинчи ўринда туради. Биз фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёни замонавий дунёда эркак ва аёл ролининг муқаррар ўзгаришига олиб келишини, аёллар

қарорлар қабул қилишда тобора кўпроқ иштирок этаётганини, гендер тенглиги ҳар томонлама ҳимоя қилинаётганини, унинг этник ва ижтимоий-маиший-ижтимоий манфаатларини кўриб чиқамиз. маданий жиҳатлари ҳисобга олинади. Эркак боқувчи бўлган оиланинг илгари бузилмас шакли ўз шаклини ўзгартирмоқда.

Аёл оилада тенгликка, турмуш ўртоқлар ўртасида мажбуриятларни уйғун тақсимлашга интилади. У янада мустақил бўлди, ўзини нафақат оилада, балки ундан ташқарида, касбий соҳада ҳам амалга ошириш истаги бор эди. Энди аёл илгари фақат эркаклар кўриши мумкин бўлган позицияларни эгаллайди. Ва ҳатто "шиша шифтини" сақлаб турганда ҳам, аёл юқори лавозимларда ўз мавқеини тобора мустаҳкамламоқда. У ўзининг мулоқот қобилиятлари билан юқори чўққиларга чиқади.

Эркаклар аёллардан тажовузкор, вазифага йўналтирилган хатти-ҳаракатлари билан ажралиб туради, бу бизнинг замонамизда талаб тобора ортиб бораётган бошқарувнинг янги моделига мос келмайди. Бироқ, шу билан бирга, кўпроқ мос келадиган мулоқот қобилиятига эга бўлган аёллар бошқарув муҳитига кира олмайди, чунки улар эркаклар томонидан ўрнатилган рецептлар ва кучли жинсий алоқа билан бевосита мулоқот қилиш, иқтисодий шериклик ўрнатиш ва бунинг учун уларнинг алоқа моделларини қабул қилиш зарурати билан дуч келишади. .Ва эркаклар муҳитига кириб, аёллар мақом ва ҳокимият учун рақобатга қўшиладилар, бунинг натижасида улар ўзларининг ўзига хос алоқа усулларини йўқотадилар, бу ҳатто уларга гендер стереотиплари томонидан тайинланади.

Ролларнинг бундай чалкашлиги "икки томонлама боғланиш" деб номланади, агар сиз атрофдаги ижтимоий шароитлар туфайли бир турдаги хатти-ҳаракатларга мос кела олмасангиз ва турли хатти-ҳаракатлар ўртасида маневр қилишга мажбур бўлсангиз. Нафақат меҳнат соҳасида, аёл эркакка етиб олишга интилади, балки оилада ҳам бу жараённи кузатамиз. Замонавий жамият учун иккита ишлайдиган ота-онаси бўлган оила модели янада жозибали ва

замонавий воқеликка мос келадиган кўринадди. Ота боқувчи, она эса уй бекаси бўлган ан'анавий оила модели ўрнини шериклик ва тенглик ҳукм сурадиган бошқа оила модели эгалламоқда. 21-аср аёли унинг бахти учун ҳаётининг асосий соҳалари, яъни оила ва ишни бирлаштириш кераклигини тушунади. Шу билан бирга, ҳар хил роллар бир-бири билан кесишмаслиги учун уйғун тарзда бирлаштиринг ва аёл ҳаётнинг барча соҳаларида ўзини тўлиқ англай олади.

Маълумки, 2019 йил 2 сентябрда қабул қилинган “Хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг қонуни хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрнига қаратилган ҳуқуқий ҳимоя, ҳуқуқий кафолат сифатида маъқулланганди.

Қувонарли томони шундаки, минг йиллардан буён жамиятда аёл ва эркек ўртасидаги тенгсизлик ва уни ҳал этиш масаласи ҳамisha долзарб бўлиб келган ҳуқуқий муносабатларнинг нечоғлик долзарблигига қаратилган қонундир. Жумладан, қонуннинг 1-моддасида қайд этилганидек, қонуннинг мақсади хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Тўғри, ҳозир биз яшаётган давр янгиланаётган Ўзбекистоннинг ислохотларида инсон манфаатларининг устунлигига қаратилган бир пайтда, ҳали ҳам оилавий низоларнинг жуда катта қисми эркеклар томонидан аёл ҳуқуқларининг тан олинмаслик ҳолатлари шунингдек, айрим ҳолатларда жамиятда ҳам хотин-қизларнинг ҳуқуқ ҳамда имкониятларига етарлича аҳамият берилмаётгани ҳақиқатдир.

Ана шундай салбий ҳолатларга қарши мазкур қонуннинг 2-моддасида “Хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонун ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома

қоидалари қўлланилиши” белгиланган.Шунингдек, қонунда гендер тушунчаси ҳам қайд этилган бўлиб, унга кўра, гендер — хотин-қизлар ва эркеклар ўртасидаги муносабатларнинг жамият ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳаларида, шу жумладан сиёсат, иқтисодиёт, ҳуқуқ, мафкура ва маданият, таълим ҳамда илм-фан соҳаларида намоён бўладиган ижтимоий жиҳати кўрсатилган. Демак, гендер тушунчаси фақат аёллар манфаатларини ифодаламайди. Балки ҳар икки жинс вакиллариининг ўз орзу ва мақсадлари сари дадил одимлаши, ҳаёт сифатини ошириш учун бир хил имкон бериш кераклигини илгари суради, холос. Айнан ривожланган жамиятнинг талабларидан бири бу эркек ва аёл ҳуқуқлари тенглигининг таъминланишидадир.

Дарҳақиқат, қадим юнон Сукрот, Арасту, Афлотун каби олимлари энг яхши давлат сифатида жамиятда тенглик ва адолат ҳукм сурган полисни назарда тутишган. Энг яхши қонунлар сифатида ҳам барча тенглигини кафолатлаган қонунларни илгари суришган. Эркек ва аёллар тенглиги ғоясини юнон олими Антифонт ўз асарларида қўллаган ҳолда: «Табиат барчани: аёлларни ҳам, эркекларни ҳам тенг қилиб яратади, лекин одамлар инсонларни тенгсиз ҳолатга солувчи қонунларни ишлаб чиқишади», деб таъкидлаган.Шарқ қомусий олимлардан Абу Наср Форобий “Фозил одамлар шаҳри” асарида тенглик ҳукм сурган давлатни фозилликка интилган давлат сифатида қайд этган бўлса, 1791 йилда Олимпия Де Гуж томонидан тайёрланган фуқаролик ва аёл ҳуқуқи декларациясида илк бор аёлларнинг эркин фикрлаш ва ўз фикрини билдириш ҳуқуқига эга эканлиги эътироф этилган. Гендер тенглигининг ҳуқуқий ривожига эътибор берадиган бўлсак, энг аввало, гендер тенгликнинг ҳуқуқий асослари халқаро ва миллий қонунчиликни тарихий-назарий ва ҳуқуқий жиҳатларини таҳлил этиш жоиз.

Албатта, барчамизга маълумки, 1948 йилда БМТ Бош ассамблеяси томонидан қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида эркек ва аёлларнинг тенглиги алоҳида эътироф этилган бўлиб, Декларациянинг 1-

моддасида «Ҳамма одамлар ўз кадр-қиммати ҳамда ҳуқуқларида эркин ва тенг бўлиб туғиладилар. Уларга ақл ва виждон ато қилинган, бинобарин бир-бирларига нисбатан биродарлик руҳида муносабатда бўлишлари керак», дея таъриф берилган. БМТ томонидан 1966 йилда қабул қилинган яна бир халқаро ҳужжат – Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 3-моддасида таъкидланишича, «Мазкур пактда иштирок этувчи давлатлар эркаклар ва аёллар учун ушбу Пактда кўриб чиқилган барча фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлардан бир хилда фойдаланишини таъминлаш мажбуриятини олади». Айнан мазкур халқаро норма “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида” қонуннинг 2-моддасида “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонун ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир,-деган модданинг амалий ва ҳуқуқий асосидир.

Демак, юқорида қайд этилган халқаро ҳужжатларни ратификация қилган мустақил давлатимиз халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган талабларидан келиб чиқиб ўз миллий қонунчилигида аёллар ва эркаклар тенглиги масаласига жиддий аҳамият беришининг сабаби ҳам асослидир.

Мазкур асоснинг яна бир ҳуқуқий кафолати бу Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 46-моддасида «Хотин-қизлар ва эркаклар тенг ҳуқуқлидирлар», деб белгиланганлигидир. Демак, гендер тенглигининг ҳам халқаро ҳуқуқий ҳам, конституциявий ҳуқуқий асоси кафолатланган. Гендер тенглиги ижтимоий тенгликни ҳам англатади. Бундай тенгликни таъминлаш учун Конституция ва қонунларга зарур қоидаларни киритишнинг ўзи кифоя эмас.

Шу боис ҳам, “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш”га алоҳида эътибор қаратилган. Чунки, мана шундай синовли кунларда, яъни карантин даврида ҳам шифокорлар, ички ишлар, ҳатто Миллий Гвардия ходималарининг эркаклар билан елкама-елка туриб ишлашганининг гувоҳи бўлдик. Карантин бўлишига қарамай, тиббий ниқоблар, тиббий кийим-кечак, зарур воситаларни

зудлик билан етказиш учун тадбиркорлик ишларини йўлга қўйишганининг боиси, бирор бир тез тиббий ёрдам кўрсатишда узулишлар, етишмовчиликлар бўлмаганининг гувоҳимиз. Шифокорларимизнинг азалий Гиппократ қасамёди ҳаммага маълум. Куну-тун инсон саломатлиги йўлида хизмат қилган шифокорларимизнинг машаққатли меҳнати эвазига соғайган фуқароларимизнинг хурсандчилигининг ҳам гувоҳимиз.

Ана шундай изчиллик билан амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар натижасида жамиятимизда тинчлик ва иқтисодий барқарорлик таъминланмоқда. Кундалик ҳаётини тажриба шуни кўрсатмоқдаки, халқ фаровонлигида, жамият тинчлигида ҳамда иқтисодий барқарорликда эркак ва аёлнинг тенг ҳуқуқлилиги муҳим ўрин тутди. Гендер тенглигини таъминлаш бўйича давлат миқёсида ишлаб чиқилган қонунлар ва дастурлар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ҳатто Жаҳон Иқтисодий форуми (The Global Gender Gap) ўтказган тадқиқот натижаларига қараганда, хотин-қизлар эркакларга нисбатан бир йилда қарийиб 35 кундан кўпроқ ишлар экан. БМТ Болалар Жамғармаси (ЮНИСЕФ) тадқиқотларига қараганда эса, қизлар ўғил болаларга нисбатан бирор ишни бажаришда 35-36 фоиз кўп вақт сарфлар экан. Бу ҳали ҳам дунёда гендер тенглигига эриша олинмаётганлигини кўрсатади.

Шу боис ҳам, 2019 йилнинг 2 сентябрида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида»ги қонуни мамлакатимизда гендер тенгликни таъминлашга қаратилган яхлит ва асосий қонун ҳужжати ҳисобланади. Ушбу қонун билан илк бор миллий қонунчилигимизда «гендер» тушунчасига таъриф берилган. Унга кўра, хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари, ушбу соҳада давлат бошқаруви механизмлари белгиланди. Хусусан, хотин-қизларнинг гендер камситилишига йўл қўймаслик мақсадида Ўзбекистон Республикасида Гендер тенгликни таъминлаш масалалари бўйича комиссия ташкил этилди.

Комиссиянинг асосий вазифалари хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш соҳасидаги ягона давлат сиёсатини амалга ошириш, ушбу соҳада давлат дастурларини, миллий ҳаракатлар режаларини ва стратегияларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда иштирок этиш, ушбу соҳада қилинган ишлар бўйича ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ахборот тақдим этиш, хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш ва бу борада халқаро стандартларга риоя этиш соҳасида халқаро ташкилотлар, хорижий мамлакатларнинг тегишли органлари билан ҳамкорликни амалга оширишдан иборат.

Қонуний ҳуқуқ ва эркинликлардан фойдаланишда жинс бўйича камситишга йўл қўймаслик айрим ижтимоий муносабатларга татбиқ этилмайди.

Гендер тенглик жамият ривожидида муҳим бўлган ижтимоий муносабатларда долзарб аҳамиятга эга эканлиги бугунги кунда янада яққол намоён бўлмоқда.

Бугун оилада, жамиятда, айниқса, хотин-қизларнинг ижтимоий ҳаётдаги фаоллигини оширишга алоҳида эътибор қаратилаётгани натижасида ижтимоий муносабатларда ҳам, қонунчиликда ҳам катта ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Ҳозирги кунда бутун дунёда руй бераётган глобаллашув даврида хотин-қизларнинг ҳуқуқий эркинликлари, қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш жуда ҳам долзарб масалага айланиб бормоқда. Жамиятда хотин-қизларнинг иқтисодий-сиёсий ҳамда ижтимоий-ҳуқуқий фаолиятини юксалтириш жараёнлари кечиктириб бўлмас давр талаби ҳисобланмоқда. Аёллар масаласи жамият, ижтимоий муносабатлар, миллатлар, давлатлар, маданият ва цивилизациялар билан узвий алоқада. Бу масаланинг юзага келиши, ривожланиши ижтимоий-тарихий жараёнларнинг бир босқичдан иккинчи босқичга ўтиши билан ҳам боғлиқдир.

Президентимиз Ш.Мирзиёев тақлифига биноан, мамлакат тарихида илк бор Сенат раислигига аёл киши Танзила Норбоева сайланди. Маълумки, ундан

олдин Т.Норбоева Узбекистон Республикаси Бош вазирининг уринбосари, Узбекистон Хотин-кизлар кумитаси раиси булиб фаолият юритган. Мазкур сохадаги конунчилик чораларига тухталадиган булсак, Узбекистонда хотин-кизлар хукукларини таъминлаш ва химоя килишнинг хукукий асосларини янада такомиллаштириш мақсадида 2019 йил сентябрь ойида "Хотин-кизлар ва эркаклар учун тенг хукук ҳамда имкониятлар кафолатлари тугрисида"ги ҳамда "Хотин-кизларни тазйик ва зуравонликдан химоя килиш тугрисида"ги ^онунлар кабул килинди. БМТнинг деярли барча агентликлари, жумладан БМТ Тараққиёт Дастури, БМТ Аҳолишунослик жамгармаси (ЮНФПА), БМТ Болалар жамгармаси (ЮНИСЕФ), БМТ Инсон хукуклари буйича Олий комиссари бошкармаси, БМТнинг Наркотик моддалар ва жинойт бошкармаси, Халқаро миграция ташкилоти ушбу икки конун буйича уз изох ва таклифларини беришди.

Гендер тенглик буйича институционал чораларга келсак, айти пайтда Узбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати таркибида аёллар хукукларини таъминлаш ва камситишнинг хар кандай шаклига бархам бериш буйича миллий конунчиликда халқаро стандартларни уйгушлаштириш билан

шугулланувчи янги Хотин-кизлар ва гендер тенглик масалалари кумитаси ташкил килинган. Бундан ташқари, меҳнатга оид хукукларнинг кафолатлари ва куллаб-қувватлашни янада кучайтириш, уйдаги зуравонлик қурбонларига ёрдам бериш мақсадида Зурлик ишлатишдан жабр қурган шахсларни реабилитация килиш ва мослаштириш ҳамда уз жонига қасд килишнинг олдини олиш республика маркази ва Хотин-кизлар тадбиркорлиги маркази, Ҳукумат ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази ташкил топди. Кейинчалик эса Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази ҳамда "Маҳалла зиёси" республика укув-услугий маркази негизида Узбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани куллаб-қувватлаш вазирлиги ҳузуридаги "Маҳалла ва оила" илмий-тадқиқот институти ташкил этилди. Ушбу янги ташкил этилган барча институционал механизмлар Узбекистон Хотин-кизлар

кумитаси билан биргаликда БМТ Конвенциясига мувофик аёллар ҳуқуқлари, гендер тенглиги ва хотин-қизларга нисбатан камситишларга барҳам беришнинг ягона яхлит механизмига айланиши масаланинг муҳим томонидир.

Таъкидлаш жоиз, қабул қилинган норматив-меъёрий ҳужжатлар ва амалий чора-тадбирлар Ўзбекистоннинг гендер сиёсати соҳасидаги муҳим қадамидир ва у қонунчилик ҳамда амалиётнинг халқаро меъёр ва стандартларига тулик мос келади, шу билан бирга, уларнинг бир қисми ОБМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича идоралари тавсияларига асосланган. Айниқса, "Хотин-қизларни тазйик ва зуравонликдан ҳимоя қилиш тугрисида"ги Қонуннинг қабул қилиниши муҳим аҳамият касб этди. Ушбу Қонун қўйилган йиллик муҳокамалардан сўнг қабул қилинди. Қонун оиладаги зуравонлик қурбонларига ёрдам бериш, уларга бошпаналар ажратиш, ишонч телефонлари ва нафакат жисмоний зуравонлик, балки психологик ёки иқтисодий жиноятлар бўйича мажбурий жавобгарликка тортиш орқали аёлларни ҳимоя қилиш учун асосдир. Бундай чоралар, хусусан, БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича идоралари томонидан узок вақт давомида тавсия қилиб келинган.

Қабул қилинаётган чора-тадбирлар мамлакатнинг барча ҳудудлари ва хотин-қизларнинг барча тоифаларини қамраб олиши керак. Хусусан, 2030 йилгача бўлган даврда БМТ Глобал қўйилган тартибининг Барқарор ривожланиш мақсадларини изчил амалга ошириш қўйилган тартибидаги тамойилларни, айниқса, "ҳеч кимни ортида қолдирмаслик" тамойилини ҳисобга олган ҳолда, ҳар хил камситиш шаклларига мойил бўлган хотин-қизларнинг ҳолатига алоҳида эътибор қаратиш долзарб масаладир. Бу ерда мамлакатнинг чекка ҳудудларидаги қишлоқлардаги хотин-қизларга, этник озчилик гуруҳлари, ногиронлар, ОИВ/ОИТСга қалинган аёллар, озодликдан маҳрум қилиш ва чеклаш жойларидаги хотин-қизларга (шу жумладан қамқонхоналар, пансионатлар, қариялар уйлари ва рухий қасалликлар шифохоналари), инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари, фуқаролиги бўлмаган шахслар ва қочқинларга асосий эътибор қаратилади .

Айни пайтда БМТнинг Ўзбекистондаги агентликлари уртасидаги ҳамкорлик доирасида гендер масалалари буйича махсус гуруҳ фаолияти йўлга қўйилган бўлиб, унинг таркибига БМТнинг деярли барча агентликлари вакиллари киритилган. Масалан, юқорида кайд этилган Конунларга берилган тавсиялар хали лойиха пайтида гуруҳ ишининг бир қисми эди. Ушбу гуруҳ фаолияти мисолида

БМТ агентликлари бошқа конун ҳужжатларини ишлаб чиқишда ёрдам беришга доим тайёр. Бундан ташқари, конференция, видеоролик, Ўзбекистон Хотин-қизлар кумитаси қошидаги юридик клиника, ижтимоий тармоқлар каби турли форматларда аёллар муаммолари тугрисида хабардорликни ошириш буйича қўлаб қўллар кун тартибидан жой олган. Бу борада "Таракқиёт стратегияси маркази ва бошқа нодавлат ташкилотлар билан ҳам фаол ҳамкорликда иш олиб борилмоқда .

Ўз навбатида, Ўзбекистондаги БМТнинг жамоаси айни пайтда барча миллий ҳамкорлар ва бошқа манфаатдор томонларнинг кенг маслаҳатлашувлари билан ишлаб чиқиладиган "2021-2025 йилларга мулжалланган Барқарор ривожланиш ҳамкорлик дастури" доирасида гендер тенгликни таъминлаш учун мамлакатга ҳар томонлама ёрдам беришда давом этмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. БМТ: Асосий омиллар. -Т.: БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси. 2001.51-52 бетлар.
2. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти: Гендер тенглик масалалари. Т.: БМТ ваколатхонаси. 2008. 272-273.
3. 2017-2021-йилларда Ўзбекистонни янада ривожлантириш буйича Харакатлар стратегияси. Тошкент, 2017-йил.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 июндаги қарори. <https://www.lex.uz/acts/308925>.

5. Жамиятда ҳукукий маданиятни юксалтириш миллий дастури. узбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 августда қабул қилган 466-сонли қарори.
6. Бебель А. Социализм и женщина. М.: Госполитиздат. 1959. -С.49.
7. Эвелин Б. Лансинг Тошкентдаги "Меридиан" меҳмонхонасида 1998 йил 12 май кунлари бўлиб ўтган "Турмушдаги зуравонлик - А^Ш тажрибасидан" конференциясидаги маърузаси.
8. Эгамбердиева Т. Аёл ва давр. Т.: Меҳнат. 1994. - 6-7 бетлар. 10 Антология мировой философии. М., 1969. Т.1. -с. 322 10.
9. Нерсеянц. История идей правовой государственности. М.: 1993. с.59.
10. Холматова М. Жамиятда аёлларнинг урни (тарихий-фалсафий таҳлил). Экология ва аёл. Фаргона. 2001. 109-110 бетлар.

**TASVIRIY SAN'AT VA INTERNET DIZAYNNING O'ZARO
BOG'LIQLIGI HAMDA ZAMONAVIY TA'LIM SIFATINI
OSHIRISHDAGI AHAMIYATI**

Ergasheva Rayhon Sobir qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi

2-bosqich talabasi

regerasheva005@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola orqali tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar va yosh rassomlar veb-dizaynning tuzilishi uning funksiyalari, veb-dizaynerlik sohasi haqida batafsil ma'lumotga ega bo'lishlari mumkin. Ushbu mutaxassislikda ta'lim oluvchi talabalar veb-dizaynerlik sohasini qo'shimcha ravishda o'rganishlari zamonaviy ta'limga bo'lgan ilk qadam ekanligi maqolada keltirilgan fikrlar orqali o'z ifodasini topgan.

***Kalit so'zlar:** Kibersotsiolizm, zamonaviy ta'lim, internet dizayn, veb-saytlar, interfaol usullar*

**THE RELATIONSHIP OF VISUAL ART AND INTERNET DESIGN AND ITS
SIGNIFICANCE IN IMPROVING THE QUALITY OF
MODERN EDUCATION**

Ergasheva.R.S

a student 2nd-level Fine Arts and engineering graphics

of Shakhrisabz State Pedagogical Institute

regerasheva005@gmail.com

ANNOTATION

Through this article, young artists and young artists studying in the fields of fine arts and engineering graphics can get detailed information about the structure of web design, tasks and the field of web design. The additional study of web design by students studying this specialty is the first step on the way to modern education, which is expressed in the directions presented in the article.

Key words and phrases: *Cybersocialism, modern education, internet design, websites, interactive methods*

Kirish. Bugungi tobora rivojlanib borayotgan ta'limiy jarayonlarda nafaqat IT texnologiya balki yoshlar o'rtasida kiberijtimoiylashuv jarayonlari ham jadal suratlarda ortib bormoqda. Bugungi kunda institutlarimizda zamonaviy uzluksiz ta'lim berish jarayonlarida zamonaviy interfaol usullardan ma'lum darajada foydalanilmoqda. Ushbu interfaol usullardan ya'ni internet dizayn kibersotsiolizm tushunchalarini tasviriy san'at bilan bog'liq holda ushbu darslarda qo'llangan holda dars olib borilishi zamonaviy kun talablariga javob beradi. Hozirgi kunda har bir sohada zamonaviy internet vositalarini qo'llaganilgani kabi tasviriy san'at sohasida ham ushbu metoddan foydalanish muhim. Tasviriy san'at mutahassisligida tahsil olayotgan talabalarga internet dizayn va uning bugungi kun ijtimoiylashuvimizdagi ahamiyati estetik dunyoqarashimizdagi rolini o'rgatish zamonaviy kasb egalarini tayyorlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qism. Veb-dizayn Internetda ko'rsatiladigan veb-saytlar dizaynini anglatadi. Bu odatda dasturiy ta'minotni ishlab chiqish emas, balki veb-saytlarni ishlab chiqishning foydalanuvchi tajribasi jihatlariga ishora qiladi. Ilgari veb-dizayn ish stoli brauzerlari uchun veb-saytlarni loyihalashga qaratilgan edi; ammo, 2010-yillarning o'rtalaridan boshlab, mobil va planshet brauzerlari uchun dizayn tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Veb-dizayner veb-saytning tashqi ko‘rinishi, tartibi va ba’zi hollarda mazmuni ustida ishlaydi. Tashqi ko‘rinish, masalan, ranglar, shrift va ishlatiladigan tasvirlarga bog‘liq. Tartib ma’lumotlarning qanday tuzilganligi va toifalanishini anglatadi. Yaxshi veb-dizayn foydalanish uchun qulay, estetik jihatdan yoqimli va veb-saytning foydalanuvchilar guruhi va brendiga mos keladi. Ko‘pgina veb-sahifalar foydalanuvchilarni chalg‘itishi yoki chalg‘itishi mumkin bo‘lgan begona ma’lumotlar va funksionallik paydo bo‘lmasligi uchun soddalikka qaratilgan. Veb-dizayner mahsulotining asosiy toshi maqsadli auditoriyaning ishonchini qozonadigan va kuchaytiradigan sayt bo‘lganligi sababli, foydalanuvchilarning umidsizliklarini iloji boricha ko‘proq yo‘q qilish juda muhim masala.

Veb-dizaynerlik soxasi bugungi kun talabidir. Veb saytlar turli maqsad va vazifalarda internet tarmoqlarida foydalanuvchilarga taqdim etilmoqda. Ushbu saytlarning qay darjada faoliyat ko‘rsatishi, nima mahsulot ishlab chiqarishi yoki iste’molchilarga nima bera olishi haqida muhim omillarni veb-dizaynerlik sohasi yoritib bera oladi. Veb-saytlarning dizayni bizning oldimizga qator vazifalarni qo‘yadi: veb-saytlar dizayn yozuvi oddiy soda tilda hamma uchun tushunarli tarzda yozilishi, shriftlar tezda e’tiborni jalb qilish xususiyatiga ega bo‘lishi, ayniqsa ranglarni tanlashda saytning qaysi funksiyani bajarishiga e’tibor qaratilishi muhim.

Ish stolida ham, mobil qurilmalarda ham yaxshi ishlaydigan veb-saytlarni loyihalashning eng keng tarqalgan usullaridan ikkitasi sezgir va moslashuvchan dizayndir. Ta’sirchan dizaynda kontent ekran o‘lchamiga qarab dinamik ravishda harakatlanadi; moslashuvchan dizaynda veb-sayt tarkibi umumiy ekran o‘lchamlariga mos keladigan tartib o‘lchamlarida o‘rnatiladi. Qurilmalar o‘rtasida iloji boricha mos keladigan tartibni saqlash foydalanuvchi ishonchini va ishtirokini saqlab qolish uchun juda muhimdir. Ta’sirchan dizayn bu borada qiyinchiliklar tug‘dirishi mumkinligi sababli, dizaynerlar o‘zlarining ishlari qanday paydo bo‘lishini nazorat qilishdan voz kechishda ehtiyot bo‘lishlari kerak. Agar ular tarkib uchun ham mas’ul bo‘lsalar, lekin ular o‘zlarining malakalarini kengaytirishlari kerak bo‘lsa-da, ular tayyor mahsulotni to‘liq nazorat qilish afzalligiga ega bo‘lishadi.

Natijalar. Tasviriy san'at deganda nafaqat matoga qog'ozga rasm ishlash balki, komputerdagi turli texnikalardan foydalangan holda turli maqsadlarda asarlar yaratish tushuniladi. Bugungi kunda san'atning imkoniyatlari chek chegarasiz va hadsiz. O'tgan asrlar davomida san'atga faqat madaniy hordiq olish estetik ta'sir o'tkazish vositasi sifatida qaralgan bo'lsa, bugungi kunda bu tushunchalar asosi tubdan o'zgardi. Tasviriy san'at bu zamonaviy texnologiyalar bilan hamohang holda zamonaviy ta'limning asosi va yot g'oyalarga qarshi kurashishdagi asosiy qurol hamdir. Tasviriy san'at bilan internet dizaynning o'zaro boq'liqlik jihatlari ko'p. Tasviriy san'atdagi kompozitsiya, mutanosiblik, badiiy qurish, ijodiy fikrlash qobiliyati va ranglar uyg'unligi amaliy asar yaratishda muhim rol o'ynagani kabi internet dizaynda ham o'rni beqiyosdir.

Xulosa. Shunday qilib, ushbu maqolada tasviriy san'at va internet dizaynning o'zaro bog'liq jihatlari va veb-dizayn sohasini ta'lim sohasida qo'llash orqali talabalarga zamonaviy kasb egalarini tayyorlashdagi ahamiyati haqida ma'lumot berildi. Veb-dizaynerlik sohasini bugungi kun talabi sifatida ma'lum misollar keltirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Georgina, Lester [„Different jobs and responsibilities of various people involved in creating a website“](#) (19-mart, 2008-yil).
2. [„History of the web“](#). 20-iyun, 2022-yil.
3. [„NCSA Mosaic — революционный браузер, популяризовавший World Wide Web“](#) (22-aprel, 2016-yil).
4. Jennifer Niederst Robbins. [„Web Design in a Nutshell“](#).
5. [„Microsoft Internet Explorer web browser available“](#) (30-aprel, 1996-yil).

БИТУМНИ ТЕЖАШ ВА ИШ СИФАТИНИ ЯХШИЛАШ УЧУН ЭМУЛЬСИЯНИ ҚЎЛЛАШ

Жовлиев Қўлдош Турдимурод ўғли

(Термиз давлат университети Қурилиш материаллари ва буюмлари,
конструкцияларини ишлаб чиқариш йўналиши 3-босқич талабаси)

***Аннотация:** Бугунги кунда мамлакатимизда битумларнинг турлари, таснифи ва иш унумдорлигини ошириш мақсади турли ҳилда тажриба ишлари олиб борилмоқда. Иккиламчи хомашёлар асосида битумни тежаши ва замонавий қурилиш материаллари учун эмульсияни қўллаш ва иш унумдорлигини оширишдир.*

***Калит сўзлар:** Битум, кон, захира, гомоген, гетероген, экспорт, қутбли суюқлик, битум фазалари ва ҳ.клар.*

Давлатнинг иқтисодиётдаги иштирокини янада қисқартириш, қурилиш материаллари саноатини бошқариш тизимининг самарадорлигини ошириш, маҳаллий хом ашёни чуқур қайта ишлашни ташкил этишни рағбатлантириш, илғор технологияларни жорий этиш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар турларини диверсификация қилиш ва экспорт ҳажмини кенгайтириш, тармоққа инвестицияларни жалб қилиш, шунингдек, 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича [Харакатлар стратегияси](#) ва Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар [концепциясида](#) белгиланган вазифаларни изчиллик билан амалга оширишда Муҳтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 20 февралдаги “**Қурилиш материаллари саноатини тубдан такомиллаштириш ва комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида**” ПҚ-4198-сон қарори қабул

қилинди. Ўзбекистон Республикаси президенти Шавкат Мирзиёев 14 май куни қурилиш материаллари ишлаб чиқариш саноатини янада ривожлантириш бўйича устувор вазифаларга бағишланган йиғилиш ўтказди. Давлат раҳбари қурилиш материаллари соҳасида ишлаб чиқаришни келгуси беш йилда камида икки баробар ошириш бўйича долзарб вазифаларни белгилаб берди.

Норуда конлар захираларини ошириш, саноат усулида қайта ишлашни кенгайтириб, қурилиш материаллари соҳасини диверсификация қилиш зарурлиги таъкидланди. Шу боис йиғилишда соҳа ихтисосликларига бюджет квотасини ошириш, корхоналарда ўқув амалиётини ташкил этишни такомиллаштириш, хорижий компаниялар билан ҳамкорликда янги технологиялар бўйича малака ошириш марказларини ташкил этиш бўйича кўрсатмалар берилди.

Битум ёки қатрон сувдан ташкил топган суюқ материал эмульсия деб аталади. Эмульсиялар минерал материаллар юзасида тез ёйилиши билан органик маҳсулотни (битумни) 30 % гача тежаш имконини беради.

Битум ва қатрон эмульсиялари муҳит тузилишига эга бўлиб сув, муҳит ва битум (қатрон) зарралари эса фаза ролини бажаради. Йўл эмульсияларида битум (қатрон) тахмианан 1 МК катталиқда бўлиб муҳит тузилишининг 50-60 % ини ташкил этади. Агар уларнинг миқдори 70 % бўлса, бундай эмульсия юқори концентратсияли эмульсия дейилади. Битум кутбсиз модда бўлиб, кутбли суюқликда эримайди. Шунинг учун улар сув билан коллоид муҳим тузилишини ҳосил қилади.

Эмульсиялар 50-60 % нефть битум, 0,6-1,6 % эмульгатор, 0,04-0,2 % ишқор тузи ва 38-40 % сувдан иборат бўлади. Органик боғловчилар билан сувнинг ўзаро аралашиб кетиши ва барқарор бўлиб туриши учун эмульгатор деб аталувчи анион ва катион фаоллаштирилган бирикмалар қўлланилади.

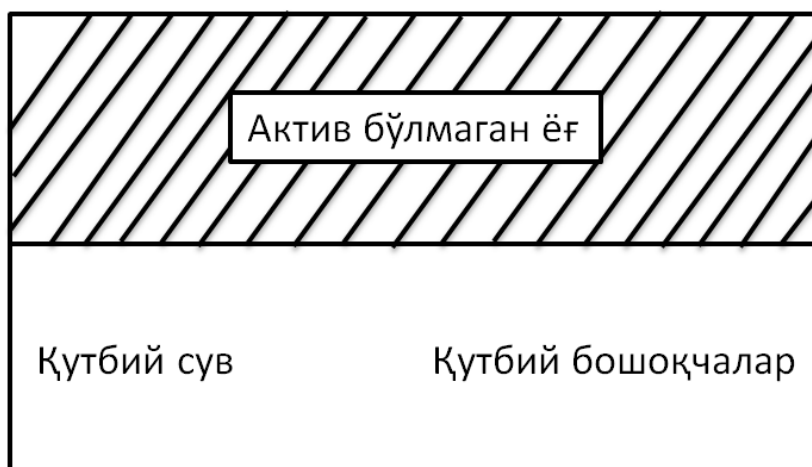
Ҳар хил суюқликларда дисперс материалларнинг қаттиқ зарраларининг эриши ҳисобига ҳар хил физик-кимёвий тузилишлар вужудга келади ва булар гомогенлар деб аталади.

Муҳит тузилиши гомоген ёки гетероген фазаларидан ташқари йирик гетероген жуда майда гетероген ва ультра гетероген тузилмадан иборат бўлиб, улар жуда майда заррачалар билан ультрамикроскоп заррачалардан иборатдир.

Эмульсиялар жуда майда заррали томчиларга парчаланadi. Бундай барқарор тузилмалар-эмульсиялар йирик гетероген эмас, балки жуда майда гетерогендан ташкил топган бўлиб, маълум вақт билан чегараланган.

Эмульсиянинг физик ва кимёвий хоссаси асосан эмульгаторнинг кимёвий таркиби ва унинг молекуляр тузилишига боғлиқ. Эмульгаторлар қутбсиз R ва актив қутбли (COOH , NH_2) группалардан ташкил топган бўлиб улар битум ва сув билан ўзаро таъсир этиш қобилиятига эга.

Эмульгаторлар сув ва битум фазаларининг чегаралари оралиғида қатлам кўринишида жойлашади. Тўғри эмульсияларда эмульгатор мажмуалари битум фазаларида эрийди, қутблиларда эса сув фазаларида эрийди.

Сурхондарё автомобил йўллари куриш таъмирлаш ишлари учун битум эмульсияси ишлаб чиқарадиган цех таъбиркорлар томонидан олиб келиниб уларни ишлаб чиқаришда тақибини Термиз Давлат Университети “Архитектураси ва курилиш” факултети ўқитувчи, талаба ёшлари томонидан ишлаб чиқилди ва намуна сифатида тавсия этилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019-йил 20-февралдаги ПҚ-4198 қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019-йил 14-май кундаги йиғилиш баёни.
3. З.Х.Саидов “Йўл қурилиш материаллари” Тошкент 1994-й

UDK: [311.4](#)

SURXONDARYO VILOYATIDA TUXUM ETISHTIRISHINING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI

Bobomuratov Imomqul Islamovich

Termiz davlat universiteti

katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Maqolada parranda tuxumi ishlab chiqarish darajasi va nisbatlari tahlil qilingan. Surxondaryo viloyati va respublika darajasida parrandachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish darajasi va o'sish sur'atlari o'zaro taqqoslangan.

Kalit so'zlar: milliy iqtisodiyot, oziq ovqat xavfsizligi, statistika, parrandachilik, tuxum, mahsuldorlik, parrandalar bosh soni.

АННОТАЦИЯ. В настоящее время птицеводство является наиболее динамичной и важной отраслью сельского хозяйства в большинстве стран мира, обеспечивающей высокое качество диетических продуктов—яиц и мяса.

Ключевые слова: национальная экономика, продовольственная безопасность, статистика, птицеводство, яйца, продуктивность, поголовье птицы, яйценоскость, затраты на корма

ABSTRACT. Currently, poultry farming is the most dynamic and important branch of agriculture in most countries of the world, providing high-quality dietary products—eggs and meat.

Keywords: national economy, food security, statistics, poultry production, production, eggs, meat, productivity, poultry population.

KIRISH

Mamlakat aholisining mahalliy sharoitda ishlab chiqarilgan sifatli va arzon mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojini to'laroq qondirish asosan qishloq xo'jalik tarmoqlarini, jumladan parrandachilikning rivojlantirish darajasiga bevosita bog'liq

FAO ma'lumotlariga ko'ra, 2022 yilda jahon bo'yicha 132 mln tonna parranda go'shti va 1,5 trln donadan ortiq (86,9 mln.tonna) tuxum ishlab chiqarilgan bo'lsa, parranda go'shti ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 4-6%ni, tuxum ishlab chiqarish esa 1,5 - 2% ni tashkil etdi⁵.

Jahon bo'yicha parranda go'shti jami yetishtirilgan go'sht hajmida 2020-2021 yillarda 39 foizdan ortiqni tashkil etdi va go'sht ishlab chiqarish hajmida yetakchi o'ringa chiqdi. Undan keyin cho'chqa go'shti 32%ni tashkil etgani holda oldingi yillarda yetakchi o'rinni egallab kelgan edi. Parranda go'shti ishlab chiqaruvchi yetakchi mamlakatlar sifatida AQSh (20 mln t), Xitoy (15 mln t), Braziliya (14 mln t)ni keltirish mumkin⁶.

Tuxum ishlab chiqarishda yetakchi mamlakatlar sifatida Xitoy (38,2%), Hindiston (8%), Yevropa Ittifoqi mamlakatlari (6,8%)ni keltirib o'tish mumkin.

Bozor munosabatlari mamlakatlar xo'jalik yuritish tizimini yanada takomillashtirib borishni, iste'molchilar talablarini hisobga olgan holda mahsulot ishlab chiqarish raqobatbardoshligini rag'batlantirib borish zaruriyatini keltirib chiqardi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasini parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirish bo'yicha mamlakatimiz hamda xorijiy olimlarning olib borgan ilmiy ishlari natijalari,shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirishga oid farmon va qarorlari tashkil etadi. Shu bilan birga, rivojlangan xorijiy mamlakatlarda parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirish modellarining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, O'zbekistonda parrandachilikni yanada rivojlantirish va

⁵ <https://agrovesti.net>

davlat tamonidan qo‘llab quvvatlash chora tadbirlarini amaliyotga kiritishda katta turtki bo‘lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan ushbu tadqiqotning metodologik jihati mamlakatimizda innovasion rivojlanish g‘oyalarini amaliyotga joriy etish yo‘llarini asoslashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Parrandachilik mahsulotlari va mahsuldorligini iqtisodiy statistik tahlil qilish bilan qator xorijiy va mahalliy olimlar tamonidan o‘rganilgan. Jumladan, Ye.Darde tamonidan chorvachilik mahsulotlari va mahsuldorligini statistik taxlil qilish metodologiyasi ishlab chiqilgan bo‘lib, unda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko‘rsatkichlari, vaqt qatorlarini analitik tekislash, vaqt modellarini tuzish va uni tahlil usullaridan keng foydalanilgan [5].

N.Bikova tamonidan mamlakat va hududiy oziq ovqat xavfsizligini ta‘minlashda parranda mahsulotlari va mahsuldorligining ahamiyatini o‘rganish uchun statistik usullardan keng foydalanilgan [3].

L.Gulyayev tamonidan parrandachilik mahsulotlari ishlab chiqarishning hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalarini dinamik, monografik va taqqoslama tahlil usullaridan foydalangan [4]. Muallif parrandachilik sohasida mahsulotlarni yetishtirishdan tortib uni realizatsiya qilishgacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oluvchi klaster tizimidan keng foydalanish hamda parrandachilik mahsulotlarini chuqur qayta ishlash bu tarmoqni rivojlantirishning zaruriy omili sifatida qaraydi.

Mahalliy olimlaridan X.R.Raxmankulov Surxondaryo viloyatida chorvachilik mahsulotlari tannarxini kamaytirish va xo‘jaliklar rentabellik darajasini oshirish masalalarini o‘rganishda tipologik va analitik guruxlash, dinamik, taqqoslama va monografik tahlil usullaridan foydalanilgan. [7].

V.I.Nechayev Rossiya Federasiyasida parrandachilik mahsulotlari bozorining hozirgi holati va rivojlanishidagi asosiy tendensiyalarini statistikaning asosiy usullari yordamida tahlil qilgan. Mazkur tahlilda parrandachilik sohasidagi xo‘jaliklarning

uch toifasi: qishloq xo'jaligi korxonalari, aholi xo'jaliklari va dehqon (fermer) xo'jaliklari yillar kesimida taqqoslama tahlil amalga oshirilgan[6].

A.Xasanov chorvachilik mahsulotlari va mahsuldorligini tahlil qilishda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko'rsatkichlari, vaqt modellarini tuzish, mavsumiylik va tasodifiy omillarini ta'sirini aniqlash, o'rtacha taqqoslash hamda korrelyasion regression usullardan keng foydalanilgan[8].

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda parrandachilikni rivojlantirish borasida bir qator hukumat qarorlari va me'yoriy huquqiy hujjatlar qabul qilindi, ular jumlasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni, 2018 yil 13 noyabrdagi "Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4015 sonli qarori hamda 2021 yil 14 iyundagi "Parrandachilikni rivojlantirish va tarmoq ozuqa bazasini mustahkamlashga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5146-son qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonini keltirib o'tish mumkin.

Natijada, respublikamizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, parrandachilikni rivojlantirish va tarmoqning ozuqa bazasini yanada mustahkamlash hamda parrandachilik yo'nalishidagi tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash tizimi shakllantirildi.

O'zbekistonda 2021 yilda barcha toifadagi xo'jaliklarda parranda go'shti ishlab chiqarish hajmi 221 ming tonnani, tuxum ishlab chiqarish – 7788 mln donani tashkil etdi.

Parranda tuxumi oziq moddalar va boshqa moddalarning yuqori muvozanati tufayli to'yimli oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va minerallardan iborat noyob parhyez mahsulotdir. Tuxum yetishtirishda asosan tovuqlar, sesarkalar va

bedanalardan foydalaniladi. Go'sht mahsulotlari kurka, o'rdak, g'oz, kurka, tuyaqushlardan olinadi. Parranda go'shti ham yuqori ozuqaviy va parhyezlik xususiyatlariga ega.

Tuxum ishlab chiqarish hajmi 2017 yilda 6332,7 mln donani, 2021 yilda esa 7788 mln dona tashkil etib, bu 2017 yilga nisbatan 1455,3 mln dona tuxum ko'p ishlab chiqarilgan. O'rganilayotgan davrlar ichida o'rtacha o'sish sur'ati 105,3% ni tashkil etadi. (1-jadval)

1-jadval

2017-2021 yillarda O'zbekiston va Surxondaryo viloyatida parranda tuxumi ishlab chiqarish dinamikasi (mln dona)⁷

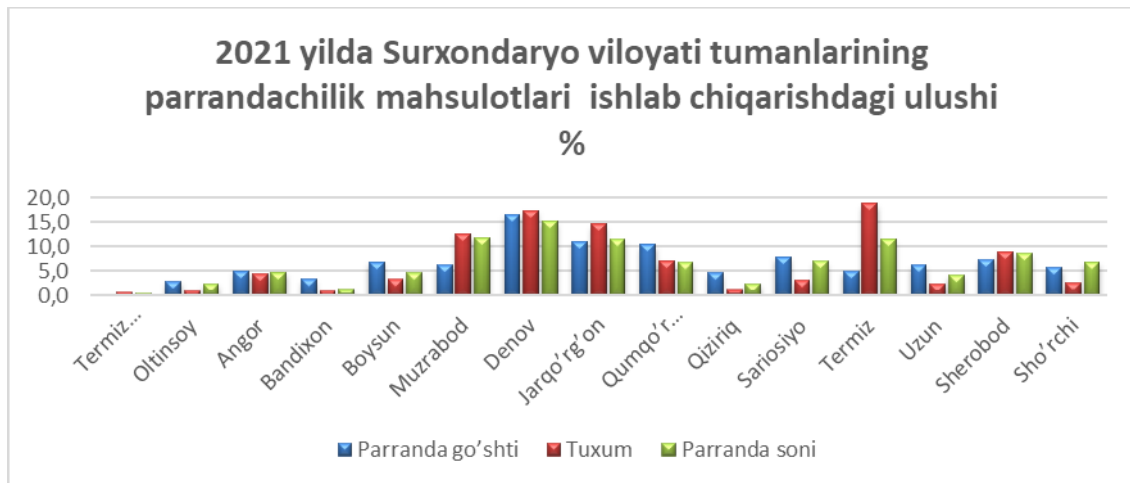
Ko'rsatkichlar	2017 y	2018 y	2019 y	2020 y	2021 y	2017-2021 yillarda o'rtacha o'sish sur'ati %
O'zbekiston respublikasi	6332,7	7459,3	7771,2	7781,2	7788	105,3
Surxondaryo viloyati	334,0	463,8	513,0	524,7	527,5	112,1
Respublikadagi ulushi %da	5,27	6,22	6,60	6,74	6,77	106,5

Surxondaryo viloyatida 2017 yilda 334 mln dona tuxum ishlab chiqarilgan bo'lsa, 2021 yilda 527,5 mln dona tuxum ishlab chiqarilgan va 2017 yilga nisbatan 193 mln donaga ko'pdir. Bu davrlar ichida tuxum ishlab chiqarish hajmining o'rtacha yillik o'sish sur'ati 112,1 %ni va respublikada tuxum ishlab chiqarish hajmida viloyatning ulushi 2017 yildagi 5,27%dan 2021 yilda 6,77 %ga o'zgargan.

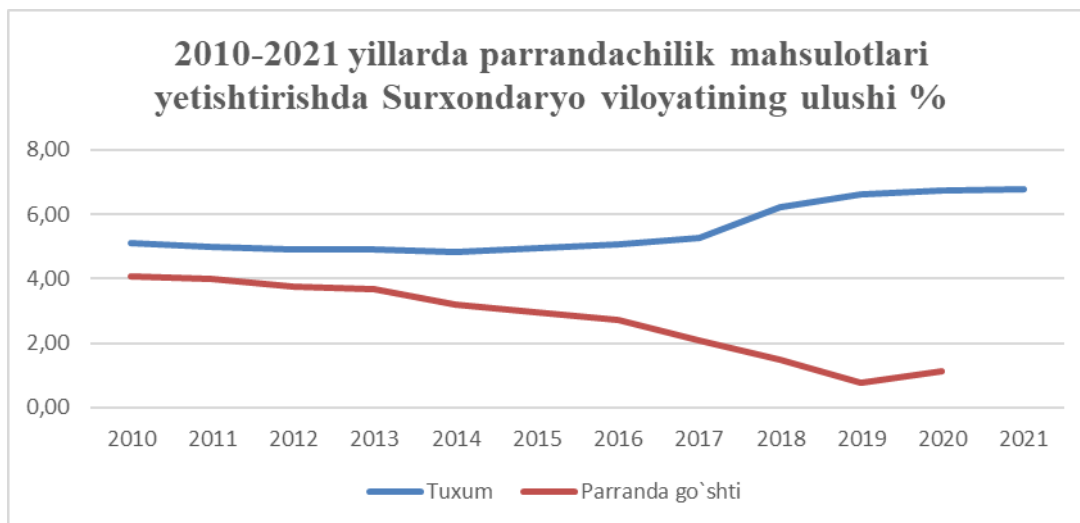
Surxondaryo viloyatida tuxum yetishtirilishini tumanlar kesimida o'rganganimizda Muzrabot, Denov, Jarqo'rg'on, Termiz tumanlari yetakchi o'rin egallaydi. Parranda go'shti va tuxumi yetishtiruvchi tumanlarda viloyatning boshqa tumanlariga qaraganda parrandalar soni ko'pligi bilan ajralib turadi. Parranda

⁷ Stat.uz va surxonstat.uz ma'lumotlari asosida hisoblangan

mahsulotlarini ko'paytirishda parrandalar soni muhim rol tutadi. Shu bilan birga parranda mahsuldorligi oshirish ham zarur. (1-rasm)

1-rasm. Surxondaryo viloyati tumanlarida parrandachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishdagi ulushi %⁸

2-rasm 2010-2021 yillarda Surxondaryo viloyatida parrandachilik mahsulotlari yetishtirishda Respublikadagi ulushining o'zgarishi⁹

XULOSA VA TAKLIFLAR

Surxondaryo viloyatida parrandachilik mahsulotlari asosan parrandalar sonining ko'payishi hisobiga o'zgargan. Parrandalar sonining turli xo'jaliklar toifalari bo'yicha turlicha o'zgarishlarni kuzatishimiz mumkin. O'tgan davrlarda parrandachilik

⁸ Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida hisoblangan

⁹ Stat.uz va surxonstat.uz ma'lumotlari asosida hisoblangan

mahsulotlari asosan aholi xo‘jaliklariga to‘g‘ri kelgan bo‘lsa, hozirgi vaqtda qishloq xo‘jalik korxonalarini va aholi xo‘jaliklarining ulushi kamayib, fermer xo‘jaliklari ulushining ko‘payishi tendensiyasini kuzatishimiz mumkin.

Parrandachilikda barcha yetarli shart sharoitlar mavjud bo‘lganda uning rivojlanishiga mavsumiylik darajasi ta‘siri kam bo‘ladi. Bunday holat sanoat asosiga ko‘chirilgan xo‘jaliklarda kuzatish mumkin. Aholi xo‘jaliklarida bunday sharoitni har doim ham ta‘minlab bo‘lmaydi;

Keyingi yillarda go‘sht mahsulotlarining narxi sezilarli darajada oshdi. Bunga asosiy sabab ularni yetishtirish bilan bog‘liq xarajatlari ko‘payganligidir. Parrandachilik asosan mahsulotlari tez yetiluvchi va kam xarajat talab yetilishi hamda ularning tez qoplanishi sababli ularga bo‘lgan talab oshgan;

Xukumat tamonidan parrandachilikni rivojlantirish va eksport faoliyatini rag‘batlantirish barcha shart sharoitlar yaratib berilmoqda. Bu esa parrandachilik mahsulotlarining ko‘payishiga va mahsuldorligining ortishiga olib keladi;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4015-sonli Qarori. 2018 yil 13 noyabr <http://lex.uz>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. <http://lex.uz>

3. Быкова Н.В.(2018) Значение отрасли птицеводства в обеспечение продовольственной безопасности. Вестник АПК Верхневолжья №1(41) март

4. Гуляева Л.В., Распутина А.В.(2007) Современные состояния и тенденции развития птицеводческих организаций Иркутской области. Известия ИГЭА №6 (56)

5, Дарде.Е.С. Статистический анализ и прогнозирование производства основных видов продукции животноводства(2011). Монография –М: ИНО, 109 с.

6.Нечаев В.И, Бершицкий Ю.И., Фетисов С.Д, Слепнева Т.Н. (2010) Современное состояние и тенденции развития птицеводства в России. Монография, Краснодар, 150 стр

7.Рахманкулов Х.Р.(1969) Резервы снижения себестоимости продукции и повышения рентабельности животноводства в колхозах Сурхандарьинской области. Автореферат диссертации по соисканию ученой степени кандидата экономических наук. (22 стр) Ташкент

8. Xasanov A.A.(2019) Chorvachilik mahsulotlari asosiy turlarini ishlab chiqarishning statistik tadqiqoti (Surxondaryo viloyati misolida) (b) Toshkent

9. Abduramonov M.A. Qishloq xo‘jaligi statistikasi - (o‘quv qo‘llanma). -T.: TDIU, 2004, - 96 bet.

10.www.stat.uz [O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi sayti](#)

11.www.surxon.stat.uz [Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi sayti](#)

12. <https://poultry.uz/ru>

ВЛИЯНИЯ ВЫСОКОЙ ТЕМПЕРАТУРЫ НА СЕРДЕЧНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ У КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА В УСЛОВИЯХ ПРИАРАЛЬЯ

Калжанов Дамир Махсетбайевич

Каракалпакский государственный университет им. Бердаха

Учитель стажер биология факультет

Функциональное состояние сердечно-сосудистой системы животных является одним из основных физиологических показателей, по которому можно судить о характере влияния окружающей среды на организмы определить степень приспособления к ним[1,2,4]

Высокая температура воздуха и чрезмерная солнечная радиация отрицательно влияют на сердечной деятельности крупного рогатого скота. Изменение сердечной деятельности у крупного рогатого скота при действии экстремальных факторов, связано с тратами энергии, а следовательно, сказывается на их продуктивности[3,5,8 -10]

В связи с этим важно знать характер адаптивных сдвигов сердечной деятельности при действии температурного фактора.

Целью данной работы явилось исследование влияния высокой температуры на сердечную деятельность у крупного рогатого скота в условиях Приаралья.

Материалы и методы

Исследование проводилось на коровах-аналогах голштин, симментал и местный зебувидного скота (по 10 голов от каждой породы) на фермерской хозяйства «Панаев» Караузякского района Республики Каракалпакстан в 2021-2022 гг. Возраст подопытных коров 5-6 лет. Оценка сердечной деятельности давалась на основании электрокардиографического исследования, животных.

ЭКГ регистрировались во фронтальных сагиттальных проекциях по методу [6,7]. Учитывались частота пульса, длительность интервалов ЭКГ.

Статистическую обработку данных и оформление иллюстраций проводили с помощью компьютерной программы Origin 6.1 (Microsoft, США).

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИХ ОБСУЖДЕНИЕ

Результаты проведенных исследований показали специфическую особенность адаптивной реакции сердечно-сосудистой системы на температурный фактор у коров разных пород.

В летний период группа животных аналогов разных пород исследовались в условиях скотного двора в интервале температур от 18° до 43°С. При повышении температуры воздуха от 25° до 30°С частота сердечных сокращений у исследованные коров не изменилась и была в среднем: у коров зебувидного скота 57,44±2,32 уд/мин., а у симментальской 62,78±2,19 уд/мин и голштейнской 63,53±2,14 уд/мин (табл.1).

Таблица 1

Показатели ЭКГ у крупного рогатого скота при повышении температуры воздуха (M± m) n=10

Температура возд. °С	ЧСС в мин	Длительность зубцов ЭКГ, с						
		P	P-Q	QPS	S-T	Q-T	T - P	R-R
зебувидный скот								
25-30	57,44±2,32	0,093±0,005	0,261±0,024	0,091±0,003	0,322±0,042	0,488±0,054	0,341±0,053	1,611±0,089
39-43	73,10±2,10	0,076±0,003	0,231±0,028	0,071±0,004	0,241±0,039	0,328±0,061	0,223±0,024	0,901±0,071
Симментал								
25-30	62,78±2,19	0,099±0,004	0,280±0,012	0,090±0,003	0,364±0,058	0,471±0,027	0,312±0,041	1,589±0,033
39-43	89,75±2,70	0,067±0,004	0,202±0,022	0,059±0,004	0,234±0,047	0,311±0,042	0,198±0,030	0,991±0,045
ГОЛШТИН								
25-30	63,53±2,14	0,097±0,005	0,291±0,03	0,088±0,005	0,374±0,026	0,428±0,019	0,472±0,045	1,556±0,054
39-43	91,41±2,19	0,062±0,003	0,211±0,02	0,054±0,002	0,222±0,015	0,292±0,034	0,186±0,014	0,886±0,047

Летом при экспозиции подопытных животных на солнце площадке при температуре воздуха (39—43°C) солнечной радиации (2590 кДж/м²) действиетемпературного фактора на организм коров всех исследованных групп усилилось солнечной радиацией.

В интервале температур от 30°C до 43°C на солнце частота сердечных сокращений (ЧСС) у коров повышалась соответственно: у зебувидного скота от 57,44±2,32 до 73,10±2,10 в минуту; у симментальской породы от 62,78±2,19 до 89,75±2,70 в мин; у гольштейнской породы от 63,53±2,14 до 91,41±2,19 в минуту (табл.1).

Учащение ритма сердечной деятельности у животных в интервале температур от 25° до 43°C сопровождалось изменением электрокардиограммы, увеличивалась скорость предсердно-желудочкового (P-Q) желудочкового (Q—T) проведения возбуждения величина систолического показателя и уменьшилась диастолическая (T-P) пауза.

Закономерных изменений величины потенциала P, S, T ЭКГ у коров разных пород во втором сагиттальном отведении в интервале температур (20—25°C) не наблюдалось. При солнечной экспозиции в течении 2 часов (с 13-15 ч) при температуре воздуха (30—43°C) для коров симментальской породы и гольштейнской породы, были характерно достоверно большие величины частоты пульса, относительной длительности P-Q, меньшая длительность T-P по сравнению с наблюдавшимся у коров зебувидного скота, имеющих высокую степень адаптации к условиям жаркого климата. По результатам дисперсионного анализа, час у коров является одним из показателей недостаточности степени адаптации животных к высоким температурам среды.

Повышение функциональной активности сердца в зоне высоких температур (39—43°C) и при солнечной инсоляции вызвано увеличением функциональной напряженности органов терморегуляционной системы, согласно одновременными исследованиями проведенных нами газо-энергетическому обмену у этих пород коров.

Таким образом, у коров различных пород при воздействии различных температур происходят однонаправленные функциональные изменения в деятельности сердца. Отметим, что эти изменения менее выражены у коров местного зебувидного скота, чем у коров привозных пород (симментал, голштин).

ЛИТЕРАТУРА

1. Ажибеков М. А. Физиологические основы повышения молочной продуктивности у коров в условиях аридной зоны. Нукус, Каракалпакстан, 1988. с. 394,
2. Ажибеков Ж. М. Возрастные изменения биоэлектрической активности сердца у телок в условиях аридной зоны Южного Приаралья. // Тезисы докл. научной конф., Со- временные проблемы биологии и экологии. Ташкент, 1995, 11 — 10 том, с. 10—11.
3. Голиков А. Н., Ипполитова Т. В Фомина В. Д. Ветрова А. Ю. Электрокардиографические исследования коров. Ветеринария. 1985, м 12, с. 60-62
4. Жиенбаев Б., Сейткамалов Х.М. Изменения сердечной деятельности телят в постнатальном развитии // Материалы республиканской научно-практической конференции «Табиатшунослик фанларининг ютуқлари, ривожланиш истиқболлари ва муоммалари».- Нукус.- 2011.- С. 69-70.
5. Карташева А. Г. Характеристика деятельности сердца крупного рогатого скота по электрокардиографическим показателям. Автореферат кад. дисс. Минск 1955, с. 28.
6. Рощевский М.П. Электрическая активность сердца и методы съемки электро-кардиограмм у крупного рогатого скота. Свердловск, 1958, 79 с.
7. Рощевский М. П. Коэффициентаритмичногтисеречной деятельности и его возрастные изменения у крупного рогатого скота. //Докл. АН СССР. 1960, т. 131. №5, с. 1213-1214
8. Сейткамалов Х.М. Влияние экологических факторов на биоэлектрическую активность сердца крупного рогатого скота // Материалы Международной научной конференции «Актуальные научные исследования в современном мире».- Украина.- 2017.- С.141-143.
9. Сейткамалов Х.М. Электрокардиографический анализ сердечной деятельности крупного рогатого скота в условиях Южного Приаралья // «ЎзМУХабарлари».- Ташкент.- 2018.- № 3.- С. 255-257.

ABDULLA AVLONIY IJODIY MEROSINING YANGI O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDAGI O‘RNI

Axmadjonova Jasmina Jamshid qizi

Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Professional ta’lim fakulteti

Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi

yo‘nalishi 1-kurs talabasi

jasminakhmadjonova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Abdulla Avloniyning jadidchilik faoliyati davomida fidokorona mehnati, qilgan sa’y-harakatlari, bir qator darslik va qo‘llanmalari orqali millat savodini oshirishga qo‘shgan hissasi, shuningdek, bugungi kun ta’lim tizimini Abdulla Avloniy nafasi bilan sug‘orish kabi masalalar xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: *o‘zbek milliy pedagogikasi, vatanparvarlik, Uchinchi Renessans, jadid, ta’lim tizimi, ilmiy-ma’naviy meros, ilmiy uyg‘onish, Yangi O‘zbekiston, jaholat, hayotiy e’tiqod.*

ABSTRACT

The article talks about Abdulla Avloni’s selfless work, efforts, contribution to increasing the literacy of the people through a number of textbooks and training manuals, and about watering the the currect education system with the breath of Abdulla Avloni.

Keywords: *Uzbek national pedagogy, patriotism, Third Renaissance, modernity, educational system, scientific and spiritual heritage, scientific renaissance, New Uzbekiston, ignorance, life belief.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются такие вопросы, как самоотверженный труд Абдуллы авлони на протяжении всей его джадидистской карьеры, его усилия, его вклад в повышение грамотности нации с помощью ряда учебников и руководств, а также орошение сегодняшней системы образования дыханием Абдуллы Авлони.

Ключевые слова: *узбекская национальная педагогика, патриотизм, третье возрождение, Джадид, система образования, научно-духовное наследие, научное возрождение, новый Узбекистан, невежество, жизненная Вера.*

KIRISH

“Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir” degan so‘zlari har bir maktab binosida yozib qo‘yilishi shart”, - deydi Shavkat Mirziyoyev¹⁰

Ma’rifatparvar adib, dramaturg, noshir, pedagog, jamoat arbobi, o‘z adabiyotining buyuk allomasi – Abdulla Avloniy o‘z asarlarida odob-axloq, tarbiya tushunchalarini poydevor qilib oladi. Avloniy o‘zbek matbuotining asoschilaridan bo‘lib, o‘zbek drama va teatrining jadidchi maorifiga asos solgan ma’rifatparvar adib. Millat bolalarini savodli qilish, ulardan yetuk mutaxassislar, olimlar tayyorlash mahalliy xalqning o‘qib bilim olishi, shuningdek, Vatanni farovon etish yo‘lida fidokorlik bilan mehnat qildi. Uning yangi usul maktablari uchun yaratilgan “Turkiy Guliston yoxud axloq”, “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim”, “Tarix” kabi darsliklari bilan o‘zbek milliy pedagogikasiga tamal toshini qo‘ygan, desak mubolag‘a bo‘lmaydi, jumladan, “Turkiy guliston yoxud axloq” asari ta’lim-tarbiya tizimi va tushunchalariga doir mukammal fikrlari bilan sug‘orilganligi bilan qimmatlidir.

¹⁰ [“Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir” \(uza.uz\)](https://t.me/goldenbrain_journal)

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarbiya – “Pedagogiya”, ya’ni bola tarbiyasining fani demakdur. Ilmi axloqning asosi tarbiya o‘ldug‘indan shul xususda bir oz so‘z so‘ylaymiz. Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmaq, tanini pok tutmaq, yosh vaqtdan maslakini tuzatmaq, yaxshi xulqlarni o‘rgatmaq, yomon xulqlardan saqlab o‘sdurmakdur. Tarbiya qilguvchilar tabib kapidurki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgan kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl maraziga “yaxshi xulq” degan davoni ichidan, “poklik” degan davoni ustidan berub, katta qilmog‘i lozimdur. Zeroki, “Hassinu axloqiko‘m” amri sharifi uzra xulqimizni tuzatmag‘a amr o‘linganmiz. Lekin xulqimizning yaxshi bo‘lishining asosiy panjasi tarbiyadur¹¹.

Abdulla Avloniy ijtimoiy faoliyatida “Nashriyot”¹² hamda “Maktab”¹³ kabi shirkatlarni tuzishda bosh-qosh bo‘lgani bejiz emas. Adib bularni keyinroq o‘z tarjimayi holida shunday izohlaydi: “Bu vaqtlarda bizning maqsadimiz zohirda teatru bo‘lsa ham botinda Turkiston yoshlarin siyosiy jihatdan birlashtiruv va inqilobga hozirlov edi. Darhaqiqat, bu jamiyatlarning ishtirokchilari, xususan, Munavvarqori, shoir Tavallo, Nizomiddin Xo‘jayev, Ubaydullo Xo‘ja, aka-uka Saidazimboyevlar Turkistonning ma‘lum va mashhur kishilari edilar”¹⁴.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADOLOGIYA

Shuni ta’kidlab o‘tishimiz joizki, Avloniy qalamiga mansub har bir asar zamirida inson va tarbiya, axloqiy go‘zallik va ma’naviy boylik yotadi. Bu o‘rinda ijodkor o‘z she’rida Vatan uchun kurashmoqni eng yaxshi insoniy xulqlardan hisoblagan:

¹¹ Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”, T., “O‘qituvchi”, 1992 y.

¹² “Nashriyot” 1914-yil 19-sentabrda tuzilgan. Maqsadi: “Turkiston musulmonlari orasig‘a jarida (gazeta), majalla (jurnal) va kitob kabi matbuot nashr qilub, Ovrupo madaniyatig‘a xalqimizni boshlamoq va aholini oqartmak”. Muassislari: Oxunjon Abdulrahmon o‘g‘li, Abdulhoshim Sarimsoqov, Munavvarqori Abdurashidxon o‘g‘li, Mulla Abdulla Avlonov, Tojixo‘ja Azizxo‘ja o‘g‘li, Muhammadxon Podshoxo‘ja o‘g‘li, Husanxo‘ja Dadaxo‘ja o‘g‘li (yozuvchi S. Ahmadning otasi - B. Q.), Ubaydullaxo‘ja Umarxo‘ja o‘g‘li, To‘lagan Xo‘jamiyorov (Tavallo), Saidabdullo Saidkarim o‘g‘li Saidazimboyev, Ilhomjon In‘omjon o‘g‘li, Komilbek Norbekov.

¹³ “Maktab” 1916-yil 18-martda tuzilgan. Muassislari: Muhammadxon Podshoxo‘jayev, Mulla Abdulla Avloniy, Toshhoji Tuyuqboyev, Nizomiddinqori Mullahusainov, Abdusalom Abdurahmonov, Rustambek Yusufbekov (taniqli ximik Nodirbek Yusufbekovning otasi - B. Q.), Saidahmad Saidkarim Saidazimboyev, Mulla Yunus Tuyuqboyev, Habibullo Maqsudov, Nizomiddin Asomiddinov (Xo‘jayev), Shokirjon Rahimov (Rahimiy).

¹⁴ Avloniy A. Birinchi muallim. – T., 1915.

Bilolmaduk ko'ksingdagi xazinani,
Biz bilmasmiz tosh-tarozu, mazinani,
Sotib-sotib qoladurmiz g'amga botub,
Boyqush kabi vayronada yotib-yotib.
Seni sotub pul qilurmiz – ketur-qolur,
Bir yildan so'ng bahong ikki bo'lib olur.
Tarbiyatsiz, ilmsizlik jazosidur,
Jaholatning boshga solgan azosidur¹⁵.

Vatan tuyg'usi eng mo'tabar, eng insoniy tuyg'ulardan biri. Uni qadrlash, e'zozlash, uni barcha shodlik-u g'am-qayg'usini baham ko'rish farzandning burchi. Shoir Vatan oldidagi burchni shunday tushunadi. Abdulla Avloniyning "Maktab gulistoni" turkumiga kirgan she'rlarida shoirning Vatanni shunchaki sevish mumkin emas, uning dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq lozimligi haqidagi fikrlari davom ettirilgan:

Sening isming bu dunyoda muqaddasdur,
Har kim sening qadring bilmas - aqli pastdur¹⁶.

Shoir asarlarining tub ma'no-mohiyatini belgilovchi fazilatlar, vatanparvarlik g'oyalarida bugungi kun uchun ham g'oyat ibratli axloqiy saboqlar borligi Avloniy adabiy merosining biz va bizdan keyingi avlodlarga ham ma'naviy maktab bo'la olishidan dalolat beradi. Muhtaram Yurtboshimiz tarixga nazar solib, IX-XII asrlarda O'zbekiston hududida birinchi XV asrda ikkinchi renessans porlaganini ta'kidladi: "Ko'pchilik ziyolilar qatorida men ham bir fikrni hamisha katta armon bilan o'ylayman: mamlakatimizda uchinchi renessansni XX asrda ma'rifatparvar jadid bobolarimiz amalga oshirishlari mumkin edi. Ular "Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas", degan hadisi sharifni hayotiy e'tiqod deb bildilar"¹⁷.

¹⁵ Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar: 2 jildlik / To'plovchi, nashrga tayyorlovchi va so'z boshi muallifi B.Qosimov; Izohlar va lug'at O. To'laboyevniki; - Toshkent:"Ma'naviyat", 2009. – 197-b. – (Istiqlol qahramonlari)

¹⁶ Adabiyot: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. I qism / S. Ahmedov, B. Qosimov, R. Qo'chqorov, Sh. Rizayev. – T.: "Sharq", 2020. – 191-b.

¹⁷ «Bir fikrni hamisha katta armon bilan o'ylayman» — Prezident o'qituvchi va ziyolilarga murojaat qilmoqda (foto) (xabar.uz)

Buyuk ajdodlarimizning, shu jumladan, Abdulla Avloniyning noyob va betakror ilmiy-ma'naviy merosi bugungi kun ta'lim tizimida aks etishi lozim. Buning uchun milliy ta'lim tizimni ana shunday ruh bilan sug'orish kerak. Bu ma'naviy xazinani Yangi O'zbekiston avlodlariga sodda va tushunarli usullarda yetkazib berish hozirgi kun olimlarining vazifasidir.

Darhaqiqat, renessans – ilmiy uyg'onish, million yillarga teng fursatni soniyalarda bosib o'tmoq demakdir. Tarixdan ma'lumki, bu jarayonga ilk qadam qo'yish, avvalambor, Alloh ne'mati hisoblanmish insoniyatning o'z tabiati bilan, shuningdek, noyob aql egalari bo'lgan, o'z millati, uning taqdiri uchun qayg'urgan, insonparvarlik fazilati sohiblariga nasib qiladi. O'ylaymanki, Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish Yangi O'zbekisonda yashayotgan har bir farzand oldidagi burchdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya targ'ibotchisi Avloniy asarlarida ilgari surilgan odob-axloq, tarbiya, jaholatdan qochish g'oyalari milliy ma'naviyatimiz rivojida ulkan ahamiyatga ega manba bo'lib xizmat qiladi. Abdulla Avloniyning ilmiy-amaliy faoliyat doirasida qilgan sa'y-harakatlari zamonaviy dunyo yoshlari uchun haqiqiy ibrat namunasi bo'la oladi, desak adashmagan bo'lamiz. Zero, bu inson pedagogika fanining asoschisidir. Uning pedagogik qarashlari, ibratli so'zlari esa bugungi kunda ham o'zbek milliy maktabini yaratishda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Abdulla Avloniy millat bolalari savodini chiqarish, ularga dunyo ilmlaridan xabardor bo'lishi uchun butun vujudidagi kuch-g'ayratini sarflagan haqiqiy muallim edi. Ushbu ulug' zot bugungi kun yoshlari uchun, shubhasiz, ibrat maktabidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Avloniy A. "Turkiy guliston yoxud axloq", T., "O'qituvchi", 1992 y.
2. Avloniy A. Birinchi muallim. – T., 1915.

3. Avloniy A. Tanlangan asarlar: 2 jildlik / To'plovchi, nashrga tayyorlovchi va so'z boshi muallifi B.Qosimov; Izohlar va lug'at O. To'laboyevniki; - Toshkent:"Ma'naviyat", 2009. – 197-b. – (Istiqloq qahramonlari)
4. Adabiyot: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. I qism / S. Ahmedov, B. Qosimov, R. Qo'chqorov, Sh. Rizayev. – T.: "Sharq",2020. – 191-b.
5. Avloniy A. Tanlangan asarlar. // Turkiy guliston yoxud axloq. – T, 1995.
6. Yoqubov I. Badiiy-estetik so'z sehri. – T.: "FTM bosmaxonasi", 2011.
7. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. // Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – T.: "Sharq", 2004.
8. Qosimov B. va boshq. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. – T.: "Ma'naviyat", 2004.

Vebsayt

1. Qalampir.uz
2. Xabar.uz
3. (uza.uz)
4. www.ziyouz.com

XIX ASRDA SHAHRISABZ BEKLIIGINING MA'MURIY HUDUDI

Manzarov Mashhurbek,

QarDU Tarix fakulteti IV kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Buxoro amirligining muhim iqtisodiy va siyosiy hududlaridan biri hisoblanadigan Shahrisabz bekligining XIX asrdagi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, aholi turmush tarzi, xo'jaligi, etnik tarkibi, ma'muriy hududi va siyosiy chegaralari haqida ma'lumot berilgan.

Tayanch so'zlar: *Qadimiy Kesh, «Kesh-Kashsh», «Kas», KATE, “Katta podsholik uyi”, Buyuk Ipak yo'li, Chor Rossiyasi zobiti Grigoryev, Toshko'prik, Shahrisabz Afrosiyobi, Registon, Chorsu, Somon bozori, Oqsuv.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены сведения о социально-экономической жизни, образе жизни, хозяйстве, этническом составе, административной территории и политических границах Шахрисабз бека, который является одним из важных экономических и политических районов Бухарского эмирата.

Ключевые слова: *Древний Кеш, «Кеш-Каш», «Кас», KATE, «Большой царский дом», Великий шелковый путь, офицер царской России Григорьев, Тошкуприк, Шахрисабз Афросиоби, Регистан, Чарсу, соломенный рынок, Оксув.*

ANNOTATION

This article provides information about the socio-economic life, lifestyle, economy, ethnic composition, administrative territory and political borders of Shakhrisabz province, which is one of the important economic and political regions of Bukhara Emirate.

Key words: *Ancient Kesh, "Kesh-Kashsh", "Kas", KATE (Kesh archaeological topographical expedition), "Big Royal House", Great Silk Road, officer of Tsar Russia Grigorev, Tashkuprik, Shahrisabz's Afrasiyab, Registan, Charsu, Straw Bazaar, Aksuv.*

Kesh vohasining geografik joylashuvi, aholisining turmush tarzi, iqtisodiyijtimoiy hayoti, hamda bu vohaning tuzilishini o'rganish O'rta Osiyo tarixining bosqichlarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qashqadaryo vohasi geografik jihatdan ikkita yirik tarixiy viloyatga Shahrisabz va Qarshiga bo'linadi. Shahrisabz (Qadimgi Kesh) Qashqadaryoning yuqori oqimida joylashgan bo'lib, sharqdan Hisor tog' tizmalari bilan o'ralgan.[1; 21].

O'rta asrlarda Kesh vohasi Zarafshon tog'lari etagi va G'uzordaryo atrofida joylashgan tumanlarni o'z ichiga olgan. Arxeologlarning ta'kidlashicha, voha poytaxti ham Kesh nomi bilan atalgan. U Kitob va Shahrisabz o'rtasida joylashgan. [2; 7]. Manbalarda Shahrisabz shahri «Kesh Kashsh», «Kas» va «Qis-Kis» shakllarida tilga olingan. [3; 108].

Shahrisabz atamasi ham shaharni qadimiy nomi bo'lib, yashil shahar ma'nosini bildiradi [4; 22]. 1351 yilda zarb etilgan kumush tangalarda "Shaxrisabz" nomi uchraydi. "Shahrisabz" ilk o'rta asrlarda Kitob shahri o'rnida joylashgan. KATE (Kesh arxeologik-topografik ekspeditsiyasi) tadqiqotlari natijasiga ko'ra, bu shahar IX asrdan boshlab hozirgi Shahrisabz o'rniga ko'chgan [5; 22].

Jumladan, eski shahar tashqarisida yangi inshootlar qurilgan bo'lib, shahar hukmdori saroyi va bozor ham shu yerda joylashgan [6; 19]. Keyinchalik shaharning mudofaa devori bilan o'rab olinishi va mustahkamlanishi Amir Temur faoliyati bilan bog'liq. Shahrisabz bu davrda aniq rejali, baland himoya devori va mustahkam minorasi bo'lgan shaharga aylangan [7; 10]. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Qashqadaryo vohasi, shu jumladan Shahrisabz bekligi Buxoro amirligining muhim siyosiy-ma'muriy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri hisoblangan.

Aholi soni jihatidan Qarshi va Shahrisabz beklilari amirlikda oldingi o‘rinlarni egallagan. [8; 152] Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, qo‘rg‘onda bek, uning oilasi va hokimiyat boshqaruvchi vakillari istiqomat qilgan. Saroy ayonlari ham bek qo‘rg‘oniga, yaqin guzarlarda yashagan. Masalan, Sangi oxur guzarida “Katta podsholik uyi” joylashgan bo‘lib, unda beklilning yuqori tabaqa aholisi istiqomat qilgan va hurmatli mehmonlar kutib olingan. [9; 32]

Shahrisabz bekliligining markazi Shahrisabz shahri bo‘lib, u o‘zining tuzilishi, qurilishi, tarixiyliigi va salobatliigi bilan amirlikda muhim ahamiyat kasb etgan. Manba va adabiyotlarda qayd etilishicha, Shahrisabz shahri tuzilishi jihatidan O‘rta Osiyo shaharlaridan farqlanmagan, ya’ni qo‘rg‘on, qal’a va rabotdan iborat bo‘lgan. [10; 17] Shahrisabz shahrining geografik jihatdan qulayliigi uning Buyuk Ipak yo‘lida, Surxondaryo va Qashqadaryo vohalarini O‘zbekistonning eng qadimiy va yirik shahri Samarqand bilan bog‘lovchi yo‘l ustida joylashganligidadir. U Zarafshon va Hisor tog‘larining etaklaridagi yerlari unumdor juda go‘zal Kitob va Shahrisabz cho‘kmasida Qashqadaryo bilan Tanxoz daryolarining qo‘shiladigan yeridan uncha olis bo‘lmagan bog‘lar, ekinzorlar bag‘ridadir.

Shahar atrofidagi yerlar dehqonchilik va bog‘dorchilik uchun juda qulay bo‘lgan. [11; 28] Chor Rossiyasi zobiti Grigoryev tomonidan yozib qoldirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, Samarqanddan janubroqda undan bir kunlik masofada mahalliy xalq goh Urgut, goh Qoratepa deb ataydigan tog‘ tizmalari ortida, katta karvon savdo yo‘llaridan bir oz chetroqda uncha katta bo‘lmagan Shahrisabz bekliligi joylashgan. Beklik bir-biridan 4-5 tosh masofa uzoqlikda joylashgan bir necha qishloqlardan tashkil topgan. Voha uch tomondan tog‘lar bilan o‘ralgan va Hisor, Samarqand viloyatlari hamda Buxoroning Chiroqchi, Qarshi, Yakkabog‘ yerlari bilan chegaradosh bo‘lgan.

Shahrisabz bekliligiga vohaning janubiy va qisman g‘arbiy qismida joylashgan qishloqlar qaragan. Sharqiy tomonda ikkita daryo - ya’ni tog‘ yonbag‘irlari Toshko‘prik (ba’zilar uni Uloch ham deb ataydilar) va Tanxoz mavjud. O‘zbeklar Oqsuv deb ataydigan hamda Hazrati Sultondan boshlanadigan Oqdaryo bo‘yida

Qorasuv, Mirishkor, Mo‘minobod, Beshkapa, Bumi, Chori, Shakartepa, Soybo‘yi, Bo‘zari, Shavkan, Polmon yana Uloch kabi qishloqlar bo‘lib, ulardan eng yiriklari 22 xonadonli Mo‘minobod va 100 xonadonli Qorasuv, Mirishkor, Uloch qishloqlari bo‘lgan.

Shaharga yaqin qishloqlarga shimol tomoniga joylashgan Kerayit, Sinabog‘, Xo‘jamurodbaxshi, Taraxli, Govjallob va boshqa tomondan Zangi, Sariosiyo, Govushmon, To‘xliboy, Kapkan, Xo‘jaxuroson, O‘rtaqo‘rg‘on, Shamaton, Choshtepa, Qo‘ng‘irot, Tezguzar kabi 30 ga yaqin qishloqlar kirgan. Kitob va Shahrisabz o‘zlariga yaqin qishloqlar bilan birga yagona “Chim” devor bilan o‘rab olingan. [12; 95] Shahrisabz shahri uch qism - o‘rta qo‘rg‘on, qal’a va rabotdan iborat bo‘lgan. Bek qo‘rg‘oni shaharning shimoli-sharqiy burchagida joylashgan hamda u xalq orasida Shahrisabz Afrosiyobi nomi bilan atalgan.

Qo‘rg‘onning ikkita darvozasi bo‘lib, sharqiy darvoza To‘pxona, janubiy darvoza Ko‘k darvoza deb nomlangan. [13; 7] Qo‘rg‘on oldida shaharning asosiy maydon - Registon joylashgan. Shahar markazida joylashgan aylanma gumbazli. Chorsudan shaharning to‘rt tomoniga ko‘chalar ketgan va bu ko‘chalar orqali shahar darvozalariga borilgan. Shaharni tashqi muhitdan ajratib turuvchi qal’a devorlarining 6 ta darvozasi bo‘lgan. Shimoliy darvoza Kitob, sharqiy darvoza - Kunchiqar, g‘arbiy darvoza - Qushxona, janubiy darvoza (Yakkabog‘) Charmgar deb atalib, uning yonida Katta Charmgar va Kichik Charmgar guzarlari joylashgani bois, Charmgar nomlari bilan ham yuritilgan. [14; 130]

Bundan tashqari, janubi-sharqiy burchakda ikkinchi darajali Qalmaq darvoza va Simxona darvozalari ham mavjud bo‘lgan. Shaharda 7 ta karvonsaroy va 2 ta hammom bor edi. Shahar guzarlarga bo‘lingan va har bir guzar o‘z masjidiga ega bo‘lgan. Shuningdek, tadqiq qilinayotgan davrda Xo‘ja Mirhamid va Hazrati Malik Ajdar masjidlari ham shaharni asosiy masjidlari hisoblangan. A. L. Kun keltirgan ma’lumotlarga ko‘ra, XIX asrning oxirlarida shaharda 14 ta guzar mavjud bo‘lgan. [15; 224]

XX asr boshiga kelib esa guzarlarning soni 52 taga yetgan. Aholining asosiy qismini o'zbeklar tashkil etgan. O'zbeklardan tashqari, tojiklar, yahudiylar va boshqa millat vakillari ham istiqomat qilgan. Shuningdek shaharda yahudiylarga qarashli o'nga yaqin uy-joylar mavjud bo'lgan. Yahudiylar g'ayridin hisoblangani uchun ularning musulmon guzarlariga kirishi man etilgan va bu Shahrisabz begi tomonidan nazorat qilingan. [16; 85] Shuningdek, shaharning shimoli-g'arbiy tomonida joylashgan So'piguzarda shahar din peshvolarining uy-joylari bo'lgan.

Bundan tashqari, Kultepa, Hazrati Shayx, Hazrati Imom guzarlarida yashovchilar: xo'jalar Hazrati Shayx va Hazrati Imom mozorlariga kelib tushgan xayru ehsonlar hisobidan hayot kechirganlar. Xo'jaguzar va Eshonguzar esa dehqonchilik va bog'dorchilik bilan shug'ullangan. Shaharda har kun savdo bo'ladigan ushbu bozordan tashqari, bir qancha mayda bozorlar ham mavjud bo'lgan. Jumladan, shaharning g'arbiy qismida joylashgan Somon bozorida chorva mollari savdosi olib borilgan. Shaharning g'arbiy qismidagi Somon bozori hududida ham kattagina karvonsaroy mavjud bo'lib, unda g'arbiy hududdan kelgan va asosan, chorva mollari savdosi bilan shug'ullanuvchi savdogarlar to'xtab o'tganlar. Shahrisabz bekligining markazi bo'lgan Shahrisabz shahri o'zining ahamiyati va kattaligi jihatdan XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Buxoro amirligida uchinchi shahar hisoblangan.

Shaharda hunarmandchilik guzarlari, bozorlar, karvonsaroilar tashqari, ko'plab masjidlar, madrasalar, hammom va boshqa jamoatchilik binolari ham qad ko'targan. Umuman, Shahrisabz shahri nafaqat hunarmandchilik, balki yirik savdo va madaniy markaz ham edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanov A. Qashqadaryo vohasi shaharsozligi va me'morchiligi (XVI-XIX asrlar) – Toshkent: Voris, 2019. – B. 21.
2. Sagdullayev A.S. Gau Sug'd – Nautaka-Kesh // San'at. – Toshkent, 2001. – №1. – B. 7.

3. Kamaliddinov Sh.S. «Kitab al-ansab» Abu Sa'da Abulkarima ibn Muhammada as-Sa'mani kak istoricheskiy istochnik po istorii kulturi Sredney Azii. – Tashkent: Fan, 1993. – S. 108.
4. Masson M.YE., Pugachenkova G. A. Shaxrisabz pri Temure i Ulugbeke // Trudi SAGU. Novaya seriya. Gumanitarniye nauki. Arxeologiya Sredney Azii. – Tashkent, 1953. Vip. 49. – S. 22.
5. Lunin B.S i dr. Shaxrisabz 1968 g, – №8. – S. 22.
6. Bertger YE. K. Izvlecheniye iz knigi «Puti i strani». – Tashkent: Izd-vo SAGU, 1957. – S. 19.
7. Pugachenkova G. A. Temuridskoye arxitekturnoye naslediye Shaxrisabza // Shaxrisabz shahrining jahon tarixida tuttan o'rni. Xalkaro ilmiy konferensiya ma'ruzalari tezislari. Toshkent, 2002. – B. 10.
8. Safarov D.T XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Quyi Qashqadaryodaholisi (tarixiyetnografik ma'lumotlar) // Qadimiy Qarshi. O'rta Osiyo shaharsozligi va madaniyati tarixi. – Qarshi: – Nasaf, 1999. –B. 152.
9. Hamidova M. Qashqadaryo hunarmandchiligi tarixi. – Tashkent, 2021, 4-jild, – №7. – B. 32.
10. Grigoryev V.V. Ocherki Shaxrisabzskogo bekstva. IVL, 1958. – S. 57.
11. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Tom. 11. – B. 28.
12. Davlatova S. Buxoro amirligida mang'itlar sulolasi bilan kenagaslar urug'i o'rtasidagi ixtiloflar. – Toshkent, 1995. – B. 95.
13. Dresvyanskaya G., Usmanova Z. Iz istorii Keshu. – Tashkent, 1976. – S. 7.
14. Kun A. Ocherki Shaxrisabzskogo // ZRGO. T. VI. – SPb., 1880 g. – S. 224.
15. Suxareva O. A. K istorii gorodov. – Tashkent: Izdatelstvo AN Uz.SSR, 1958. – S. 130.
16. Bekchurin Y. Shaxrisabzskiy vladeniya po rasskazam Djurabeka Bababeka // Materiali dlya statistiki Turkestanskogo kraya. Yejegodnik. – Spb. 1873. Vip. II. – S. 85.

“QUR’ON” LAFZINING LUG‘ATDAGI VA ISTILOHDAGI MA’NOLARI TAHLILI

Soliyev Elyorbek Muxammadmo‘sa o‘g‘li

Yangi Asr universiteti Filologiya kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Qur’on” lafzining lug‘atdagi va istolohdagi ma’nolarining tahlili ilmiy dalillar bilan batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Qur’on, qiroat, maqru’, qara’a.

“Qur’on” so‘zining lug‘aviy ma’nosini ko‘rib chiqishdan oldin “Qur’on” lafzining kelib chiqishini o‘rganib olishimiz, uning lug‘aviy dalolatlariga, Qur’on uchun ixtiyor qilingan boshqa muhim ismlariga to‘xtalib o‘tishni lozim deb ko‘rdik.

“Qur’on” lafzining kelib chiqishi xususida ulamolar turli xil fikrlarni aytganlar. Ba’zilari uni “hamzali” desa, boshqalari “hamzasiz” deydilar. “hamzasiz” deydigan ulamolar Shofi‘iy¹⁸, Farro¹⁹, Ash‘ariy²⁰ va ularga ergashadiganlardir.

Imom Shofi‘iy bu borada shunday deydi: “Albatta, “Qur’on” lafzi ma’rifa (ya’ni “al” aniqlik artikiliga ega so‘z) bo‘lib, boshqa lafzdan chiqarib olinmagan va “hamzali” ham emas. Balki nabiy sollallohu alayhi va sallamga nozil qilingan kalomga atoqli ism qilib, qo‘yilgan tabiiy nomdir. “Qur’on” lafzi “قُرْآنًا” fe’lidan olinmagan. Agar ushbu fe’ldan olingan bo‘lganida, har bir o‘qiladigan narsa Qur’on bo‘lib qolardi. Lekin u Allohning kalomiga qo‘yilgan nomdir, xuddi Tavrot va Injil kabi”

Imom Farro esa, quydagilarni aytadi: “Qur’on” lafzi “قَرِيْنَةٌ” (ya’ni yaqin) so‘zining ko‘plik shakli bo‘lgan “قُرَائِنٌ” so‘zidan chiqarib olingan. Chunki oyatlar bir-

¹⁸ Imom Ash‘ariy (260-337) hijriy

¹⁹ Imom Farro (144 – 207) hijriy

²⁰ Imom Shofi‘iy (150-204) hijriy

biriga o'xshash, ya'ni oddiyroq qilib, aytganda yaqindir. Ma'lumki "قَرَانُ" kalimasidagi "nun" asliydir".

Ash'ariy va u kishiga ergashganlarning fikri quydagicha:

"Qur'on" lafzi "قَرَنَ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ" jumlasidagi "قَرَنَ" fe'lidan chiqarib olingan, ya'ni "qo'shdi" ma'nosini anglatadi. Chunki suralar va oyatlar bir-biriga yaqin bo'lib, ularning ba'zisi-ba'zisiga qo'shiladi". Kitoblarda "Qur'on" so'zi hamzasizdir degan fikrlarni to'g'ri emasligini e'titof etishgan. Uni noto'g'ri ekanini bilish uchun lug'at va til qoidalarini o'rganishning o'zi kifoya qiladi.

Nahvshunos olimlardan imom Zajjoj va boshqalar "Qur'on" lafzi "hamzali"dir deyishgan.

Imom Zajjoj shunday deydilar: "Qur'on" lafzi "فُعْلَانٌ" vaznidagi "hamzali" kalima bo'lib, "jamlamoq" ma'nosidagi "قَرَأَ" so'zidan olingan. Masalan, hovuzga suv to'planganini aytish uchun arablar ushbu nom ya'ni "قُرْآنٌ" kalimasini ishlatadilar. Qur'onga shunday nom berilishi o'zidan oldingi kitoblarning samarasini jamlaganidandir".

Oxirgi to'g'ri fikr, hamda eng kuchlisiga ko'ra "Qur'on" so'zi lug'atda "qiroat"ning sinonimi, ya'ni ma'nodoshidir.

"Qur'on" so'zi arab tilida bir necha ma'nolarni ifoda qiladi va bu ma'nolar Alloh taoloning ushbu nomdagi Kitobi – Qur'oni karimda ham o'z ifodasini topgan.

"O'qish" ma'nosi buyruq maylidagi "Iqro'" ya'ni o'qi, qiroat qil ma'nosidagi so'z bilan boshlangan bu ilohiy vahiy majmuasining nomi "o'qish", "qiroat qilish" degan ma'nolarni anglatuvchi masdar "Qur'on" bo'lib qoldi. "Qur'on" va "qiroat" so'zlarining ma'nosi bir desak ham bo'ladi. Aytgan gapimizning dalili o'laroq Qur'oni karimdan oyatlarni keltirib o'tamiz:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا (۷۸).

"Quyosh og'ishidan to tun qorong'isigacha namozni to'kis ado et. "Fajr Qur'oni" ham. Albatta, "Fajr Qur'oni" shohid bo'linadigandir. "Niso" surasi 78-oyati.

Ushbu oyati karimada e'tibor nazari bilan qarajak "fajr Qur'oni" degan jumla "tonggi qiroat" degan ma'noni bildiradi. Alloh taolo Qiyomat surasida shunday marhamat qiladi:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ (۱۷) فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ (۱۸).

"Albatta, u (Qur'on)ni jamlash va o'qib berish Bizning zimmamizda. Bas, uni o'qisak, qiroatiga zehn solib tur". "Qiyomat" surasi 17-18-oyatlari.

Bu oyatlarda biz "o'qib berish", "qiroat" deya tarjima qilgan so'z "qur'on" kalimasidir. Islom dini bosh dasturning aynan "Qur'on", ya'ni "O'qish" yoki "O'qilmish" deb nomlanishida ham katta ma'no o'z ifodasini topgan. "Bu ilmga, ma'rifatga asoslangan dindir", degan ma'no bor bunda.

Yana bir ma'nosi "jamlash"dir. Lug'atshunoslar "Qur'on" lafzining "o'qimoq", "qiroat qilmoq"dan tashqari "jamlash", "o'zida mujassam etish" ma'nosida ham ishlatar edilar. Bunga Amr ibn Kulsum Tag'libiyning turmush qurmagan bokira qizini sifatlab "لَمْ تَقْرَأْ جَنِينًا" ya'ni "o'zida homila mujassam etmagan" degan gapi misol bo'la oladi.

"Qur'on" lafzida "jamlash" ma'nosi borligiga Allohning oxirgi kalomi harflar va sonlarning bir-biriga qo'shib, jamlanishidan, oyat va suralarning birikishidan xosil bo'lganiga hamda bu kitob o'zida dunyo-yu oxirat yaxshiliklarini jamlaganiga ishora bor.

"Qur'on" so'zing istilohiy ma'nosi. Mana, o'n to'rt asrdan buyon ko'pchilik "Qur'on" lafzining lug'aviy ma'nosini bilmasa ham, uning musulmonlarning muqaddas kitobi ekanini tan olib kelmoqda. Lekin Qur'oni karimni tanish, uning ismining lug'aviy ma'nosini yoki u kimlarning muqaddas kitobi ekanini bilishning o'zi bilan bo'lmaydi. Bu muqaddas kitobning qanday ekanini bilish uchun ham ilm egalarining maxsus ta'rifiga murojaat qilishga tog'ri keladi.

Uning istilohiy ma'nosi: **"Qur'on Alloh taoloning Muhammad sollallohu alayhi va sallamga vahiy orqali nozil qilgan, tavotur ila naql qilingan, ibodatda o'qiladigan ojiz qoldiruvchi kalom"** hisoblanadi.

Ushbu ta'rifni yaxshi tushunib etishimiz uchun uni bir oz sharhlashimga to'g'ri keladi.

“Alloh taoloning Muhammad sollallohu alayhi va sallamga vahiy orqali nozil qilingan” degan jumladan Alloh taoloning Muhammad sollallohu alayhi va sallamdan boshqa payg'ambarlariga nozil qilgan Tavrot, Zabur, Injil hamda turli sahifalari Qur'oni karim bo'lmasligi kelib chiqadi. Haqiqiy Zabur, Tavrot va Injil ham Alloh taoloning kalomi, ammo ular Muhammad sollallohu alayhi va sallamga nozil etilmagani uchun Qur'oni karim bo'la olmaydi.

“Tavotur ila naql qilingan” degan iboradan tavotur ila naql qilinmagan kalom, Qur'oni karim bo'la olmasligi kelib chiqadi. “Tavotur” deganda kalomning yolg'onchiga chiqarib bo'lmaydigan darajadagi ko'p sonli kishilar tomonidan naql qilinishi tushuniladi. Ularning hammalari ishonchli, ya'ni biror og'iz yolg'onga yaqinlashmagan odamlar bo'lib, ko'pliklari sababli, yolg'onga kelishib olishga ham imkonlari yo'q bo'ladi.

Qur'oni karimning birinchi kalimasidan boshlab, oxirgi kalimasigacha har bir so'z aynan ana shu tarzda naql qilingan. Qur'oni karimni Alloh taoladan vahiyning amini (ishonchli sohibi) bo'lmish Jabroil alayhissalom Muhammad sollallohu alayhi va sallamga naql qilinganlar. Ushbu naql qanday kechishini, ya'ni Mahammad sollallohu alayhi va sallamga Qur'oni karim oyatlari Jabroil alayhissalom tomonlaridan qanday yetkazilishini ko'pchilik sahobalar o'z ko'zlari bilan ko'rib turganlar.

Buning ustiga, har safar vahiy nozil bo'lgandan so'ng, Muhammad sollallohu alayhi va sallam “Menga kotiblarni chaqiringlar” der edilar. Kotib sahobalar kelganlaridan so'ng, ularga oyati karimalarni Jabroil alayhissalomdan qanday qabul qilib, olgan bo'lsalar, shunday qilib, o'qib berar edilar. Kotiblik qiluvchi sahobalar oyatlarining har bir harfini ulkan ehtimom ila yod olar edilar. Muhammad sollallohu alayhi va sallam Qur'oni karimning har bir oyati, har bir kalimasi, har bir harfining misli ko'rilmagan e'tibor bilan qabul qilib, olinishi, yodlanishi, yozilishi hamda amal qilinishiga, vasfiga so'z ojiz qoladigan darajada katta ahamiyat berganlar.

Alloh taolo esa payg‘ambarimiz sollallohu alayhi va sallamga Qur‘oni karimning o‘zida Jabroil alayhissalomning qiroatiga diqqat bilan quloq solishni buyurgan. Qur‘oni karim oyatlarining rasululloh sollallohu alayhi va sallamning qalblariga joylanib, tillaridan joriy bo‘lishini hamda uning tafsirini bayon qilib, berishni Alloh taolo O‘z zimmasiga olgan.

O‘z navbatida payg‘ambar alayhissalomdan Qur‘oni karim oyatlarini qabul qilib, olgan sahobayi kiromlar ham shogirdlariga oyatlarni yuqorida zikr qilinganidek, harfma-harf yetkazganlar. Qur‘oni karim o‘sha davrdan hozirgacha huddi o‘sha tarzda son-sanoqsiz odamlar tomonidan ishonchli tariqada naql qilinib kelmoqda.

“Ibodatda o‘qiladigan” degan qayddan “namozda o‘qiladigan” degan ma‘no kelib chiqadi. Qur‘oni karim tilovatisiz namoz bo‘lmaydi. Alloh taoloning boshqa vahiy-lari, misol uchun, hadis qudsiylarni namozda o‘qib bo‘lmaydi. Namozda o‘qishga faqatgina Qur‘oni karim xos qilingan. Bu ham ilohiy kitobni ajratib turuvchi sifatlardan biridir.

“Ojiz qoldiruvchi kalom” degan sifat ham faqatgina Qur‘oni karimning o‘ziga xos xususiyatlardan biridir. Qur‘oni karimning har bir oyati, har bir ahkom-u axbor jihatidan kishilarni ojiz qoldiruvchidir. Ya‘ni insonlar har qancha urinsalar ham, unga o‘xshash narsani ijod qila olmaydilar. Alloh taolo aytgandek:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ

Agar bandamizga (Muhammadga) tushirgan narsamizdan (Qur‘ondan) shubhada bo‘lsangiz, bas, siz ham unga o‘xshash (birgina) sura (yozib) keltiring va Allohdan o‘zga guvohlaringizni chaqiring – agar rostgo‘y bo‘lsangiz. “Baqara” surasi 23-oyati.

Alloh taolo Qur‘oni karimning o‘zida odamlarni agar qodir bo‘lsalar, Qur‘oni karimga o‘xshash narsa keltirishga chaqirgan. Odamlar har qancha urinmasinlar, bu ishning uddasidan chiqa olmaganlar, chiqa olmayaptilar, chiqa olmaydilar ham.

Alloh taolo Qur'oni karimni o'zining eng afzal va eng so'nggi payg'ambari bo'lmish Muhammad alayhissalomning asosiy mo'jizalari qildi. Avval o'tgan payg'ambarlarning mo'jizalari moddiy mo'jizalar bo'lib, har bir payg'ambarning bu dunyoda turmushiga bog'liq qilingan edi. O'sha payg'ambar alayhimussalomlar bu dunyodan o'tishlari bilan u zotlarga berilgan mo'jiza ham o'z kuchini yo'qotgan edi. Chunki Muhammad sollallohu alayhi va sallamgacha bo'lgan barcha payg'ambarlarning shariatlari vaqtinchalik bo'lgan.

Muhammad sollallohu alayhi va sallamning shariatlari qiyomatgacha boqiy bo'lgani, u zotga asosiy mo'jiza sifatida qiyomatgacha boqiy qoladigan, u zotning hayotlariga bog'liq bo'lmagan ma'naviy mo'jiza – Qur'oni karim beriladi. Qur'oni karimning ushbu ta'rifi arab tili ulamolari, faqihlar va usuli fiqh olimlari orasida ittifoq qilingan ta'rifdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Doktor Aliy ibn Sulaymon al-Abid. Tarjimatul- Qur'on.
2. Shayx Muhammad Abdulazim az-Zarqoniy. Manahilul-Qur'on fi ulumil-Qur'on. –Saudiya Arabiston: 3. Maktabatu nizar Mustafa Al-boz. 2-nashr 1998. – J. 2.
4. Shayx Abdulaziz Mansur. Qur'oni karim ma'nolarinining tarjima va tafsiri
5. Hofiz Jaloliddin Abdurahmon as-Suyutiy. Al-Itqon fi ulumil-Qur'on. – Qohira Darul-G'oddi al-Jadiyd. 2006 – 4-juz.
6. Doktor Muhammad Abdulkarim al-Jazoiriy. Muqaddima fi ulumil –Qur'on va ulumit-tafsir. 1-nashr Jamiyatud-Da'val –Islomiya.

BIRINCHI QAVAT TEMIRBETON USTUNLARINI TEMIRBETON HALQA BILAN KUCYAYTIRISH

Dosent **Saydazimov Musurman Ravshanovich**

Toshkent arxitektura qurilish universiteti

E-mail: SaydazimovMusurman@gmail.com

ANNOTATION

This article describes the procedure for calculating the method of reinforcing reinforced concrete columns of buildings under reconstruction with a reinforced concrete ring. There is also information about the materials used for reinforcement and the technology of its implementation.

Keywords: Reinforced concrete ring, concrete, armature, reinforcement, calculation, frame, result.

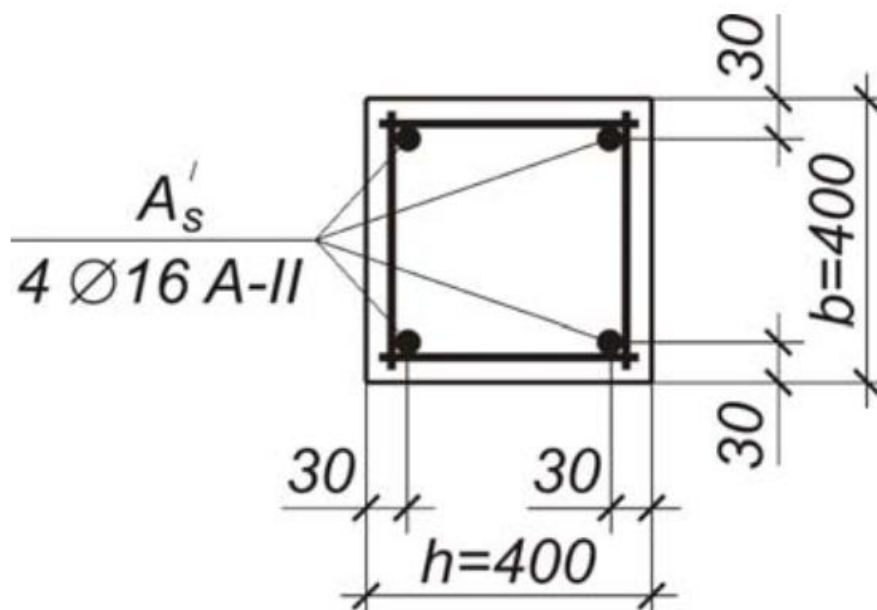
KIRISH.

Ma'lumki, temirbeton va boshqa konstruksiyalarning haqiqiy yuk ko'tarish qobiliyatini o'rganish uchun ularni texnik holatini tekshirish va baholash zarur bo'ladi. Bundan maqsad - kuchaytirishning zarurligi va maqsadga muvofiqligini hamda kuchaytirishning samarali usulini tanlash uchun qaror qabul qilish, konstruksiyalarni kuchaytirish, ularning yuk ko'tarish qobiliyatini oshirish va binoning zilzilabardoshligini ta'minlashdan iborat. Buning uchun kuchaytiriladigan konstruksiyalarni, xususan, temirbeton ustunlarni va binoni hisobiy seysmik kuchlar ta'siriga hisoblash kerak bo'ladi [6].

ASOSIY QISM. Kuchaytirish uchun qo'llaniladigan materiallar (beton, armatura, prokat, sement qorishmasi) xossalari amaldagi standartlar talablariga javob berishi kerak [1,2,3].

Betonning siqilishga bo'lgan mustahkamligi bo'yicha sinfn B15 dan kam bo'lmasligi zarur va shu bilan birga mayda donaln beton qo'llashga rioya etiladi. Po'lat armatura sifatida sinfi A300 va A400 davrny yuzali armatura qo'llaniladi.

Temirbeton ustunni kuchaytirish talab qilinadi, uning kondalang kesimi 1 - rasmda ko'rsatilgan, vaqtinchalik yukning ortishi bilan bog'liq [5].

1 – rasm. Mavjud temirbeton ustunning kesimi

Dastlabki ma'lumotlar: ustunning kesimi $b \times h = 400 \times 400$ mm; qavat balandligi $H_{et} = 4.8$ m; qavatlar soni $n = 4$; og'ir beton sinfi B20 ($R_b = 11.5$ MPa; $R_{bt} = 0.9$ MPa); ishchi bo'ylama sterjenli armatura $4\text{Ø}16\text{A-II}$ ($R_{sc} = 280$ MPa; $A'_s = 804$ mm²). Qorli hudud - IV ($S_g = 2,4$ kPa) [4].

Biz ustunni mustahkamlash zarurligini aniqlaymiz.

Biz ustunga yangi oshirilgan yukni aniqlaymiz (1- jadval).

1 m² tom yopma uchun yuk

Yuk turi	Me'yoriiyuk,	Yuklar bo'yicha	Hisobiy yuk,
----------	--------------	-----------------	--------------

	kN /m ²	ishonchlilik koeffisienti γ_f	kN/m ²
Doimiy: uch qatlamli tom yopish materiallari gilam	0.1	1.3	0.13
Sementli suvoq ($\delta = 0,02$ m; $\rho = 18$ kN / m ³)	0.36	1.3	0.47
Penobetonli isitgich ($\delta = 0,11$ m; $\rho = 0.5$ kN / m ³)	0.55	1.3	0.72
Paroizolyasiyali qoplama	0.05	1.3	0.06
Ko'p g'ovakli plita ($\delta = 0,2$ m; $\rho = 25$ kN / m ³)	3.0	1.1	3.3
Jami	4.06	-	4.68
Vaqtinchalik	1.68	-	2.4
Hammasi	5.74	-	7.08

1 m² ora yopma uchun hisobiy yuk

$$q_1 = q + g_1 = 19.26 + 0.91 = 20.17 \text{ kN/m}^2,$$

bu erda $q = 19.26$ kN / m² - ora yopmaga to'liq hisobiy yuk jad. 1.1;

g_1 – temirbeton ora yopma plitalarini kuchaytirish (ikki bo'shliqda),

$$g_1 = \left(\frac{\pi \cdot 0.159^2}{4} \cdot 2 \right) \cdot \rho \cdot \frac{\gamma_f}{b} = \left(\frac{3.14 \cdot 0.159^2}{4} \cdot 2 \right) \cdot 25 \cdot \frac{1.1}{1.2} = 0.91 \frac{\text{kN}}{\text{m}^2}.$$

Kuchaytirilgan rigelning og'irligidan ustunga hisobiy yuk (rigel qo'shimcha elastik tayanch qo'shilishi bilan kuchaytirilgan)

$$N_{rig} = g_{rig} \cdot l_2 + g_{qo'sh} \cdot l_2 = (4.125 + 7.315) \cdot 6 = 68.64 \frac{\text{kN}}{\text{m}},$$

bu yerda $g_{rig} = \gamma_f \cdot \rho \cdot b \cdot h = 1.1 \cdot 25 \cdot 0.25 \cdot 0.6 = 4.125 \frac{\text{kN}}{\text{m}};$

$g_{qo'sh}$ - GOST 8239-89 bo'yicha № 45 – dvutavrli tayanuvchi to'sining bir metr uzunlikdagi og'irligi,

$$g_{qorsh} = q_1^n \cdot \gamma_f = 7.315 \text{ kN/m.}$$

Bir qavat ustunining og'irligidan hisoblangan yuk

$$N_y = b \cdot h \cdot H_{qav} \cdot \rho \cdot \gamma_f = 0.4 \cdot 0.4 \cdot 4.8 \cdot 25 \cdot 1.1 = 21.12 \text{ kN.}$$

Yuk maydoni $A = l_1 \cdot l_2 = 6.0 \cdot 6.0 = 36 \text{ m}^2$ bo'lganda, birinchi qavat ustuning bo'ylama hisobiy kuch qiymatini hisoblaymiz :

$$\begin{aligned} N_1 &= A \cdot [q_2 + (n - 1) \cdot q_1] + [N_{rig} + N_y] \cdot n = \\ &= 36 \cdot [7.08 + (4 - 1) \cdot 20.17] + [68.64 + 21.12] \cdot 4 = 2792.28 \text{ kN.} \end{aligned}$$

Mavjud ustunning yuk ko'tarish qobiliyatini aniqlaymiz (2 - rasm) [5].

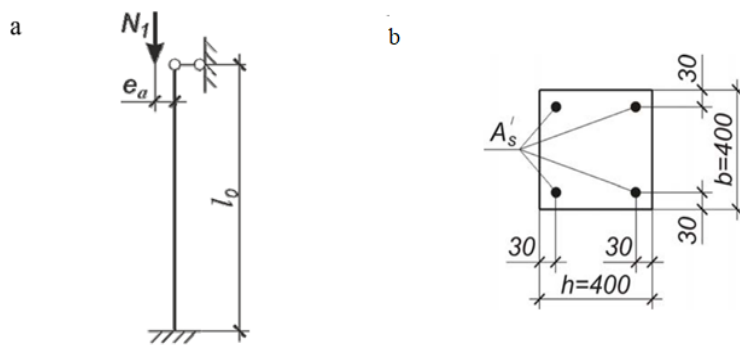
NATIJARAR.

1. Shartni tekshiramiz

$$\frac{l_0}{h} \leq 20; \quad \frac{4.8}{4} = 12 < 20,$$

bu yerda $l_0 = H_{qav} = 4.8 \text{ m.}$

Shart bajarildi, ya'ni. ustunni tasodifiy eksantriklik $e_a = 0$ qiymatini olib, markaziy siqilgan element sifatida hisoblash mumkin

2 – rasm. Ustunning yuk ko'tarish qobiliyatini hisoblash uchun:

a - ustunning hisoblash sxemasi; b - hisoblangan qism.

2. $\frac{l_0}{h} = 12$ egiluvchanligiga qarab φ koeffitsientini aniqlaymiz [(2, 6.2-jadval, 3.3-jadval 3-ilova)]. $\varphi = 0,872$ ni qabul qilamiz [4].

3. Ustun tomonidan qabul qilinadigan bo'ylama kuch quyidagilarga teng bo'ladi:

$$\begin{aligned}
 N &= \varphi \cdot (R_b \cdot \gamma_{b1} \cdot A + R_{sc} \cdot A'_s) \\
 &= 0.872 \cdot (11.5 \cdot 10^3 \cdot 0.9 \cdot 0.4 \cdot 0.4 + 280 \cdot 10^3 \cdot 804 \cdot 10^{-6} = \\
 &= 1640.34 \text{ kN}.
 \end{aligned}$$

Shartni tekshiramiz

$$N_1 \leq N; \quad 2792.28 \text{ kN} > 1640.34 \text{ kN}$$

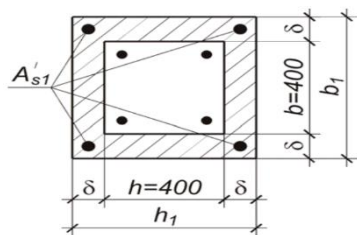
Shart bajarilmadi, ortiqcha yuk:

$$\frac{N_1 - N}{N} \cdot 100\% = \frac{2792.28 - 1640.34}{1640.34} \cdot 100\% = 70.23\%;$$

shuning uchun, ustunni kuchaytirish talab qilinadi.

Temirbeton halqa bilan ustunni kuchaytirish

Temirbeton halqa bilan markaziy siqilgan ustunni kuchaytirishni hisoblashni amalga oshiramiz (3 - rasm) [5].

3 – rasm. Temirbeton halqa bilan kuchaytirilgan ustunning hisobiy kesimi

1. Halqaning qalinligini $\delta = 60 \dots 300$ mm qilib belgilaymiz. Qabul qilamiz $\delta = 60$ mm. Ustun kesimining yangi o'lchamlari quyidagilarga teng bo'ladi:

$$h_1 = h + 2 \cdot \delta = 400 + 2 \cdot 60 = 520 \text{ mm} = 0.52 \text{ m};$$

$$b_1 = b + 2 \cdot \delta = 400 + 2 \cdot 60 = 520 \text{ mm} = 0.52 \text{ m}.$$

Biz halqaning kesim maydonini hisoblaymiz:

$$A_1 = h_1 \cdot b_1 - b \cdot h = 0.52 \cdot 0.52 - 0.4 \cdot 0.4 = 0.11 \text{ m}^2.$$

2. Egiluvchanlikka qarab φ koefitsientini aniqlaymiz

$$\frac{l_0}{h_0} = \frac{4.8}{0.52} = 9.23 \text{ qabul qilamiz } \varphi = 0.904.$$

3. Talab qilingan kuchaytirish armatura yuzasining yig'indisini topamiz, uni A400 sinfidagi sterjenlardan bajaramiz ($R_{sc,1} = 350$ MPa). B25 dan past

bo'lmagabeton sinfini tanlaymiz. Mavjud ustunning betonidan birpog'ona yuqoriroq B25 og'ir beton sinfini qabul qilamiz ($R_{b,1} = 14,5$ MPa).

$$A_{s1} = \frac{\frac{N}{\varphi} - (R_b \cdot \gamma_{b1} \cdot A + R_{sc} \cdot A'_s + m \cdot R_{b1} \cdot \gamma_{b1} \cdot A_1)}{m \cdot R_{s1}} =$$

$$= \frac{2792.28}{0.904} \cdot \frac{(11.5 \cdot 10^3 \cdot 0.4 \cdot 0.4 + 280 \cdot 10^3 \cdot 804 \cdot 10^{-6} + 0.9 \cdot 14.5 \cdot 10^3 \cdot 0.9 \cdot 0.11)}{0.9 \cdot 350 \cdot 10^3} 10^6$$

$$= -2.68 \cdot 10^4 \text{ mm}^2 < 0,$$

bu erda $m = 0.9$ - halqaning ish sharoitlari koeffisienti.

Hisoblash orqali qo'shimcha kuchaytirish talab qilinmaydi. Конструктив talablardan kelib chiqib siqilgan elementlar uchun, $4\text{Ø}16\text{A}400$ ni qabul qilamiz ($A_{s1,f} = 804 \text{ mm}^2$).

•Kuchaytirilgan ustun kesimining yuk ko'tarish qobiliyatini aniqlaymiz.

1. Kuchaytirilgandan keyin birinchi qavatning ustuni tomonidan qabul qilingan bo'ylama kuchni hisoblaymiz:

$$N_f = \varphi \cdot [(R_b \cdot \gamma_{b1} \cdot A + R_{sc} \cdot A'_s) + m \cdot (R_{b1} \cdot \gamma_{b1} \cdot A_1 + R_{sc,1} \cdot A_{s,1})] =$$

$$0.904 \cdot [(11.5 \cdot 10^3 \cdot 0.9 \cdot 0.4 \cdot 0.4 + 280 \cdot 10^3 \cdot 804 \cdot 10^{-6}) + 0.9 \cdot (14.5 \cdot 10^3 \cdot 0.9 \cdot 0.11 + 350 \cdot 10^3 \cdot 804 \cdot 10^{-6})] = 3097.40 \text{ kN}.$$

2. Oqimdan ko'rib chiqilayotgan ustundagi bo'ylama kuch temirbeton halqadan qo'shimcha yukni hisobga olgan holda yuk teng bo'ladi:

$$N'_1 = N_1 + N_{qo'sh} = 2792.28 + 14.57 = 2806.85 \text{ kN}.$$

$$\text{bu yerda } N_{qo'sh} = (h_1 \cdot b_1 - h \cdot b) \cdot H_{qav} \cdot \rho \cdot \gamma_f =$$

$$= (0.52 \cdot 0.52 - 0.4 \cdot 0.4) \cdot 4.8 \cdot 25 \cdot 1.1 = 14.57 \text{ kN}.$$

3. Kuchaytirilgan ustunning mustahkamligini tekshiramiz:

$$N_f > N'_1;$$

$$N_f = 3097.40 \text{ kN} > N'_1 = 2806.85 \text{ kN}.$$

Shart bajarilgan; shuning uchun kuchaytirilgandan keyin ustunning yuk ko'tarish qobiliyati etarli. Mustahkamlik zahirasi

$$\frac{N_f - N'_1}{N'_1} \cdot 100\% = \frac{3097.40 - 2806.85}{2806.85} \cdot 100\% = 10.35\%.$$

Agar shart bajarilmasa, ya'ni. $N_f < N'_1$, halqaning qalinligini (tavsiya etilgan diapazonda) yoki qo'shimcha bo'ylama armatura diametrini oshirish kerak. Mustahkamlik zahirasini oshirish talab etilsa, xuddi shunday qilish kerak (kelajakda yukning ko'payishini e'tiborga olish mumkin).

• **Ustunni temirbeton halqa bilan kuchaytirish ishlari quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:**

- kuchaytirilayotgan ustundan yuk tushiriladi (vaqtinchalik yuk olib tashlanadi);
- pol konstruksiyasi poydevorning yuqori chetiga qadar (yoki ora yopma plitasining darajasigacha) ochiladi;
- ustunning yuzasi suvoq qatlamidan tozalanadi, shikastlangan beton qismlari olib tashlanadi, 3 ... 6 mm chuqurlikdagi tirqish qilinadi;
- himoya qatlami olib tashlanadi, ochiladi va korroziyadan tozalanadi, beton qoldiqlari va ishchi bo'ylama armatura ustun qismlarida va birlashtiruvchi elementlarni payvandlash joylarida (ochilishning qismlari 500...1000 mm gacha oraliqda amalga oshiriladi);
- birlashtiruvchi elementlar (sterjenlar yoki po'lat plastinlar) ustunning bo'ylama armaturasiga payvandlanadi;
- loyihaviy holatda o'rnatiladi va kuchaytiruvchi bo'ylama armaturaning birlashtiruvchi elementlariga payvandlanadi;
- ko'ndalang kuchaytiruvchi armatura (qisqichli halqalar) o'rnatiladi;
- ustun yuzasi changdan tozalanadi va suv bilan yuviladi;
- qolip qalqonlari yaruslar bilan o'rnatiladi va mahkamlanadi;
- beton aralashmasi qatlamli qilib zichlashtirilgan holatda yotqiziladi (qatlam balandligi 200...300 mm);

▪ qolip demontaj qilinadi (beton quyish paytida halqa mustahkamligi, loyihadagi 50% dan past emas) [4].

Xulosa. Shikastlanishlarga ega bo'lgan rekonstruksiya qilinadigan binoning temirbeton ustunlarini kuchaytirish ishlarini hisoblashni o'tkazish uchun maqolada keltirilgan hisob tartibidan foydalanish mumkin. O'tkazilgan hisoblar natijalariga ko'ra, kuchaytirish yetarli qo'shimcha yuk ko'tarishi qobiliyatini taminlay oladimi degan savolga javob topish mumkin. Olingan hisob natijalari asosida tegishli tavsiyalar berish imkoni yuzaga keladi va buni qo'llash kuchaytirilayotgan konstruksiyaning ishonchli ishlashini ta'minlashga yordam beradi [6].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ГОСТ 10180-90 Бетоны. Методы определения прочности по контрольным образцам.
2. ГОСТ 5781-82* Сталь горячекатаная для армирования железобетонных конструкций Технические условия.
3. КМК 3.03.01-99 Приготовление и применение строительных растворов. Ташкент. 1999.
4. В.И. Муленкова, Д.В. Артюшин «Расчет и конструирование усиления железобетонных и каменных конструкций»: учебные пособие. Пенза: ПГУАС, 2014. – 118 с.
5. Asqarov B.A., Nizomov Sh.R. Temirbeton va tosh-g'isht konstruksiyalari. Darslik. - Toshkent.: Iqtisod-moliya, 2008 yil.
6. Mag. S.F. Bozorqulov, dos. M.R. Saydazimov Maqola. Rekonstruksiya qilinadigan binolar temirbeton ustunlarini kuchaytirilishini hisoblash. "Arxitektura, qurilish va dizayn ilmiy – amaliy jurnali" 4 – son 2021 yil.

O‘ZBEKISTON MINTAQALARIDA SANOAT TARMOG‘INI RIVOJLANTIRISHNING HUDUDIY JIHALARI

Rajabaliyeva Iroda Alisherovna

QarMII magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada mintaqalarda sanoat tarmog‘ini rivojlantirishning hududiy jihatlari, ishlab chiqarish salohiyati, holati va imkoniyatlari o‘rganildi. Hozirgi kunda Respublikada iqtisodiy islohotlarni olib borishda makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish, uning omillaridan samarali foydalanish va iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishini takomillashtirish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Mamlakatimizning bir nechta hududlaridagi sanoatning tutgan o‘rni statistik ma‘lumotlar orqali o‘rganilib kerakli tavsiyalar berildi.

***Kalit so‘zlar:** sanoatini rivojlantirish, mintaq, sanoat siyosati, investitsiya, makroiqtisodiyot, iqtisodiy islohotlar, moliyaviy barqarorlik, yalpi ichki mahsulot, yalpi sanoat mahsuloti.*

ABSTRACT

In the article, the territorial aspects of the development of the industrial network in the regions, production potential, state and opportunities were studied. Currently, in carrying out economic reforms in the Republic, the main task is to ensure macroeconomic stability, increase the size of the gross domestic product, effectively use its factors, and improve the structural structure of the economy. The role of the industry in several regions of our country was studied through statistical data and the necessary recommendations were made.

Key words: *industrial development, region, industrial policy, investment, macroeconomics, economic reforms, financial stability, gross domestic product, gross industrial product.*

Kirish

Respublikamizda qulay ishbilarmonlik muhitining yaratilishi va milliy iqtisodiyotga investitsiyalarning keng jalb etilishi natijasida nafaqat iqtisodiy o‘shish sur‘atlarining oshishi, balki iqtisodiyot tarkibida ham muhim sifat o‘zgarishlari sodir bo‘ldi. Iqtisodiyotda tub burilish kechayotgan bir vaqtda iqtisodiyotni liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish va shu asosda jamiyat a‘zolarining moddiy va ma‘naviy farovonligini ta‘minlashda iqtisodiyotning yetakchi tarmog‘i bo‘lgan sanoatning mavqei alohida o‘rin egallaydi.

O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha [Harakatlar strategiyasi doirasida o‘tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod](#) O‘zbekiston Respublikasini Prezidenti qarorlari qabul qilindi.²¹

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta‘minlash bo‘yicha ta‘sirchan choralar ko‘rildi va uning mantiqiy davomi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-sonli farmoni bilan 2022 yil 28 yanvarda “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi” qabul qilindi [1].

Ushbu strategiyaning aynan uchinchi yo‘nalishiga ko‘ra Milliy iqtisodiyot barqarorligini ta‘milash va YaIMda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan siyosatni davom ettirib, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1,4 bavararga oshirish, 2030 yilgacha uzoq muddatli istiqbolda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va “Sanoatni rivojlantirish va uning raqobatbardoshligini oshirish”ga qaratilgan davlat dasturlarida

²¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-sonli 2022 yil 28 yanvarda “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”

mintaqalar sanoatini o‘stirishni ta‘minlash, iqtisodiyotni yanada liberlashtirish, yirik sanoat tarmoqlari va hududiy korxonalar o‘rtasida sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish, sanoat tarmoqlarida mehnat unumdorligini oshirishga katta e‘tibor qaratilmoqda.

Chunki, ichki imkoniyat va zaxiralarimizni ishga solishning eng muhim yo‘nalishi bizning zaminimizdagi boy mineral xom ashyo va o‘simlik dunyosi resurslarini chuqur qayta ishlashni bosqichma - bosqich oshirib borish, shuningdek, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega bo‘lgan mahsulotlar ishlab chiqarishning hajmi va turini kengaytirishdan iborat bo‘lishi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mamlakatimiz qazilma boyliklari, qurilish xomashyolari va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari jihatidan boy va yuqori imkoniyatlarga ega hisoblanadi. Shu asosdan ko‘plab olimlarimiz, tadqiqotchilarimiz tomonidan mamlakatimizda hududlar sanoatini, ularning imkoniyatlari jihatidan rivojlantirishga katta e‘tibor qaratilib kelinmoqda. Jumladan:

D.Sh.Raximov o‘zining “Diversifikatsiya hududlar sanoatini muvozanatli strategik rivojlantirish yo‘nalishlari” nomli maqolasida “Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish nuqtai nazaridan-mintaqa sanoati raqobatbardoshligini oshirish, o‘z imkoniyatlari hisobiga ichki talabni qondirish, hududlararo, respublika va xalqaro bozorlar ulushini kengaytirish, resurs tejankor siyosatni ishlab chiqish, budjet yig‘imlarini ko‘paytirish, moliyaviy barqarorlik va hududlar mustaqilligini ta‘minlash muhim hisoblanadi.” deb iqtibos keltiradi [5].

B.B.Muhammadjonovning “O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan kichik sanoat hududlari rivojlanishining istiqbollari” nomli maqolasida “Hozirgi kunda kichik biznesni rivojlantirish va uni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning samarali yo‘llaridan biri bo‘lib kichik sanoat zonalari hisoblanadi. Kichik sanoat zonalari – bu tadbirkorlik subyektlarini joylashtirishga mo‘ljallangan, muhandislik kommunikatsiya va infratuzilma obyektlarini, ma‘lum yer maydoni yoki ishlab

chiqarish maydonini o'z ichiga oluvchi hudud. Kichik sanoat zonalarini ular joylashgan hududlarni rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratadi" deb ta'kidlaydi [6].

S.A.Sheraliyevaning "Erkin iqtisodiy hududlarga investitsiya jalb etishni boshqarish mexanizmini takomillashtirish" deb atalgan maqolasida hududlar sanoatini rivojlantirishda erkin iqtisodiy hududlar ahamiyati to'g'risida va investitsiyalarni jalb etish loyihalarining muhimligi haqida fikr yuritadi [7].

Ko'plab iqtisodchilarning fikricha, iqtisodiyot sanoat sektorining muvozanatlashgan tarkibi tizimning maqbul holati hisoblanadi. Muvozanatlashganlik ishlab chiqarish va iste'mol sohalari o'rtasidagi nisbatlarning muvozanatini, qayta ishlovchi va undiruvchi ishlab chiqarishlar ulushlarining maqbul nisbatini ko'zda tutib, ularning muvozanati sanoatda fan va texnologiyalarning rivojlanishi bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mamlakatimiz hududlari sanoatini rivojlantirishdagi ishlab chiqarish korxonalarining o'rnini hamda ayni damdagi vaziyatni chuqurroq o'rganildi. Mamlakatdagi hududiy nomutanosibliklar tumanlar bo'yicha baholandi va bunda qiyosiy tahlil va guruhlash usullaridan foydalanildi. Bundan ko'zda tutilgan maqsad mamlakatimiz sanoat siyosatini yaxshilash va davlatning ishlab chiqarish salohiyatini optimallashtirishdir, natijada xalqaro miqyosdagi iqtisodiy munosabatlarni o'rnatishga erishish orqali hududlar sanoatini holatini yaxshilash.

Tahlil va natijalar

Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning natijasi, muhim makroiqtisodiy ko'rsatkichlar o'sish sur'atlarining aholi o'sish sur'atlaridan yuqoriligi bilan xarakterlanadi. Ta'kidlash lozimki, yalpi ichki mahsulotning yillik o'sish sur'ati, aholining yillik o'sish sur'atlaridan yuqori bo'lgandagina mamlakatda iqtisodiy o'sish sodir bo'ladi. Xususan, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki

mahsulot va yalpi sanoat mahsuloti kabi makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning o'sish sur'atlari mazkur talabga to'la javob beradi.

YaIMning tarmoq tarkibidagi muhim siljishlar shuni ko'rsatadiki, mazkur tarkibda qishloq xo'jaligining ulushi sezilarli darajada pasayib, sanoatning ulushi o'sib bormoqda. Jumladan, 2022 yilda YaIMning tarmoq tarkibida Tarmoqlarning yalpi qo'shilgan qiymati 828 054,2 mlrd.so'm (93,2%), mahsulotlarga sof soliqlar 60 287,5 mlrd.so'm (6,8%), qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi 208 452,9 mlrd.so'm (25,1%), sanoat (qurilishni qo'shgan holda) 276 227,0 mlrd.so'm (33,4), sanoat 220 704,3 mlrd.so'm (26,7%), qurilish 55 522,7 mlrd.so'm (6,7%), xizmatlar esa 343 374,3 mlrd.so'mni (41,5%) tashkil etdi. (*1- jadval*)

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar tendensiyalarida ayrim yillarda mamlakatimiz yalpi ichki mahsulotining (YaIM) o'sish sur'atlariga nisbatan yalpi sanoat mahsulotining (YaSM) o'sish sur'atlari yuqoriligi bilan xarakterlanadi. Jumladan, 2019 yilda YaSMning o'sish sur'ati 9,6 foizni tashkil etgan bo'lsa, YaIMning o'sish sur'ati esa, 8,0 foizni, shuningdek, 2020 yilda YaSMning o'sish sur'ati 8,3 foizni tashkil etgan bo'lsa, YaIMning o'sish sur'ati esa 8,1 foizni tashkil etdi. Qaralayotgan davrda YaIMning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 8,1 foizni, YaSMning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 7,8 foizni hamda SQQning o'rtacha yillik o'sish sur'ati esa 5,0 foizni tashkil etdi.

O'zbekiston iqtisodiyot tarmoqlarining yirik tarmoqlaridan biri sanoat bo'lib unda ish bilan band bo'lgan aholining 1/8 faoliyat ko'rsatmoqda. Sanoat ko'p [tarmoqli soha](#), O'zbekistonda uning yuzdan ortiq tarmog'i mavjud. Yalpi ichki mahsulotning 26,7%i sanoatda yaratiladi. Mamlakatimiz sanoati korxonalarida elektr energiyasi, gaz, neft, ko'mir, benzin, po'lat, avtomobillar, qishloq xo'jaligi mashinalari, elektrodvigatellar, [akkumulyatorlar](#), kabellar, ekskavator, yigiruv mashinalari, samalyotlar, mineral o'g'it, sun'iy tola, [oltingugurt kislotasi](#), turli qurilish materiallari, gazlamalar, un, paxta moyi, guruch, kiyim-kechak va boshqa oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqariladi. Tarmoqlarning sanoatda tutgan o'rnini har xil.

1-jadval

Yalpi ichki mahsulot (YIM)ning tarmoq tarkibi (jamiga nisbatan foiz hisobida)²²

Ko'rsatkichlar nomi	2017 - yil	2018 - yil	2019 - yil	2020 - yil	2021 - yil	2022- yil
YaIM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Shu jumladan:						
Tarmoqlarning yalpi qo'shilgan qiymat	89,0	89,3	91,5	92,7	93,0	93,2
Mahsulotlarga sof soliqlar	11,0	10,7	8,5	7,3	7,0	6,8
Tarmoqlarning yalpi qo'shilgan qiymati	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Qishloq, o'rmon, va baliq xo'jaligi	32,2	29,7	26,6	26,8	26,5	25,1
Sanoat (qurilishni qo'shgan holda)	26,5	30,5	33,8	33,4	33,9	33,4
Sanoat	21,1	24,7	27,5	26,8	27,3	26,7
Qurilish	5,4	5,8	6,2	6,7	6,6	6,7
Xizmatlar	41,4	39,8	39,6	39,7	39,6	41,5

Tahlil natijalariga ko'ra, mazkur davrda mamlakat sanoati jadal rivojlandi. 2022-yillarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish 134,2 foizga o'sib, yalpi ichki mahsulot o'sishidan (129,5 %) yuqori ko'rsatkichni qayd etdi.²³

Andijon, Namangan, Xorazm, Jizzax, Toshkent, Samarqand, Sirdaryo viloyatlari va Toshkent shahrida ishlab chiqarish quvvatini oshirish, investitsiya va tadbirkorlik faolligini (asosan, to'qimachilik va oziq-ovqat mahsulotlari, kauchuk va plastmassa, qurilish materiallari, elektron qurilmalar, elektrotexnika ishlab chiqarish, avtomobilsozlik, metallurgiya) rag'batlantirish hisobiga sanoat tarmog'ida hududlar kesimida yuqori o'sishga (1,4—1,9 baravar) erishildi.

²² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Stastika agentligi <https://stat.uz/uz/>

²³ Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti (PMTI)

Mahalliy resurslar va hududlar salohiyatidan samarali foydalanish maqsadida, ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning zamonaviy shakllari maxsus iqtisodiy va kichik sanoat zonalari, texnoparklar, klasterlar keng joriy etildi.

Natijada 2022-yilga kelib mamlakat sanoat ishlab chiqarishida 2017—2022-yillarda tashkil etilgan 20 ta erkin iqtisodiy zonaning ulushi 4,9 foiz, 506 ta klasterning ulushi 5,2 foiz, 317 ta kichik sanoat zonasining ulushi 1,2 foizgacha oshdi.

Mamlakatning 10 ta viloyati (Andijon, Buxoro, Jizzax, Navoiy, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent, Xorazm viloyatlari) YHM tarkibida sanoat tarmogʻining ulushi ortdi.

Aksariyat hududlarning (Andijon, Jizzax, Xorazm, Fargʻona, Qashqadaryo, Namangan, Sirdaryo viloyatlari) qayta ishlash sanoatida oʻrta-yuqori texnologiyali ishlab chiqarishning hissasi oshdi.

Qoraqalpogʻiston, Andijon, Namangan va Samarqand viloyatlarida ishlab chiqarish sanoati tarkibi yanada diversifikatsiyalashdi.

Sanoat rivojlanish darajasi past boʻlgan Buxoro, Jizzax, Namangan, Xorazm viloyatlarida aholi jon boshiga sanoat ishlab chiqarish respublika parametriga yaqinlashib, mintaqalararo nomutanosibliklar qisqardi.

Xulosa va takliflar

Xulosa sifatida aytish mumkinki, kelgusida hududlar sanoatini rivojlantirish istiqbollari ishlab chiqarish omillari (inson kapitali, resurs tejamkor texnologiyalar, innovatsiyalar va samaradorligi tufayli sifat oʻzgarishini taʼminlashdan iborat boʻlishi lozim. Koʻp sonli tadqiqotlarda qayd etilishicha, sanoat iqtisodiy oʻsishni harakatga keltiruvchi asosiy kuch hisoblanadi va aksariyat tadqiqotlardagi mazkur fikr, aynan iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga nisbatan sanoatda innovatsiya va bilimlarning yangi kombinatsiyasidan foydalanish imkoniyatining yuqoriligi bilan izohlanadi. Bu esa mehnat unumdorligi va ishlab chiqarishning oʻsishiga olib keladi, natijada iqtisodiy oʻsish taʼminlanadi. Sanoat tarmogʻining dinamikligi iqtisodiyotning boshqa soha va tarmoqlari rivojlanishiga ham sezilarli darajada ijobiy

ta'sir etadi. Xususan, sanoatning oziq-ovqat va yengil sanoat tarmoqlari rivojlanishi qishloq xo'jaligi, o'rmonchilik va baliqchilik sohaslarining rivojlanishini rag'batlantiradi. Qayta ishlovchi sanoatning rivojlanishi xizmatlar sohasining rivojlanishiga ham kuchli ta'sir etadi.

Hududlarda qayta ishlash sanoati quyi darajada rivojlangan bo'lib, bir tomondan, hududlar bo'yicha tarmoqlarning rivojlanishi va joylashuvi muvozanatlashmagan bo'lsa, boshqa tomondan bir yoqlama, diversifikatsiyalashmagan sanoat ishlab chiqarishi (paxta tozalash, oziq-ovqat va yoqilg'i sanoatiga ixtisoslashuv) shakllangan.[Viloyat hududlarining bir - biridan va markazdan uzoqda joylashganligi, infratuzilma ta'minotining yuqori darajada emasligi, ishlab chiqarishni texnik qayta jihozlash va modernizatsiyalash jarayonining sustligi va asosiy fondlarning eskirishi kabi bir qator salbiy omillar viloyatda mavjud bo'lgan boy tabiiy resurs va ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Natijada ishlab chiqarish quvvatlarining to'liq ishga tushirmasligi, aholining asosiy iste'mol tovarlarga bo'lgan ehtiyoji bilan ishlab chiqarishning muvofiq emasligi, ishlab chiqariladigan tayyor mahsulotlarning yetarli darajada raqobatbardosh emasligi va eksportga yo'naltirilmaganligini kuzatish mumkin. Shuning uchun ham viloyat sanoatini o'rta va uzoq muddatli rivojlantirish dasturlarini puxta ishlab chiqish va bunda yuqoridagi muammolarni hisobga olish talab etiladi.

Foydanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi" www.lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Stastistika agentligi <https://stat.uz/uz/>
3. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi <https://qashstat.uz/uz>

4. Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti (PMTI) <http://i1.md.uz>
5. Raximov.D.Sh Diversifikatsiya hududlar sanoatini muvozanatli strategik rivojlantirish yo‘nalishlari. Journal of Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences - 2021
6. Muhammadjonov.B.B O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan kichik sanoat hududlari rivojlanishining istiqbollari. Journal of Academic Research in Educational Sciences – Google Scholar 2022.
7. Sheraliyeva.S.A Erkin iqtisodiy hududlarga investitsiya jalb etishni boshqarish mexanizmini takomillashtirish. Journal of Academic Research in Educational Science - 2021
8. Amonboev.M Increasing the Effectiveness of Investment Management by Introducing Corporate Governance in Joint-Stock Companies. Journal of International Business Research and Marketing 4 (5), 7-12
9. Rasulov.N, Amonboev.M Corporate Governance and Development: The Case of Uzbekistan Journal of International Business Research and Marketing 1 (6), 31-36

ITALYAN VA O‘ZBEK TILLARIDAGI MAQOLLARNING MA’NOVIY JIHATDAN O‘XSHASHLIKLARI VA FARQLARI

Ashirboyeva Sevinch Axrorjonovna

Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti

Filologiya tillarni o‘qitish italyan tili 4 - bosqich talabasi

mirjalolxonmuslimaxon@gmail.com

***Annotatsiya:** Italyan maqollarida vatanparvarlik g‘oyalarning nomoyon bo‘lishi va ularning etimologik tahlili atrolicha izohlab berildi.*

***Kalit so‘zlar:** Italyan va o‘zbek maqollari o‘xshash va farqli jihatlari haqida maqola.*

Abstract: In this article, Attitudes to Italian and Uzbek proverbs, was explained in details.

Keywords: In this article, interpretation of Italian and Uzbek proverbs

Аннотация: Подробно объяснялось отсутствие патриотических идей в итальянских пословицах и их этимологический анализ.

Ключевое слова: Статья о сходствах и различиях итальянских и узбекских пословиц.

Italyan tili roman tillaridan biri bo‘lib, undan asosan Italiya, Shvetsariya, Vatikan, San Marinoda gaplashiladi. Til o‘zining jozibasi va musiqiy ohangi bilan o‘rganuvchilarni o‘ziga jalb qilmoqda. Ammo har bir xalq o‘g‘zaki ijodi va urf-odatlari o‘zgachaligi va jozibadorligi bilan ayrimlari o‘xshash bo‘lsa ayrimlari ajralib turadi, keng qamrovliligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, birinchi Prezidentimiz ta’kidlaganidek: “Bizning umumiy milliy xususiyatlarimiz juda yaqin

bo'lsada, italyan qadimiy tarixi, urf-odatlari, an'analari, til, madaniyatiga xos betakror jihatlari bilan ajralib turadi". Xalq tafakkuri durdonasi hisoblanmish maqollar nafaqat xalq hayoti, qarashini ifodalanishi bilan qadrlil, balki kundalik turmushimizda nutqimizni boyituvchi vositalardan biri hamdir. Hikmatli so'zlar, maqollar – hech bir podsho e'lon qilmagan konstitutsiyadir. Maqollarni "hayot qomusi", xalq og'zaki ensiklopediyasi, o'ziga xos bir badiiy-tarixiy solnoma deyish mumkin. Ular insonlar aqlini o'tkirlashtiradi, nutqini ravshan va ta'sirchan qiladi, hayotda to'g'ri yo'lni tanlay bilishga, hayotiy jumboqlar vamuammolarni to'g'ri yechishga o'rgatadi. Maqolning nomi birinchi marta Yunonistonda V asrda ham komik, ham tragedik yo'nalishda ijod qiluvchi yozuvchilar ijodida va Aflotunning dialoglarida tilga olingan. Maqolga ba'zan "parola", ba'zan "discorso", "racconto" sifatida ta'rif berilgan, lotin tilidan olingan verbum e praeceptum atamalariga murojaat qilingan.

Vatan va vatanparvarlik: E meglio bere acqua in patria, che vino all'estero o'zga yurtning vinosida o'z yurtningda suv ichgan afzal o'zga yurtda shox bulguncha o'z yurtningda gado bo'l.

Mexnatsevarlik va ish yoqmaslik: Solo quando il lavoro e' fatto, si riposa il diligente serg'ayrat ish tugaganda keyingina dam oladi .Qo'ling ishda, ko'ngling Allohda bo'lsin.

Halollik va tekinxo'rlik: L'onesta non si compra Halollikni sotib bo'lmaydi

Haromdan ming tanga haloldan bir tanga.

Maqollar ustida izlanishlar olib borar ekanmiz, shu o'rinda paremiologiya sohasiga murojaat qilishimiz shart. "Paremia" grekcha so'z bo'lib, " Hikmat, naql, hikmatomuz obrazli ibora" ma'nolarini anglatadi. Italyancha "Le buone parole ungono, e le cattive pungono" o'zbek tiliga -"Yaxshi so'z xush keladi, yomon so'z chaqib oladi" deb tarjima qilinadi.

O'zbekcha muqobil variant sifatida "Yaxshi so'z- jon ozig'i, yomon so'z-bosh qozig'i" maqolini keltiramiz. Patti chiari, amicizia lunga - Hisobli do'st ayrilmas;

Aksariyat maqollar ikki qismdan tashkil topgan bo‘lib, bir qismi tasviriy xususiyatga ega, ikkinchi qismi xulosadan iboratdir: Non dire all’amico ciò che sai, perché un giorno nemico averlo potrai –Do‘stga aytdim so‘zimni, Dushman bildi sirimni;

Un nemico è troppo e cento amici non bastano - Do‘st ming bo‘lsa ham-oz, Dushman bir bo‘lsa ham ko‘p: Chi si marita con parenti, corta vita e lunghi tormenti- Qarindoshdan qiz olma, Qarindoshga qiz berma . O‘zbek tilida ba‘zan 4 komponentli maqollar ham uchrab turadi. Biroq italyan maqollari orasida 4 komponentli maqollar kam uchraydi.

Zamon seni o‘qitar,

Tayoq bilan so‘kitar.

Sabog‘ingnibilmasang.

Do‘konda bo‘z to‘qitar.

"Maqollar shakliga ko‘ra, nasriy hamda she‘riy tuzulishga ega bo‘ladi: La buona moglie fa il buon marito-xotin yaxshi - er yaxshi;

Meglio un bravo vicino che un parente lontano-uzoqdagi qarindoshdan yaqindagi qo‘shni yaxshi kabi maqollar nasriy tuzilishdagi maqollar hisoblanadi.

Har ikki tildagi maqollarni qiyosiy tahlil qilish jarayonida xalqning mentaliteti va milliy xarakteri asosiy yetakchi hisoblanadi. Shu o‘rinda italyan va o‘zbek xalqining o‘ziga xos mentaliteti va urf-odatlaridan kelib chiqqan holda tildagi maqollar ixcham va ifodali tarzda xalqlarning milliyligini ko‘rsata oladi. Ya‘ni ularda fikr aniq, tugal xulosa, lo‘nda hukm tarzida ifodalanadi, muayyan hukmni mantiqiy izchillikda, keskin qutbiylikda ifodalash yetakchilik qiladi va o‘z va ko‘chma ma‘nolarda qo‘llana olish imkoniga ega. Bundan tashqari maqollarda ibratlilik, pand-nasihahat kabi jihatlar ustun turishi orqali o‘zining umuminsoniy jihatlarini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimovning “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risidagi” PQ 1875 sonli qarori, 2012-yil 13-dekabr.
2. Augusto Alfani , Proverbi e modi proverbiali , Tipografia e Libreria Salesiana Torino,1882.
3. Pareoparemiologia in: Trovato C. Salvatore, 1999.5.
- 4.Imomov K.Mirzayev T.,Sarimsoqov B.Safarov O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi.-T.;O‘qituvchi,1990.
- 5.Jan Pavlik Strutture morfosintattiche nei proverbi italiani del campo
6. <https://www.frasimania.it/proverbi-italiani/>

MAHALLIY BYUDJETLAR DAROMADLARI BAZASI BARQARORLIGINI TA'MINLASH MASALALARI

Kasimova Nargiza Rixsivoy qizi

Toshkent temir yo‘l texnikumi

“Buxgalteriya hisobi va audit” o‘qituvchisi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada mahalliy byudjetlar daromadlari bazasi barqarorligini oshirish hamda byudjetlararo munosabatlarni samarali tashkil etish masalalari yoritilgan.*

***Tayanch iboralar:** byudjet, soliq, daromad, xarajat, dotatsiya, stavka.*

Kirish

Hozirgi kunda eng muhim masalalardan biri bu - byudjetlar o‘rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirish va ularning iqtisodiy potensialidan foydalanish muammosidir. Mamlakat soliq tizimidagi muammolar iqtisodiyotni erkinlashtirish va modernizatsiyalashning chuqurlashib borishiga mutanosib ravishda bosqichma-bosqich bartaraf etib borilmoqda.

Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida byudjet masalasi juda muhim va murakkab masala bo‘lib hisoblanadi. Har bir hududning rivoji, aholisining turmush sharoiti, ijtimoiy himoya, kam ta‘minlangan oila va shaxslarni etarli darajada ijtimoiy himoya qilish, har bir hududdagi davlat hokimiyati organlarining moliyaviy masalalarini to‘g‘ri hal qila bilishga bog‘liqdir.

Mahalliy byudjetlarning daromad bazasini tubdan mustahkamlash va nomarkazlashtirish asosida hududlarni kompleks rivojlantirishni barqaror moliyalashtirish, byudjetlararo munosabatlarni yanada takomillashtirish, mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy erkinligini kuchaytirish, kichik biznes va

xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga ko'maklashish, yangi ish joylari yaratish hamda aholi bandligini ta'minlash, muhandislik-kommunikatsiya, yo'l-transport va ijtimoiy infratuzilmani jadal rivojlantirish hisobiga soliq salohiyatini kengaytirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishda ularning mas'uliyatini oshirishni ta'minlash asosiy maqsadimizdir[1]

Iqtisodiyotni modernizatsiyalashning hozirgi davrida hududlarni moliyaviy barqarorligini ta'minlashda mahalliy byudjetlarning ahamiyati yanada ortmoqdaki, ushbu maqsadda mahalliy byudjetlarni daromadlar bazasini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi

Mahalliy byudjetlar daromadlari barqarorligini oshirish va ulardan samarali foydalanish hozirgi kundagi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Mahalliy byudjetlar davlat byudjetining asosini tashkil etganligi uchun mahalliy byudjetlar daromadlarni oshirish mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga hissa ko'shish bilan bir qatorda hududlar iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Mamlakatimiz moliya-byudjet tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar hududiy iqtisodiyot muammolarining keskinlashuvi sharoitida mahalliy byudjetlar moliyaviy imkoniyatlarini yanada oshirish zaruriyatini ko'rsatmoqda.

Mahalliy byudjetlar daromad bazasini yanada mustahkamlashda byudjetlararo munosabatlarni isloh qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri - mahalliy hokimiyatlarning soliq tushumlarini oshirishdan manfaatdorligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada mulkka, erga, resurslarga soliq solish va yuqorida ko'rsatilgan boshqa turdagi tushumlar alohida o'rin tutadi.

Mahalliy byudjetlarni mustahkamlashning yana bir muhim manbasi - jismoniy shaxslar daromad solig'ini mahalliy byudjetlarga biriktirib qo'yilishidir. SHuningdek, soliqlar katorida soliqsiz yig'imlar xam byudjetlarning muhim manbasi bo'lib qolishi

kerak. Chunki, soliq yukini oshirish chegaralanganligini hisobga olsak, bu muhim ahamiyat kasb etadi.

Mahalliy byudjetlar daromadlar bazasini mustahkamlash, byudjetlararo munosabatlarni tartiblashtirish va davlat moliyaviy mablag'larini boshqarishning huquqiy asoslarini takomillashtirish, iqtisodiyotimizning modernizatsiyalash sharoitida byudjet tizimini barqarorligini ta'minlash va mavqeini oshirishdagi muhim strategik vazifasi sifatida maydonga chiqmoqda.

Bugungi kunda byudjetlarni tartibga solishning bir nechta usullari amaliyotda keng qo'llanilib kelinmoqda. Jumladan, umumdavlat soliqlari hisobidan belgilangan ma'lum qismini hududiy byudjetlar ixtiyorida qoldirish uslubi jahon tajribasida keng tarqalgandir. Umumdavlat soliqlari hisobidan ma'lum belgilangan qismini mahalliy byudjetlar ixtiyorida qoldirish bo'yicha qarorlarni qabul qilishda hududlarning moliyaviy ahvoli va o'z daromadlarining hajmi; hududlarda umumdavlat vazifalarining va dasturlarning mavjudligi; tovarlar va xizmatlar narxlaridagi farqlarning mavjudligi; aholi soni, tarkibi va zichligi; hududlarda joylashgan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning byudjet mablag'lariga bo'lgan talablari e'tiborga olinadi.

Hozirgi vaqtda respublikamizda umumdavlat soliqlaridan qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalaridan yagona soliq to'lovi, mikrofirma va kichik korxonalaridan yagona soliq to'lovi hamda er qa'ridan foydalanganlik uchun soliqlar qonun bilan belgilangan tartib va me'yorlar asosida Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri mahalliy byudjetlari o'rtasida taqsimlanadi.

Ma'lumki, mahalliy byudjetlar daromadi asosan mahalliy soliqlar, soliq funksiyasini bajaruvchi majburiy to'lovlar, shuningdek, qonun bilan ta'qiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan tarkib topib, shakllangan mablag'lar mahalliy ahamiyat kasb etuvchi chora-tadbirlarni moliyalashtirish uchun sarf-xarajat qilinadi. Respublika byudjeti daromdlari asosan umumdavlat soliqlari va qonun bilan ta'qiqlanmagan boshqa moliyaviy manbalardan shakllanib, asosan umumjamiyat ahamiyat kasb etuvchi chora-tadbirlarni moliyalashtirish maqsadida sarf-xarajatlarni amalga oshiriladi.

Odatda, mahalliy byudjetlar va respublika byudjeti o'rtasida biriktirilgan daromadlar borasidagi nisbat o'rganilganda, ular mos ravishda 20-25 va 75-80 foizni tashkil etadi. Ammo xarajatlardagi nisbat bir oz farq qilib, mahalliy byudjetlar taxminan 55 foiz, qolgan 45 foizni respublika byudjetidan moliyalashtirish amalga oshiriladi. Tabiiy savol tug'iladi, biriktirilgan daromadi maksimum 25 foiz bo'lgan bir sharoitda qanday qilib 55 foiz xarajatlarni amalga oshirish mumkin? O'rinli savol, albatta. Yuqorida qayd etilganidek, mahalliy biriktirilgan soliq va soliq funksiyasini bajaruvchi majburiy to'lovlardan tashqari qonun orqali ta'qiqlanmagan boshqa daromad manbalari deyilganda, aynan umumdavlat soliqlaridan normal ajratmalar va yuqori byudjetdan quyi byudjetga qaytarib bermaslik sharti bilan ajratiladigan subvensiyalar moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi. [2]

Mamlakatimiz bo'yicha mahalliy byudjetlar daromadi 31 083,0 mlrd. so'mni tashkil etib, har bir hududda byudjet muassaslarining soni va u yerda byudjet mablag'lari oluvchilarning ko'lamidan kelib chiqqan holda taqsimlangan. Ma'lumotga tayanib aytadigan bo'lsak, mahalliy byudjetlar ichida eng ko'p mablag' oladigan hudud Farg'ona viloyati bo'lib, 4 038,0 mlrd. so'mni tashkil etadi. Undan keyingi mahalliy byudjetlar tarkibiga Qashqadaryo viloyati va Toshkent shahri bo'lib, mos ravishda 3493,7 va 3236,2 mlrd. so'mni tashkil etmoqda. Mahalliy byudjetlar daromadidagi nisbatan kam bo'lgan xududlarni tahlil etadigan bo'lsak,

Sirdaryo, Jizzax va Xorazm viloyatlari bo'lib, bularning daromadlari mos ravishda 736,3; 1106,2 va 1232,2 mln. so'mni tashkil etmoqda.

Shu holatni alohida qayd etish joizki, Andijon, Jizzax, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo va Xorazm viloyatlariga 2019 yilda respublika byudjetidan qaytarib bermaslik sharti bilan 7 763,1 mlrd. so'm miqdorida maqsadli ijtimoiy transferlar ajratilishi ko'zda tutilgan. Respublikaning qolgan xududlari respublika byudjetidan subvensiya olishga hojat qolmayapti. Bu, o'z navbatida, mahalliy byudjet boshqaruv hodimlari va viloyat moliya boshqarmalari samarali mehnat qilyapti deyishga asos bo'lmoqda.

Kelgusida O'zbekistonda byudjetlararo mutanosiblikni ta'minlash, mahalliy byudjetning daromadlarini oshirishda sanoat ishlab chiqarishni oshirish hisobiga soliq solinadigan bazani kengaytirish, hududlar soliq potentsiali tushunchasini soliq qonunchiligiga kiritgan holda har bir hududning soliq potentsialini hisoblab chiqish, uni orttirish borasida mahalliy davlat hokimiyati organlarining tashabbusini rag'batlantirish mexanizmini yaratish lozim.

Mahalliy byudjetlarning daromadlarini barqarorlashtirish va bu orqali soliq tushumlarini ko'paytirish avvalombor, soliq tizimini takomillashtirishni taqazo etadi. Respublikamiz soliq tizimi mavjud soliq tizimini amaliy tadbiq qilish va davlat iqtisodiy siyosatining yo'nalishlariga mos ravishda olib borayotgan ishlar natijalarini hisobga olgan holda, doimo takomillashib bormoqda.

Mahalliy byudjetlarning daromadlarini barqarorlashtirish va bu orqali soliq tushumlarini ko'paytirish avvalombor, soliq tizimini takomillashtirishni taqazo etadi. Respublikamiz soliq tizimi mavjud soliq tizimini amaliy tadbiq qilish va davlat iqtisodiy siyosatining yo'nalishlariga mos ravishda olib borayotgan ishlar natijalarini hisobga olgan holda, doimo takomillashib bormoqda.

Fikrimizcha, byudjet daromadlarini ko'paytirishda, jismoniy shaxslar mulklaridan olinadigan soliqni ham takomillashtirish zarur. Bu aholining mulkiy

holati bo'yicha tabaqalanish sharoitlarida juda ham muhim. Mulkning qiymatiga qarab darajalangan soliq stavkalarini joriy qilish maqsadida muvofiq bo'ladi. Belgilangan me'yor bo'yicha uy-joy maydoni va er uchastkalariga ega bo'lgan oilalardan minimal stavka bo'yicha soliq olish lozim. Belgilangan normadan bir necha baravar ortiq mulkka ega bo'lgan oilalardan yuqori stavkalar bo'yicha soliq olish joiz. Buni shu bilan oqlash mumkinki. Xususiy mulkdorlarning shakllanayotgan yangi qatlami jamg'armalardan qurilish youi qo'shimcha uy-joy sotib olish uchun foydalanadilar va ularni keyinchalik ijaraga beradilar.

Bunday fuqarolar qo'shimcha mulk bilan bog'liq bo'lgan renta xarajatlarini bemalol ko'tara oladilar va bu davlat hamda mahalliy byudjet daromad oqimlarini ko'paytirishni ta'minlaydi.

Byudjet Kodeksiga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasi va mahalliy byudjetlar balanslashgan bo'lishi lozim, ya'ni ushbu hududlar byudjetlari defitsitli bo'lishiga yo'l qo'yilmaydi. Qoraqalpog'iston Respublikasi va mahalliy byudjetlar balanslashganligi umumdavlat soliqlarini O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetidan hamda yuqori turuvchi byudjetlardan beriladigan me'yoriy ajratmalar va moliyaviy yordamni taqsimlash va qayta taqsimlash hisobiga amalga oshiriladi. O'zbekiston amaliyotida deyarli barcha umumdavlat soliqlaridan tartibga soluvchi soliq sifatida foydalanilishini kuzatishimiz mumkin.

Me'yorlarni aniqlashda mahalliy va umumdavlat soliqlari hamda tegishli byudjetlar minimal xarajatlari prognozi amalga oshirilib, unga muvofiq ajratmalar me'yori aniqlanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri byudjetlariga ajratmalar me'yori har yili Oliy Majlis tomonidan davlat byudjeti qabul qilingandan so'ng O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan tasdiqlanadi.

Tuman va shaharlar byudjetlariga ajratmalar miqdori ham har yili Qoraqalpog‘iston Respublikasi vazirlar kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlarining qarorlari asosida ko‘rib chiqiladi va tasdiqlanadi.

Xalqaro amaliyotda soliq vakolatlarini byudjetlar o‘rtasida taqsimlashning 3 ta asosiy modelidan foydalaniladi. Federativ tizim hamda ko‘p munitsipial sub’ektlarga ega mamlakatlar amaliyotida ko‘p hollarda barcha 3 ta modeldan foydalanish kuzatiladi.

Birinchi model – soliqlarni yig‘ish bo‘yicha vakolatlar chegaralarini o‘rnatish va ularni ma’lum hukumat darajasiga birlashtirish. O‘zbekiston amaliyotida ushbu modeldan foydalaniladi, rasman har bir soliq turi qaysidir byudjet darajasiga birlashtirilgan, ya’ni umumdavlat va mahalliy soliqlar.

Ikkinchi model – soliqqa tortish bazasidan birgalikda foydalanish. Bu modeldan Rossiya Federatsiyasida foydalanilishini kuzatishimiz mumkin. Xususan, korxonalar foydasiga soliq stavkasi 20% ni tashkil etadi, uning 2% dagi miqdori Federal Byudjetga tushishi ko‘zda tutilgan bo‘lsa, qolgan 18% i RF sub’ektlari ixtiyorida qoladi.

Uchinchi model – butun mamlakat hududida yagona stavkada soliqqa tortiladigan aniq soliqlardan kelib tushadigan daromadlarni turli darajadagi byudjetlar o‘rtasida me’yoriy taqsimlash.

O‘zbekiston Respublikasida birinchi va ikkinchi modellar byudjetlararo munosabatlarni tartibga solish uchun keng qo‘llaniladi. Xususan, yuqorida ta’kidlanganidek, birinchi modelga asosan soliqlar ma’lum bir byudjet darajasiga birlashtirilgan. Ikkinchi model, tartibga soluvchi soliqlarni mahalliy byudjetlar o‘rtasida taqsimlanishida foydalaniladi.

2019 yil uchun Qoraqalpog‘iston Respublikasi byudjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlariga umumdavlat soliqlari tushumlaridan ajratmalar normativlari keltirilgan bo‘lib, 2019 yilda mahalliy byudjetlarga yuridik shaxslar foyda solig‘i, jismoniy shaxslar daromad solig‘i va QQSdan ajratmalar ajratilgan. Yuridik shaxslar foyda solig‘i Toshkent viloyati va Toshkent shahridan tashqari barcha hududlarga to‘liq miqdorda ajratilgan, shuningdek jismoniy shaxslar daromad solig‘i ham mazkur hududlarga boshqalariga nisbatan qamrov ya’ni, Toshkent viloyatiga 77 foiz, Toshkent shahriga esa 10 foiz miqdorida ajratma qilingan. Qo‘shilgan qiymat solig‘i Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Namangan viloyati va Farg‘ona viloyatiga to‘liq 100 miqdorda, boshqa hududlarga nisbatan kamroq miqdorda ajratma qilinishi belgilangan, Toshkent shahriga esa, mazkur soliqdan ajratma qilinishi ko‘zda tutilmagan.

Xulosa

Mahalliy byudjetlarning soliq yig‘imlarini yig‘ish, o‘z navbatida, yuqori byudjetdan subvensiya va moliyaviy yordamning boshqa shakllari olinishini qisqartirish faolligi va qiziqishini oshirish maqsadida rejalashtirilgan ko‘rsatkichlardan ortiqcha yig‘ilgan soliqlarni taqsimlashning aniq va tushunarli mexanizmini ishlab chiqish zarur. Bu rejadagidan ortiqcha yig‘ilgan soliqlarning mahalliy byudjetlarda qoladigan miqdorini aniqlash va ularning qonuniy asosda tasdiqlanishini ko‘zda tutadi.

Mahalliy byudjetlarning daromad qismini shakllantirish muammolarini hal qilish maqsadida moliya bozorlaridan jalb qilingan mablag‘lar ko‘rinishidagi daromad tushumlarini mahalliy hokimiyat organlari tomonidan qo‘llanilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Buning uchun:

– mintaqalardagi rejimlarini muvozanatlashni va byudjet ehtiyojlarini ta’minlashni muvofiqlashtirish uchun, mahalliy hokimiyat organlarining soliq siyosatini ishlab chiqishda va amalga oshirishda faol ishtirok etish huquqini qonunan rasmiylashtirish;

– mintaqaning ijtimoiy va investitsiya manfaatlarini hisobga olgan holda imtiyozli soliq solishning ustivor yo‘nalishlarini belgilash, uning ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishini kafolatlaydigan soliq tadbirlari bo‘yicha huquqiy me‘eriy xujjatlarni shakllantirish kabi vazifalarni bajarish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Byudjet Kodeksi”. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. 52 (I)-son, 2013 yil, 31 dekabr – 212 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni. 2017 yil 7 fevral.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliya organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2847 sonli qarori. 2017 yil 18 mart.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 dekabdagi “O‘zbekiston Respublikasining 2019 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari hamda 2020-2021 yillarga byudjet mo‘ljallari to‘g‘risida”gi 4086-sonli qarori.

5. Islamkulov A. Mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishda soliq potensialidan foydalanish masalalari. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2017 yil.

6. Qobulov H.A. Hududiy iqtisodiyot va mahalliy byudjetlar imkoniyatlarini oshirish yo‘nalishlari. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan avtoreferati. T.-2006. – 24 b.

7. Xaydarov N.X. Mahalliy byudjetlar daromadini oshirishning samarali yo‘llari. Iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni chuqurlashtirishda davlat moliyasini isloh qilishning ustivor yo‘nalishlari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. T.: DBA. 2017 yil, 12 aprel. 463-466 betlar.

SO'FI OLLOYOR PEDAGOGIK QARASHLARINING ZAMONAVIY TA'LIM-TARBIYAGA TA'SIRI

Kotibov Rustamxon Bositxon o'g'li

Namangan davlat universiteti erkin tadqiqotchisi

***Annotasiya:** Maqolada So'fi Olloyorni asarlarida aks etilgan pedagogik qarashlarning o'zbek zamonaviy ta'lim tizimiga ta'siri tahlil qilish uchun turli metoddan foydalanilishi mumkin. Ular ichida So'fi Olloyorni asarlarining tahlil va muhokamalariga, o'zbek ta'lim tizimi va tarixiga tegishli ilmiy uslubiy materiallardan foydalanilishi, O'zbekistonda ta'lim sohasidagi ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar va boshqa faktorlarga ta'sirni o'rganish.*

***Kalit so'zlar:** Tahlil qilish, Pedagogik g'oyalar, O'qitish usullari, Ta'lim tizimi, o'zgarishlar, o'qitish metodlari, o'zbekistonda ta'lim sharoitlari*

O'zbek zamonaviy ta'lim tizimi, pedagogik qarashlarni o'zgartirish va ta'limni yanada rivojlantirishga qaratilgan islohotlar va reformalar bilan turli bosqichlardan o'tkazilgan. Bu o'zgarishlar esa, o'quvchilarning sotsial, psixologik va ma'naviy taraqqiyotini oshirish, ularning kreativ va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, o'z-o'zini o'rganish, o'zlashtirish, kelajakda mustaqil fikrni shakllantirish va jamiyatga foydali bo'lishlari uchun jihozlangan.

So'fi Olloyorning asarlari o'quvchilarni o'ziga xosligini, rivojlangan insoniy xususiyatlarni, o'z-o'zini o'rganish va tafakkur qilish qobiliyatlarini yuksaltishga qaratilgan. O'zbek ta'lim tizimida bu pedagogik qarash asosida yaratilgan maktablarda o'quvchilarga adabiyotlar, san'at, fikr va madaniy asarlar bilan tanishish

imkoniyati beriladi. Ular o'z fikrlarini ifoda qilish, o'z qarashlarini bildirish, o'z o'ylarini shakllantirish jarayonida mustaqil bo'lish imkonini topadi.

Bundan tashqari, So'fi Olloyorning pedagogik qarashlari asosida ta'lim jarayonida tarbiya va madaniyatning yuksalishi ham o'zgaradi. Bu pedagogik qarashlarning o'zlashtirish, o'z-o'zini o'rganish va xotirani rivojlantirish jarayonlari orqali o'quvchilarga adabiyotlar va ma'ruzalar orqali tarbiya va madaniyat bilimini oshirish imkonini beradi.

O'zbekiston ta'lim tizimida pedagogik qarashlarni tashkil etish va ularni amalga oshirishda kutilgan o'zgarishlarni tushunishga yordam beradi. Maqolada quyidagi yo'nalishlarga e'tibor berilishi mumkin: Pedagogik qarashlarning tarixi o'zgarishlari: Maqolada o'zbek ta'lim tizimida pedagogik qarashlar tarixi bo'yicha kuzatish va ularning o'zgarishlarini o'rganish mumkin. Tarixiy o'zgarishlar, ta'limning turli davrlarida o'ziga xos bo'lib kelganligi sababli, hozirda o'zbek ta'limida amalga oshirilayotgan pedagogik qarashlar bilan taqqoslab chiqish imkonini beradi.

Xalqaro ta'lim standartlari bilan solishtirish: O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro ta'lim standartlari bilan solishtirilgan pedagogik qarashlarning ta'siri o'rganilishi kerak. Xalqaro standartlar bilan solishtirish, o'zbek ta'lim tizimining dunyo standartlariga muvofiqligini aniqlashga imkon beradi.

Yangi texnologiyalardan foydalanish: Maqolada, o'zbek ta'lim tizimida yangi texnologiyalardan, masalan, internetdan, interaktiv darsliklardan, videolar va onlayn ta'lim platformalaridan qanday foydalanishning o'zbek ta'limida pedagogik qarashlarga ta'sirini o'rganish mumkin.

O'zbek ta'lim tizimiga ta'sir etilgan pedagogik qarashlar esa o'quv jarayonlari, o'qitish-uslubiy amaliyotlar, o'quv dasturlari va boshqa muhim pedagogik

vositalarning o'zini tahlil qiladi. Bu maqolalarda pedagogik qarashlarning o'zbek ta'limida talabalar, o'qituvchilar, o'quv yurtlari, universitetlar, maktablar, kollejlari va boshqa o'quv muassasalarida qanday amalga oshirilganligi va uni natijasida o'quvchi bilim va bilim bilan bog'liq qobiliyatini oshirishda qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Islamovich, Ismailov Temurbek. "Democracy and youth: formation of democratic values." *European science review* 5-6 (2019): 112-114.
2. Bositxon o'g'li, Kotibov Rustamxon, and Ismoilov Temurbek Isломovich. "So'fi Olloyorning asarlarida pedagogik va ma'naviy qarashlarning tahlili va insoniy kamolot bilan bog'liq g'oyalarning targ'ib va tashviq qilish." *PEDAGOGS jurnali* 36.1 (2023): 26-28.
3. Bositxon o'g'li, Kotibov Rustamxon, and Ismoilov Temurbek Isломovich. "So'fi Olloyorning asarlarida pedagogik qarashlarning qiyosiy taxlili." *Образование наука и инновационные идеи в мире* 23.1 (2023): 65-67.

IT TEXNOLOGIYALARI QAYSI YO‘NALISHLARDA JADAL RIVOJLANMOQDA?

Jo‘raqulov Najmiddin Jahon o‘g‘li

Buxoro davlat universiteti Axborot texnologiyalari fakulteti talabasi:

najmiddinjurakulov14@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu maqolada IT texnologiyalari jadal rivojlanayotgan bir necha yo‘nalishlarga ega. Bunlar dasturlash va tizimlar, sun‘iy intellekt, kiberxavfsizlik, bulut xizmatlari, Internet of Things (IoT), virtual va qo‘shimcha axborot o‘yinlarida qo‘llaniladigan Virtual Reality (VR) va Augmented Reality (AR), blockchain, biometrik identifikatsiya, nanotexnologiya va kvant kompyuterlar kabi sohalardir. Bu yo‘nalishlar hayotimizning har bir sohasida keng qo‘llanilmoqda va jadal rivojlanmoqda. IT texnologiyalari, hayotimizni osonlashtirish, yangiliklarni yaxshilash, ma‘lumotlarni oqimay olish va boshqa xizmatlarni ko‘rsatish uchun zarur texnologiyalarni yaratish uchun ishlab chiqilgan.

***Kalit so‘zlar.** dasturlash, sun‘iy intellekt, kiberxavfsizlik, bulut xizmatlari, IoT, VR va AR, blockchain, nanotexnologiya, quantum computing.*

IT texnologiyalari bir necha yo‘nalishlarda jadal rivojlanmoqda. Bu yo‘nalishlar odatda quyidagilardir:

Dasturlash va tizimlar: Bu yo‘nalishda dasturlash tillari va tizimlar, serverlar, omonatlar va boshqa IT infrastrukturasi bilan bog‘liq texnologiyalar jadal rivojlanmoqda. Bu yo‘nalishga kiruvchi sohalarda, masalan, web dasturlash, mobil ilovalar, iste‘molchi interfeysi yaratish va tizimlar integratsiyasi kabi texnologiyalar kengaymoqda.

Sun'iy intellekt: Bu yo'nalish sun'iy intellekt (SI) va ma'lumotlarni tahlil qilish (data analytics) kabi texnologiyalarni o'z ichiga oladi. SI texnologiyalari yordamida, ma'lumotlarni tahlil qilish, ma'lumotlar bazalarini boshqarish va ma'lumotlar analitigi yaratish kabi ishlarni bajarish mumkin.

Kiberxavfsizlik: Bu yo'nalishda kiber xavfsizlik sohasidagi texnologiyalar rivojlanmoqda. Bu, ma'lumotlarni himoya qilish, hackerning qarshi kurashish va ma'lumotlarni muhofaza qilish uchun zarur texnologiyalar, masalan, firewall, antivirys dasturlari, shifrlash va boshqa xavfsizlik texnologiyalari kabi narsalarni o'z ichiga oladi.

Bulut xizmatlari: Bu yo'nalishda bulut xizmatlari, tizimlar, ma'lumotlar va boshqa manbalarni internet orqali uzatish uchun zarur texnologiyalarni rivojlantiradi. Bulut xizmatlari, iste'molchilarga ma'lumotlarga har qanday joydan o'zaro kirish, ma'lumotlarni ko'chirish va boshqa faoliyatlar uchun zarur manbalar beradi.

Internet of Things (IoT): Bu yo'nalishda IoT, ya'ni narsalararo tarmoqlar, masalan, avtomobillar, ko'chiriladigan buyumlar, elektr energiya tarmoqlari va boshqa narsalar, internet orqali bog'liq texnologiyalarni o'z ichiga oladi. IoT texnologiyalari, narsalarni bir-biriga bog'liqlash, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish kabi ishlarni bajarishga imkon beradi.

Virtual Reality (VR) va Augmented Reality (AR): Bu yo'nalishlar, virtual va qo'shimcha axborot o'yinlarida, sayohat, ta'lim va boshqa xizmatlarda qo'llaniladi.

VR va AR texnologiyalari, o'qituvchilar uchun ta'lim dasturiy ta'minotini rivojlantirish, maxsus o'yinlarni yaratish, kasallikni davolash va boshqa sohalarda foydalaniladi.

Blockchain: Bu yo'nalishda, ma'lumotlarni xavfsizlik va ishonchlilik bilan saqlash uchun blockchain tekshiruv tizimlarini yaratish va rivojlantirish kabi ishlar bajariladi. Blockchain, kriptovalyuta, elektron xujjatlarni tuzish, ma'lumotlar bazalarini boshqarish va boshqa sohalarda ham qo'llaniladi.

Biometrik identifikatsiya: Bu yo'nalishda, odamlarning biometrik ma'lumotlari, masalan, yuz, qo'l izi yoki ko'kraga, identifikatsiya uchun qo'llaniladi. Biometrik identifikatsiya, banklar, hokimiyatlar, transport sohasi va boshqa sohalarda foydalaniladi.

Nanotexnologiya: Bu yo'nalishda, nanomateriallarni va nanosensorkalarni yaratish va rivojlantirish kabi ishlar bajariladi. Nanotexnologiya, elektronika, tibbiyot, transport sohasi va boshqa sohalarda foydalaniladi.

Quantum computing: Bu yo'nalishda, kvant kompyuterlar yaratish va rivojlantirish kabi ishlar bajariladi. Kvant kompyuterlari, ma'lumotlar analitigi, ma'lumotlarni shifrlash va boshqa sohalarda foydalaniladi.

IT texnologiyalari keng qo'llanilgan va jadal rivojlanayotgan sohalardan faqat bir nechasi. Bularning har biri, hayotimizni osonlashtirish, yangiliklarni yaxshilash, ma'lumotlarni oqimay olish va boshqa xizmatlarni ko'rsatish uchun zarur texnologiyalarni yaratish uchun ishlab chiqilgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. H.Sh Rustamov. B.NTahirov. Havaskor web dizaynerlar uchun bepul hosting saytlari orqali web saytlar yaratish.//BDU Ilmiy axborotnoma 2018 yil 3-son
2. B.N Tahirov. Bulutli texnologiyalardan ta’lim jarayonida foydalanish imkoniyatlari// BuxDU amaliy matematika va axborot txnologiyalarining zamonaviy muammolari mavzusidagi xalqaro ilmiy amaliy anjuman. 2022 15 aprel
3. <https://www.texnoman.uz/>
4. <https://old.mohirdev.uz/front-end-dasturchi-bolish/>

SHIRINMIYA (QIZILMIYA) O'SIMLIGINING FOYDALI XUSUSIYATLARI

Bafoyev Bekzod Bo'ron o'g'li

Buxoro davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti

Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Bu maqolada biz shirinmiya (qizilmiya) o'simligining biologiyasi, kimyoviy tarkibi, dorivorlik xususiyatlari, sanoat hamda inson hayotidagi ahamiyati haqida tanishib chiqamiz.

Kalit so'zlar: *Qizilmiya, "mo'jizakor o'simlik", dorivor o'simlik, ildizpoya, vegetatsiya, glyukoza, gigrofit, polikarp o't.*

ANNOTATION

In this article, we will learn about the biology, chemical composition, medicinal properties, industry and importance of the licorice plant in human life.

Keywords: *Licorice, "miracle plant", medicinal plant, rhizome, vegetation, glucose, hygrophyte, polycarp herb.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье мы узнаем о биологии, химическом составе, лечебных свойствах, промышленности и значении растения солодки в жизни человека.

Ключевые слова: *Солодка, "чудо-растение", лекарственное растение, корневище, растительность, глюкоза, гигрофит, трава многоплодника.*

Qizilmiya — dukkakdoshlarga mansub ko'p yillik ildizpoyali begona o't. Poyasi sershox, dag'al, bo'yi 40-150 sm, tik o'sadi. Barglari murakkab, toq patsimon,

uzunchoq. Gullari binafsha rang, shoda to'pgulga yig'ilgan. Mevasi cho'zinchoq dukkak. Aprel - iyunda gullab mevalaydi. Urug'i va vegetativ usulda ildizpoyalaridan ko'payadi. Ildiz sistemasi kuchli rivojlanadi, 3 m chuqurlikkacha kirib boradi. Ildizpoyalaridan yer usti novdalari hosil bo'ladi, urug'i qattiq qobiqli, 30-35° C haroratda ko'karadi. O'rta Osiyoning hamma rayonlarida, jumladan, Toshkent, Farg'ona, Qashqadaryo viloyatlarida tarqalgan. Hamma chopiqtalab ekinlar, ayniqsa, beda va donli ekinlar orasida uchraydi, sug'orish kanallari bo'ylari, ariq yoqalari, bog' va uzumzorlarda o'sadi.

Qizilmiyaga "mo'jizakor o'simlik" deya ta'rif beriladi. Bu bejiz emas, albatta. Chunki undan 110 turdan ortiq dori vositalari olinishi bilan birga, sanoatning 20 yo'nalishida foydalaniladi. Bunday xususiyat boshqa o'simliklarda kamdan-kam uchraydi. Respublikamizda mazkur o'simlikning silliq qizilmiya turi keng tarqalgan bo'lib, u tabiiy holda o'sadi.

Qizilmiya ildizlaridan tayyorlangan quruq va quyuyq ekstraktlar shamollash, sil hamda o'pka, jigar, nafas yo'llari va yurak-qon tomirlari kasallanganda, modda almashinuvini me'yoriga keltirishda, bo'g'ma, onkologik, ovqatdan zaharlanish, oshqozon, me'da hamda o'n ikki barmoqli ichak yarasida, teri kuyishi, shuningdek, boshqa xastaliklarda tavsiya etiladi.

Oziq-ovqat sanoatida qizilmiya ildizidan kaloriyasiz ichimliklar, qandolatchilik va non mahsulotlari, murabbo, shinni, konserva, ozuqa konsentratlari, saqich, tish pastasi hamda boshqalarni tayyorlashda foydalaniladi. Yengil sanoatda rangli bo'yoqlar olinsa, metallurgiya sanoatida metallarni gidrolizlashda, kimyo sanoatida siyoh tayyorlashda, qog'ozlarga rang berishda qo'llaniladi. Uning chiqindisidan esa qog'ozli termoizolyatsiya plitasi, qog'oz singari mahsulotlar ishlab chiqarish mumkin. Shu bois bugungi kunda ushbu o'simlikka AQSH, Buyuk Britaniya, Gollandiya, Yaponiya, Germaniya, Vengriya, Xitoy, Janubiy Koreya va boshqa ko'pgina davlatlarda talab yuqori.

Qizilmiya qishloq xo'jaligida ham juda foydali. Masalan, undan ajratib olingan faol moddaning 1 milligrammini 1 litr suvga aralashtirib, kartoshkaga ishlov berilsa,

kurtaklarning uygʻonish koʻrsatkichi 28 foiz oshadi, gʻunchalash va gullash fazalari tezlashadi, natijada hosildorlik 17 foizga ortadi.

Kimyoviy tarkibi. Shirinmiyaning ildiz qismidan juda koʻplab biologik faol moddalar ajratib olingan boʻlib, xomashyo quruq massasining 40-50 % miqdorini tashkil etadi. Ularning orasida miqdor jihatidan koʻpligi va dorivor xususiyatlari hamda qoʻllanilish sohalari kengligi boʻyicha glitsirizin alohida oʻrin tutadi. Oʻsimlik tarkibida triterpen, saponin, flavonoidlar, polisaxaridlar, pektin, aminokislotalar, mineral tuzlar, oshlovchi moddalar, alkaloidlar kabi qator moddalar mavjud. Ildizida asosan glitsirizin, flavanoidlar, steroidlar, asparagin, pigmentlar hamda qand uchraydi. Yer ustki qismlaridan kumarin, flavanoidlar, oshlovchi moddalar, pigmentlar, askorbin kislota, efir moyi mavjudligi aniqlangan. Shirinmiya oʻsimligining yer ustki qismi oʻz tarkibida 8% miqdorda saponin saqlaydi. Shuningdek, oʻsimlik bargida 17 % oqsil, 4,88 % yogʻ, 21,12 % kletchatka va 6,78 % miqdorda kul moddasi mavjud. Adabiyotlarda Oʻrta Osiyo va Kavkaz respublikalarida shirinmiya ildizidan olingan boʻyoqlar kigiz va jun matolarini boʻyashda ishlatilishi, shuningdek, poyasidan arqon tayyorlash dagʻal tola olinishi aytilgan. Shirinmiya ildizini maydalab, xlorid kislota hamda suv bilan aralashtirilganda koʻpirishi tufayli oʻt oʻchirishda ham qoʻllaniladi.

Xalq tabobatida qoʻllanilishi. Abu Ali ibn Sino shirinmiya ildizidan oʻpka, meʼda yalligʻlanishi, buyrak, qovuq, isitma kabi kasalliklarni davolashda foydalangan. Shirinmiya ildizidan tayyorlangan qaynatma va damlamalar, ildiz kukuni surgı vositasi hamda terlatuvchi sifatida, yoʻtal, nafas qisishi hamda koʻkrak ogʻriqlarida uzoq yillardan beri qoʻllanib kelinadi. Oʻrta Osiyo xalq tabobatida ildizdan tayyorlangan qaynatma tomoq quriganda, meʼda va oʻn ikki barmoq ichakning yara kasalliklari hamda gemaroyda qoʻllaniladi. Ildiz qaynatmasi yuqori nafas yoʻllarining shamollash kasalliklari va yoʻtalda balgʻam koʻchiruvchi hamda siydik haydovchi sifatida qoʻllaniladi.

Tibbiyotda shirinmiya oʻsimligining quyuk hamda suyuq ekstrakt, sharbat parashog shakllardagi dorivor preparatlari asosan nafas yoʻllari xastaliklarini

davolashda balg'am ko'chiruvchi o'rab oluvchi sifatida, shuningdek surgi dori sifatida qo'llaniladi. Undan tashqari, o'simlikdan tayyorlangan preparatlar siydik haydovchi, ich yumshatuvchi choy yig'malar tarkibiga kiritiladi.

Shirinmiya o'simligi qadimdan ko'plab olimlarni o'ziga jalb qilib kelgan va hozirgi kunda ham ko'plab olimlar hamda yosh tadqiqotchilar jumladan magistrlar, doktorantlar va xatto tadbirkor, dehqonlar ham ushbu noyob o'simlikka katta qiziqish bilan yondashmoqda. Qadimgi grek olimlari Gippokrat va Feofrast shirinmiya ildiziga yuqori baxo berib, nafas yo'llari kasalliklarida ishlatishni tavsiya etgan. Ushbu o'simlik Abu Ali ibn Sino asarlarida ham uchraydi.

XULOSA

Odamlar qadim zamonlardan tabiat ne'matlaridan foydalana boshlaganidan buyon dorivor o'tlardan kasalliklarni davolashda foydalanib kelganlar. Bundan 3-4 ming yil ilgari Hindiston, Xitoy, Qadimgi Misr mamlakatlarida shifobaxsh o'simliklar haqida ma'lumotlar beruvchi asarlar yozilgan. Sharqda, xususan O'rta Osiyo xalq tabobatida dorivor o'simliklardan foydalanib davolash o'zining qadimgi an'analari ega. Shifobaxsh o'simliklardan tibbiy maqsadlarda foydalanish borasida Abu Ali Ibn Sinoning "Al-qonun" asarida 476 ga yaqin o'simlikning shifobaxsh xususiyatlari va ularni ishlatish usullari to'g'risida ma'lumotlar keltiriladi. Hozirgi vaqtda dorivor o'simliklarning turi ko'payib, xalq tabobati shifobaxsh o'simliklar bilan boyigan. Bular orasida maqolada keltirilgan shirinmiya o'simligi ham alohida o'rin tutadi.

Dorivor o'simliklarning organizmga ta'siri uning tarkibidagi kimyoviy birikmalarning miqdoriga bog'liq. Bu birikmalar o'simlikning qismlarida turli miqdorda to'planadi. Dorining ta'sirchanlik quvvati hamda sifati yuqori bo'lish davri ularning gullash hamda urug'lash davrining boshlanishi vaqtiga to'g'ri keladi. Dorivor moddalar ba'zi o'simliklarning kurtagi, bargi yoki poyasida, ba'zi o'simliklarning guli yoki mevasida, ba'zilarida ildizi yoki po'stlog'ida to'planadi. Shuning uchun o'simliklarning asosan biologik aktiv moddalari ko'p bo'lgan qismi yig'ib olinadi. O'simliklarning ildizi, ildizpoyasi, piyozi va tunganagi, odatda, o'simlik

uyquga kirgan davrda — kech kuzda yoki o‘simlik uyg‘onmasdan oldin — erta bahorda tayyorlanadi. O‘simlikning meva va urug‘lari pishib yetilganda yig‘iladi, chunki ular bu paytda dori moddalariga boy bo‘ladi. Yangi yig‘ib olingan dorivor o‘simlik mahsuloti tarkibida (yer ustki a‘zolarida 85% gacha, ildizida 45% gacha) nam bo‘ladi. Bu nam yo‘qotilmasa (quritish yo‘li bilan), o‘simlik chirib, dori moddalari parchalanib, yaroqsiz bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Qizilmiya” O‘zME. Q-harfi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Xolmatov H.X., Ahmedov O.A. Farmakognoziya. T.: 1995
3. Oljaboyeva N. ||XALQ TABOBATI xazinasidan javohirlar. Toshkent, Yangi asr avlodi, 2009 1135 bet.
4. Murdaxayev Y.M. —O‘zbekistonda vatan topgan dorivor o‘simliklar|| Toshkent, 1990
5. To‘xtayev B.YE. || O‘zbekistonning sho‘rlangan yerlarida introduksiya qilingan dorivor o‘simliklar ||. b.f.d. uchun doktorlik dissertatsiyasi, 2009 y.

**SHAHAR JAMOAT TRANSPORTIDA YO‘LOVCHILAR OQIMINI
HISOBLASHNI AVTOMATLASHITIRISH
(Jizzax shahri misolida)**

Ortiqov Anvar Aliddin o‘g‘li

Jizzax politexnika instituti 101MA-22 YeUTV va T guruhi 1-kurs magistri

anvarortiqov17@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola shahar jamoat transportida yo‘lovchilar oqimini hisoblashda avtomatlashtirilgan texnologiyalarning imkoniyatlarini o‘rganish va avtomatlashtirishning joriy etilishi ma‘lumotlar yig‘ish samaradorligi va ishonchliligini qanday oshirishi mumkinligini baholashga qaratilgan. Ushbu tadqiqotning maqsadlari:

- 1. Shahar jamoat transporti tizimlarida yo‘lovchilar oqimini yig‘ishning mavjud usullarini baholash*
- 2. Ma‘lumotlarni yig‘ishda avtomatlashtirish texnologiyalarining imkoniyatlarini o‘rganish*
- 3. Yo‘lovchilar oqimini hisoblashda avtomatlashtirish texnologiyalarini joriy etishdagi muammolarni tahlil qilish*
- 4. Shahar jamoat transporti tizimlarida yo‘lovchilar oqimini hisoblashda avtomatlashtirish texnologiyalarini joriy etish modelini taklif qilish.*
- 5. Yo‘lovchilar oqimini hisoblashda avtomatlashtirilgan texnologiyalarning samaradorligi va ishonchliligini baholash.*

Kalit so‘zlar:

Jamoat transporti, Yo‘lovchilar oqimi, Sensorlar, GPS, Tizim, Avtomatik hisoblash, Urbanizatsiya

ABSTRACT

This paper aims to explore the possibilities of automated technologies in urban public transport passenger flow estimation and evaluate how the introduction of automation can improve the efficiency and reliability of data collection. The objectives of this study are:

- 1. Evaluation of existing methods of collection of passenger flow in urban public transport systems*
- 2. To study the possibilities of automation technologies in data collection*
- 3. Analysis of problems in the introduction of automation technologies in the calculation of passenger flow*
- 4. To propose a model for the introduction of automation technologies in the calculation of passenger flow in city public transport systems.*
- 5. Evaluation of efficiency and reliability of automated technologies in passenger flow calculation.*

Keywords:

Public transport, Passenger flow, Sensors, GPS, System, Automatic calculation, Urbanization

Yillar davomida shahar jamoat transport tizimlari yo'lovchilar sonining ko'payishini kuzatdi, chunki shaharlar kengayishda davom etmoqda va odamlarning samarali harakatlanishiga bo'lgan ehtiyoj yanada muhimroq bo'lib bormoqda. So'nggi paytlarda shahar jamoat transportida yo'lovchilar oqimini qo'lda hisoblash bilan bog'liq stressni sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradigan avtomatlashtirilgan tizimlar yo'lga qo'yildi, bu esa yo'lovchilarga bo'lgan talablarni tezroq, oson va samaraliroq hal qilish imkonini beradi.

Yo'lovchilar oqimini qo'lda hisoblashning an'anaviy usuli nafaqat zerikarli va ko'p vaqt talab etadi, balki xatolar va noaniqliklarga ham moyil bo'lib, haqiqiy

yo'lovchilar sonining buzilgan ko'rinishiga olib keladi. Ushbu an'anaviy usullar orasida yo'lovchilar transport vositasiga chiqish va chiqish paytida transport xodimlari tomonidan qo'lda hisoblash, qo'lda yozib olingan qog'oz chiptalardan foydalanish, kuzatuv kameralaridan hisoblash va boshqalar kiradi. Ushbu an'anaviy usullarning nomutanosibliigi va yo'lovchilar sonining ortib borishi shahar jamoat transportida yo'lovchilarni hisoblash samaradorligini oshirish uchun avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etishni talab qildi.

Shahar jamoat transportida yo'lovchilar oqimini hisoblashda qo'llaniladigan avtomatlashtirilgan tizimlar kompyuterlashtirilgan bo'lib, avtobuslar, poezdlar va jamoat transportining boshqa turlarida strategik tarzda joylashtirilgan sensorlar va kameralardan iborat. Bu kameralar va datchiklar yo'lovchilarning vizual va harakat ma'lumotlarini ushlaydi, so'ngra dasturiy ta'minot orqali qayta ishlanib, istalgan vaqtda jamoat transportiga chiqish va tushish yo'lovchilarining soni real vaqt rejimida qayd etiladi.

Shahar jamoat transportida yo'lovchilar oqimini avtomatlashtirilgan hisoblashning afzalliklari

1. Aniqlik - avtomatlashtirilgan tizimlar yo'lovchilar sonining aniq va aniq bo'lishini ta'minlab, inson xatosi xavfini yo'q qiladi. Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida qaror qabul qilish va ish faoliyatini baholash uchun zarur bo'lgan qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadigan tugmani bosish orqali umumiy yo'lovchilar sonini olish mumkin.

2. Vaqtni tejash - avtomatlashtirilgan tizimlar samarali bo'lib, yo'lovchilar raqamlarini qo'lda hisoblash va qo'lda yozishning an'anaviy usuliga tezroq alternativa beradi. Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida ma'lumotlar real vaqt rejimida yig'iladi va qayta ishlanadi, bu tizim ma'murlariga tezkor qaror qabul qilish imkonini beruvchi qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

3. Tejamkorlik - avtomatlashtirilgan tizimlar yo'lovchilar oqimini hisoblashning qo'lda usullari bilan bog'liq mehnat xarajatlarini kamaytiradi. Har bir bekatda

yo'lovchilarni hisoblash uchun qo'lda kamroq ma'lumot kiritish va jarayonni boshqarish uchun kamroq xodimlarga bo'lgan ehtiyoj tufayli avtomatlashtirilgan tizimlar jamoat transporti tizimlarini ishlatish xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi.

4. Ma'lumotlarni tahlil qilish - Avtomatlashtirilgan yo'lovchi oqimini hisoblash tizimlari jamoat transporti tizimlarini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan keng ko'lamli ma'lumotlarni taqdim etadi. Ushbu ma'lumotlar yo'lovchilarga bo'lgan talablarni aniqlash, mavjud resurslarni taqsimlash, marshrutlarni baholash va hattoki siyosatlarining ta'sirini baholash uchun ishlatilishi mumkin.

5. Foydalanish qulayligi - Avtomatlashtirilgan tizimlar yo'lovchilar oqimini hisoblashning an'anaviy usullari bilan bog'liq bo'lgan texnik tajribaga bo'lgan ehtiyojni yo'q qiladi, bu hatto texnik bo'lmagan xodimlar tomonidan ham foydalanish va boshqarishni osonlashtiradi.

Shahar jamoat transportida yo'lovchilar oqimini avtomatlashtirilgan hisoblashning kamchiliklari

1. Ma'lumotlar maxfiyligi - Avtomatlashtirilgan tizimlarda kameralardan foydalanish bilan shaxsiy hayotga oid muammolar paydo bo'lishi mumkin, bu esa ba'zi yo'lovchilarni jamoat transporti tizimlaridan foydalanishni istamaydi.

2. O'rnatishning yuqori narxi - avtomatlashtirilgan tizimlar nisbatan yuqori bo'lgan dastlabki kapital qo'yilmalarni talab qiladi. Biroq, bu xarajat uzoq muddatda yo'lovchilarni hisoblashning qo'lda usullarini qisqartirish bilan qoplanadi.

3. Texnik xatolar - Sensorning noto'g'ri ishlashi va dasturiy ta'minotning ishdan chiqishi kabi avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish natijasida yuzaga keladigan texnik muammolar noto'g'ri ma'lumotlar natijalariga olib kelishi mumkin.

Xulosa

Shahar jamoat transportida yo'lovchilar oqimini hisoblashni avtomatlashtirish transport boshqaruvini inqilob qilgan muhim yangilikdir. Yaxshiroq yo'lovchi oqimi ma'lumotlari transportni rejalashtiruvchilarga avtobus marshrutlarini, jadvallarini va

transport vositalarini taqsimlashni optimallashtirishga yordam beradi. Yaxshilangan ma'lumotlar, shuningdek, transport operatorlariga mijozlar talabini bashorat qilishda yordam beradi va mijozlarning ehtiyojlarini yaxshiroq qondirish uchun xizmatlarini moslashtiradi, bu esa mijozlarga yaxshi xizmat ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, foyda bilan birga shaxsiy hayotga oid masalalarga aralashish ehtimoli borligini tushunish kerak. Biroq, ushbu turdagi hujumlardan himoya qiluvchi qoidalar va siyosatlar bilan avtomatlashtirilgan tizimlarning afzalliklari qabul qilingan kamchiliklardan ancha ustundir. Samarali, tejamkor va to'g'ri avtomatlashtirilgan yo'lovchilar oqimini hisoblash shahar jamoat transporti tizimlarining kelajagi bo'lib, kelgusi yillar davomida shunday bo'lib qoladi.

MADIATA'LIMNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI VA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA MEDIA VOSITALARINING AHAMIYATI

Magistrant **Djumanov Xojiakbar**

Oriental (Al-Buxoriy) universiteti

ABSTRAKT

Chinoz tumani 8-maktab misolida mediata'limning ahamiyati o'rganilan va mediata'limni tashkil etishdagi muammolar ochib berilgan, shuningdek, multimedia vositalarida dars o'tishning samarasi, o'quvchilarning bilim olish va darslarda faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi so'rovnomalar asosida o'rganilgan. Maqolaning ilmiy va amaliy ahamiyatlaridan kelib chiqib, xulosa qismida taklif va tavsiyalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *mediata'lim, media vosita, multimedia*

Zamonaviy jamiyatni axborotlashtirish, ta'lim tizimida axborot va telekommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalanish pedagogika fanining o'quvchilarning media-ta'lim masalalariga e'tiborini kuchaytirishning asosiy sabablari va dolzarbligi hisoblanadi.

Mediata'limning ahamiyati va uni qo'llab-quvvatlash YUNESKO qaror va tavsiyalarida bir necha bor qayd etilgan. YUNESKOning 2002 yilgi tavsiyalarida ta'kidlanishicha, "mediata'limi har bir mamlakat fuqarosining so'z va axborot erkinligiga bo'lgan asosiy huquqining bir qismi bo'lib, demokratiyani qo'llab-quvvatlashga hissa qo'shadi. Turli mamlakatlarda media-ta'limning yondashuvlari va rivojlanishidagi farqlarni e'tirof etgan holda, uni imkon qadar milliy o'quv dasturlari doirasida, shuningdek, insonning butun hayoti davomida qo'shimcha, norasmiy ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash doirasida joriy etish tavsiya etiladi".²⁴

²⁴ UNESCO. The Seville Recommendation. In: Youth Media Education. Paris: UNESCO, 2002.

Jahonda mediata'lim kundan kunga yangilanib, takomillashib bormoqda. Bu shubhasiz, texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanib taraqqiy etishi bilan bog'liq bo'lib, insonlar ayniqsa, yoshlar yurish-turishini, hayotini media(internet)siz tasavvur qilolmaydi. Darhaqiqat, hozirgi bolalar (10 yoshdan 16 yoshgacha) alohida qiziqishlarga ega. Ko'p jihatdan ular ijtimoiy tarmoqlar va Internet makonidagi axborot oqimiga bog'liq. Shu bois, yoshlarni darslarda faol bo'lishi va fanlarga qiziqishi va mavzularni o'zlashtirishi ko'p jihatdan o'qituvchi-pedagoglarning multimedidan keng foydalanishiga bog'liq bo'lmoqda. Multimedia loyihalaridan foydalanish nafaqat darsni ko'rgazmali va qiziqarli qiladi, balki insonning shaxsiy yo'nalishiga ta'sir ko'rsatishga yordam beradi.²⁵

Mamlakatimizda ta'lim sohasida keng miqiyosli islohotlar olib borilmoqda. Davlatimizning ta'lim sohasiga e'tibori yuksak bo'lib, ayniqsa, oxirgi yillarda jadal ta'lim siyosati va islohotlari olib borilayotganligiga har kuni guvoh bo'lmoqdamiz. Islohotlar zaminida inson manfaatlari, mamlakatimiz taraqqiyoti va kelajak avlodlarni munosib kasb egalari bo'lib yetishlari ko'zda tutilgan bo'lib, olib borilayotgan ishlar o'z natijalarini ko'rsata boshlaganini ta'kidlash o'rinlidir.

Ta'lim islohotlarida umumta'lim muassasalarida media vositalaridan hususan multimedia va boshqa turli ommaviy axborot vositalaridan foydalanishga bag'ishlangan keng qo'lamli ishlar haqida maqsad-vazifalar qo'yilayotganini ko'rishimiz mumkin. Hususan, davlat siyosatining muhim poydevori bo'lgan "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi"da qo'yilgan 100 maqsaddan 10 ga yaqinida (41, 50, 70, 71, 72, 76, 78, 82, 89 va boshqa maqsadlarda) yoshlarning media bilan munosabatlarini ko'zda tutuvchi muhim ishlar belgilangan.²⁶

Bundan tashqari, "2022 — 2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining

²⁵ Духтаева А., Мультимедийные проекты как способ повышения медиаграмотности учеников средней общеобразовательной школы. Под ред. В. В. Тулупова. – Воронеж: Кварта, 2016. – С. 28.

²⁶ Batafsilroq qarang: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, "2022 — 2026-YILLARGA MO'LJALLANGAN YANGI O'ZBEKISTONNING TARAQQIYOT STRATEGIYASI TO'G'RISIDA" 28.01.2022 yildagi PF-60-son, <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

11.05.2022 yildagi PF-134-sonli Farmonida, Xalq ta'limi vazirligiga Farmonning b) bandida: maxsus elektron tizimlar (S-testing, Onlinedu, Raqamli darsliklar va boshqalar) orqali 2022-yil yakuniga qadar yangi avlod darsliklari uchun 10 ta mobil elektron resurs va 100 ta multimedia mahsulotlarini yaratish vazifasi yuklangan edi.²⁷

Mamlakatimizda olib borilgan ta'lim uchun multimediadan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rasm va so'zlarni birlashtirishgan o'quvchilarda faqat so'zlardan foydalanadiganlarga qaraganda ko'proq ijobiy natijalar kuzatilgan.²⁸ Jumladan, multimedia vositalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish samarasi an'anaviy usulga qaraganda 2 barobar unumli va vaqtdan yutish mumkin ekan. Multimedia vositalari asosida bilim olishda 30% gacha vaqtni tejash mumkin bo'lib, olingan bilimlar esa xotirada uzoq muddat saqlanib qoladi. Agar o'quvchilar berilayotgan materiallarni ko'rish asosida qabul qilsa, axborotni xotirada saqlash 25-30% gacha oshadi. Bunga qo'shimcha sifatida o'quv materiallari audio, video va grafika ko'rinishida mujassamlashgan holda berilsa, materiallarni xotirada saqlab qolish 75% ortadi.²⁹

Tadqiqotchilar A.S. Amonova, N.B. Qobulovalarning yozishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qitish va o'rganish jarayonida multimedia qo'llash vositalarining ba'zi afzalliklari quyidagicha umumlashtiriladi:

1. Mavhum tushunchalarni aniq tarkibga aylantirish qobiliyati
2. Cheklangan vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotlarni kamroq harakat bilan taqdim etish qobiliyati
3. Qobiliyatli o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini rag'batlan-tirish
4. O'qituvchiga o'quvchilarning ta'limdagi pozitsiyasini bilish qobiliyatini beradi.³⁰

²⁷ Batafsilroq qarag: "2022 — 2026-YILLARDA XALQ TA'LIMINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA MILLIY DASTURNI TASDIQLASH TO'G'RISIDA" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son, <https://lex.uz/uz/docs/-6008663>

²⁸ Ta'limni boshqarish tizimlarida multimodal biometrikaga asoslangan talabalar davomatini o'lchash. Multimedia bo'yicha IEEE Xalqaro Simpoziumi (2009), 699-744-betlar. Iqtibos manbasi: Amonova A.S., Qobulova N.B., Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda multimedia vositalarining ahamiyati. "Science and Education" Scientific Journal, December 2021 / Volume 2, Issue 12, 528-b.

²⁹ Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: Fan, 2006.

³⁰ Amonova A.S., Qobulova N.B., 2012, 528-b.

Ta'lim sohasida mediata'limni joriy qilish borasida yetarlicha huquqiy asoslar va davlat dastrulari qabul qilingan hamda mahalliy ilmiy tadqiqotlarda uning foydasi va samarali jihatlari yuqoriligi asoslangan bo'lsa-da, umumta'lim muassasalarida media ta'limni tashkil etilishini qoniqarli dep bo'lmaydi. Shu bois, mazkur holatning sabablarini o'rganish uchun Toshkent viloyati Chinoz tumanidagi maktab direktorlari va o'qituvchilaridan suhbat va so'rovnoma o'tkazish qaror qilindi.

Tajirba-sinov uchun 20 kishidan iborat maktab direktorlari va o'qituvchilarining mediata'limga nisbatan qarashlari, multimedia asosida dars o'tib-o'tmasligi so'raldi. Ishtirokchilar shartli ravishda A1-A4, D1, D2-4, E1-E4, F1-F4, K1-K4 va hakozi ko'rinishda belgilandi. Ishtirokchilardan quyidagilar so'raldi:

- Ishtirokchilar mediata'lim haqida nimani tushunadi?
- Mediasavodxonlik dars yoki kursi kerakmi va uning mazmuni va davomiyligi qancha bo'lishi lozim?
- Media savodxonligi va media vositalarning yo'qligi ta'limga salbiy ta'sir ko'rsatadimi?

Birinchi savol yuzasidan, barcha ishtirokchilar mediata'lim nima ekanligi haqida tasavvurga ega. Biz malaka oshirish kurslarida ushbu mavzu bo'yicha ta'lim olishni xohlovchilar orasidan tanlab olingan namunaga duch kelganimiz sababli, ularning ushbu mavzu bo'yicha biron fikrlari bo'lishi tabiiydir. Biroq, berilgan javoblardagi diqqatga sazovor tafsilot shundaki, ishtirokchilar asosan an'anaviy ommaviy axborot vositalariga e'tibori ustunlik qiladi. Shuningdek, mediata'lim qanday o'tiladi va media turlari haqida hamma ishtirokchi ham yetarli bilimga ega emas.

Shu o'rinda birinchi savol yuzasidan berilgan javoblarning (hammasini yozishga hajm jihatdan imkoniyatimiz yoqligi uchun) ba'zilarini o'rtoqlashishni maqsadga muvofiq dep bilamiz:

E.1.: Mediata'lim savodli bo'lishdan tashqari bilimdir. Bu zarurat, muntazam kitobxon yoshlarni tarbiyalash kerak.

E.2.: Farzandlarimizga internetdan to'g'ri va xavfsiz foydalanishni o'rgatishda mediata'lim katta ahamiyatga ega.

E.3.: Bu asrda biz ommaviy axborot vositalarining doimiy bombardimoniga duchor bo'lamiz. Biz nima eshitamiz, nimaga ishonamiz, qaerdan va qanday o'rganamiz - bu mutlaqo yangi vaziyat. Shuning uchun mediatalim darslari men uchun juda muhim.

E.4.: Ota-onalar ham bizdan ko'p so'rashadi, farzandlari nimani ko'rishi kerak, qancha ko'rishi kerak. Juda ko'p bolalar telefon / televizor / kompyuterga qaram bo'lishadi. Buni qanday oldini olishimiz mumkin, bu vaqtlarni qanday qisqartirishimiz mumkin, men bu savollarga javoblarni o'rganmoqchiman.

D.1.: Internet davrida yashayotgan bir paytda mediata'limni nafaqat o'quvchi, balki ota-ona va o'qituvchi ham bilishi kerak, deb o'ylayman. Biz farzandlarimizni o'rgatishimiz va ularni himoya qilishimiz mumkinligini bilishimiz kerak.

D.4.: Internet tufayli kitob va gazeta o'qish odati ancha kamaydi. Yangiliklarni hech kim kuzatmaydi, umumiy madaniyatimiz pasayib ketdi. Bu nafaqat bolalar, balki kattalar uchun ham. Mediata'lim kursi doirasida shu savollarga javob topmoqchiman, balki kitobxonlik odatini qanday qilib olishimiz mumkin, bu odatni qanday kuchaytirishimiz mumkin.

Birinchi savol yuzasidan ishtirokchilar tomonidan berilgan javoblarda e'tiborli bir jihat mobil telefonlarni (smartfonlar) zamonaviy aloqa va media vositasi sifatida emas ko'proq ahloq va tarbiya buzuvchi vosita sifatida ko'rishidir. Hususan, ishtirokchilardan:

A.1.: Albatta, biz bolalarga nimani, qaerda va qanday foydalanishni o'rgatishimiz kerak. Misol uchun, men sinfimda uyali telefonlarni taqiqlayman. Bu darsning yaxlitligini buzadi. Bu menga ham, do'stlarimga ham hurmatsizlik.

K.2.: Ha, ular ham ko'p vaqtlarini uyali telefonlarida o'tkazishadi. Eski va an'anaviy bo'lgan ommaviy axborot vositalari sinfning yaxlitligiga ta'sir qilmasdi, ammo mobil telefonga qaramlilik tufayli bola uyga borganida televizor ko'ra olmaydi va uy vazifasini bajara olmaydi. Lekin hozir uni hatto darsda ham tashlagisi kelmaydi.

Ikkinchi savolga javob bergan ishtirokchilar mediasavodxonlik kursi yoki darslarini ham o'qituvchilar hamda o'quvchilarga kerakligini va uni ko'proq o'tilishini ta'kidlashmoqda:

E.4.: Masalan, o'qituvchi bolalarga kompyuterda nimanidir ko'rsatadi. Kompyuter xonasida mavjudlik muammosi bor, takrorlash uchun vaqt kerak, har bir bolaga kompyuter kerak, dastur kerak. Bular mavjud bo'lsa ham, haftasiga ikki soat bolaga texnologik ta'lim berish uchun sinf (o'quvchilar) hajmi kichik bo'lishi kerak.

A.3.: Mediasavodxonlik kursida o'qiydigan hamkasblar va o'quvchilar bilan gaplashamiz, kitobni o'qib, aytib beramiz, deyishadi. Yana nima qilish kerakligini bilishmaydi, amaliy mashg'ulotlar kam. To'g'rida, ikki soat ichida yana nima qilish mumkin?

K.3.: Men ham o'qituvchi, ham onaman. Shu sababdan men o'z farzandlarim uchun ham foydali bo'lishi uchun mediata'lim bo'yicha malaka oshirishni xohlardim. Chunki internetda har kuni yangi tahdid paydo bo'ladi, lekin biz bilmaymiz, ulgurolmaymiz. Ota-ona kelib so'raydi, nega bolam shunday deydi, javob bera olmaymiz. Agar media kursi berilsa va bizga beriladigan ta'lim tez-tez bo'lib tursa, biz ham bolani, ham ota-onani o'rgatishimiz mumkin.

D.3.: Ona kelib so'raydi; "Ustoz, men bu bolani kompyuterdan olib tashlay olmayapman. U nimani ko'rayotganini kim biladi? Men nima qilaman?" deydi. Ochig'i men ko'p aqlli fikir berolmayman. Men bu bolalar internetda qayerda ekanligini bilmayman va mening kompyuter bilimim shu dastur bu dastur deyish uchun yetarli emas. Shunga birinchi navbatda bizni o'zimizga ya'ni o'qituvchilarga mediata'lim lozim.

K.4.: Ba'zida o'quvchilar men bilmagan va tushunmaydigan tilda gaplashayotgandek tuyuladi. Ma'lum bo'lishicha, ular Internetda juda mashhur bo'lgan eskizlardan iqtibos keltirishgan. Aytgan ayrim gaplari yoshiga mos kelmaydi. Ammo ularni qanday blokirovka qilish, bu videolarga qayerdan kirishni bilish va o'rganishimiz kerak.

A.2.: Men internetdan yarim soatda topgan narsani, o'quvchilar ikki daqiqada topadi. Bu juda yaxshi, lekin agar biz bu bolalarga nimadir o'rgatmoqchi bo'lsak, ular kabi tezkor bo'lishimiz kerak. Aks holda ular bizni jiddiy qabul qilishmaydi.

E.1.: Bolalar uy vazifalarini bajarishda internetdan ko'p foydalanadilar. Ular hamma narsaga kompyuter orqali kirishadi. Shuning uchun men hozir ulardan izoh so'rayman. Aks holda, ular uy vazifasiga nima topsa, qo'yishadi.

Uchinchi savol yani, mediasavodxonligi va media vositalarning yo'qligi ta'limga salbiy ta'sir ko'rsatib-ko'rsatmasligi borasidagi savolga ishtirokchilarning javoblari quyidagicha bo'ldi:

A.1.: Bugungi kunda ta'lim sohasini texnologiyalaridan holi tushunish qiyin. O'quvchilar telefonga juda bog'lanib borayapti va bu jarayonni to'xtatishni iloji yoq. Shu bois, ta'limni texnologiyaga moslashtirish, u bilan bahamjihat shakllantirish orqali o'quvchilarni qalbiga va ongiga kirib borishimiz mumkin.

A.4.: Multimedia vositasida dars o'tish juda samarali ekanligiga ko'p guvoh bo'lganman. Yoshlar texnologiya yoshlaridir. Ularning fikri-hayolida internet oyunlari va kliplari. Ularni darsga jalb qilishda ularga yaqin tilda ya'ni multimedialar orqali dars o'tish bilan samaraga erishish mumkin. Busiz ta'lim sifati tushub ketadi.

K.1.: Hozirgi ta'lim talabi yoshlarga zamonaviy bilimlarni berishda interaktiv usullar, multimedia, OAVlari va boshqa ta'lim texnologiyalaridan foydalanishdan iborat. Shu bois, ta'limni tashkil etishda media vositalaridan foydalanish ham bugungi kun talabi hamda mufavvaqiyat garovidir.

D.2.: Ochig'ini aytish kerak joylarda ta'lim sifati tushub ketgan, menimcha buning sabablaridan biri shu texnologiyalardan samarali foydalana olmayotganligimizdadir.

Yuqoridagi suhbat asosida tashkil etilgan so'rovnomalarga javoblardan ko'rishimiz mumkinki, ishtirokchi o'qituvchilar mediata'limini tashkil etishni yuqori baholaydi. Shu bilan birga, bu borada ko'plab kamchiliklar borligini ilgari suradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, dunyoda va mamlakatimizda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim siyosati va amaliyotlari, media savodxonligi har kuni o'zini yangilab borayotgan aloqa texnologiyalarining aql bovar qilmaydigan tezligi bilan kundan-kunga ahamiyatini oshirmoqda. Yangi aloqa texnologiyalari tezligiga moslashishda qoidalar va siyosatlardan tezroq bo'lgan oxirgi foydalanuvchi xabarni qabul qilish, ishlab chiqarish, ko'paytirish, baholash va tarqatish jarayonlarida doimiy ravishda yangilanadigan xatti-harakatlar modellari va usullarini namoyish etmoqda. Bu tez o'zgaruvchanlik va moslashuvchanlik, ayniqsa boshqaruv va tartibga soluvchilar uchun qiyinchilik tug'diradi.

O'zbekistonda media savodxonligi ta'limiga nazar tashlaydigan bo'lsak, 2000-yillarning boshidan buyon bu masala davlat siyosati va tadqiqot sohasi sifatida qabul qilinganini, shuningdek, 2017-yildan e'tibor yanada oshganini ko'rish mumkin. Shu bilan birga, ushbu mavzu bo'yicha nazariy ishlarni va xalqaro platformalardan olingan bilimlarni boshqarish, tartibga solish va amaliyotga kiritishda ba'zi muammolar mavjud. Bu kamchiliklar o'tkazilgan seminar va yig'ilishlarda ham, joylardagi o'rganishlar natijalarida ham o'z ifodasini topmoqda. Muvaffaqiyatsizliklarning boshida mediata'limining (texnologiya fani ko'rinishida) o'quv dasturiga amaliyotdan uzoq tarzda qo'shilishi va uning ikki soat bilan cheklanishidir. Biroq, mediata'limi maktabgacha yoshdagi davrdan boshlab berilishi kerak bo'lgan, o'zgaruvchan tarkibni ishlab chiqarish mexanizmlariga qarab kontekstda tez yangilanishi kerak bo'lgan va eng muhimi turli darslarga qo'llash uchun integratsiya qilinishi va turli darslarda ichkilashtirilishi kerak bo'lgan ta'lim to'plamidir.

Ushbu tadqiqotda o'tkazilgan suhbatlar shuni ko'rsatdiki, mediata'lim o'qituvchilar tomonidan muhim deb hisoblanadi va u haqida ko'proq bilishni xohlaydi. Biroq o'tkazilgan suhbatlar natijasida o'qituvchilarda mediasavodxonlik ko'lami va ta'rifida ma'lum kamchiliklar borligi ma'lum bo'ldi. Bu mediasavodxonlikning yagona kurs bo'lishdan ko'ra, turli kurslarga integratsiyalashgan va butun ta'limga yoyiladigan modul sifatidagi zaruriyatiga eng

muhim to‘siqlardan biridir. Chunki mediasavodxonlik kompetensiyasiga ega bo‘lmagan pedagog ota-onalarning bu boradagi maslahat so‘rovlariga javob berishda, shuningdek, bolalarni shu yo‘nalishda tarbiyalashda qiynaladi. Boz ustiga bolalarni media faoliyatini nazorat qilish, ularga to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatish, darslarni mazmunli, samarali va qiziqarli tashkil etishda muammo va kamchiliklarga duch keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” 28.01.2022 yildagi PF-60-son, <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>
2. “2022 — 2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son, <https://lex.uz/uz/docs/-6008663>
3. UNESCO. The Seville Recommendation. In: Youth Media Education. Paris: UNESCO, 2002.
4. Azixodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: Fan, 2006.
5. Amonova A.S., Qobulova N.B., Boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda multimedia vositalarining ahamiyati. “Science and Education” Scientific Journal, December 2021 / Volume 2, Issue 12, 528-b.
6. Духтаева А., Мультимедийные проекты как способ повышения медиаграмотности учеников средней общеобразовательной школы. Под ред. В. В. Тулупова. – Воронеж: Кварта, 2016. – С. 28.

IMPORTANCE OF EDUCATION IN SOCIETY

Ergashova Farangiz Sherali qizi

2nd course student of Bukhara State Pedagogical Institute

ergashovafarangiz820@gmail.com

ABSTRACT

This article discusses significance of education in society. Education as the process by which people acquire basic knowledge. It is also where people develop vital life skills, understand social norms, develop sound judgment and reasoning, and learn to differentiate right from wrong. In general, education plays a crucial role in all areas of society, and is most responsible for the development of civilization as we know it. When people are educated, they can significantly contribute to their families and society in diverse fields.

Keywords: *virtue, self-awareness, pillar, social harmony, cohesion, tolerance, ethnicity, empowerment, discrimination, foster.*

Over the years, there has been increased emphasis on promoting education for all across the globe. The emphasis is based on the fact that education brings a large volume of benefits to the economy and societies. Thus, it can be argued that Education is an important part of life that contributes positively to the lives of the people. Individuals are deemed incomplete without education: hence increased emphasis on the need for quality education for all. Studies have indicated that education is an important human virtue, it is also a requirement of society, a foundation for a good life as well as an indication of freedom.

Education plays a crucial role in promoting meaningful or purposeful life among the people. It provides individuals with knowledge and skills that they can use to understand their lives and selves thereby promoting meaningful lives. It helps

improve the decision-making process of individuals thereby promoting better and purposeful lives in the long term. Better educated individuals can make rational decisions on the best courses of action to take in their lives thereby leading more meaningful lives than the uneducated. In this regard, it is argued that education enhances the cognitive and decision-making abilities of people in addition to guiding people on how to lead successful and meaningful lives. Thus, it reduces the risk of people indulging in self-destructive behavior by guiding them into leading purposeful lives in the long term. Value-based education empowers and inspires young people to lead meaningful lives that contribute positively to society. It does so by equipping them with skills and knowledge that they can use to make their lives better in the present and the future. In addition to the youths, inclusive education allows women, the disabled, racial minorities, and other vulnerable groups to lead better, empowered, and meaningful lives. It provides them with competencies that facilitate their ability to get jobs and participate equally in society.

Here are some key points highlighting the importance of education:

- Empowerment:** Education empowers individuals by providing them with knowledge and skills needed to have control over their lives. It enables them to make informed decisions and take part in social, economic, and political activities.
- Economic growth:** A well-educated population contributes to a nation's economic growth. Education equips individuals with the skills required to participate in various sectors of the economy effectively, which leads to higher productivity, innovation, and competitiveness.
- Poverty eradication:** Education is a significant tool in the fight against poverty. It helps individuals escape the vicious cycle of poverty by providing them with the necessary knowledge and skills to secure better employment opportunities and earn higher incomes.
- Social cohesion:** Education fosters social harmony and cohesion by promoting understanding, tolerance, and respect for diversity among individuals. It encourages

mutual respect and empathy, thereby reducing conflicts based on race, religion, or ethnicity.

- Health and well-being: Education plays an essential role in improving health outcomes. It helps individuals understand basic hygiene practices, disease prevention, and access to healthcare, leading to healthier lifestyles and reduced healthcare costs for a society.

- Democracy and citizenship: Education is fundamental to the functioning of a democratic society. It empowers citizens with critical thinking skills, civic knowledge, and an understanding of their rights and responsibilities as active participants in democratic processes.

- Personal development: Education promotes personal growth, self-awareness, and the development of essential life skills. It enhances creativity, problem-solving abilities, communication skills, and allows individuals to become self-sufficient and confident.

- Gender equality: Education is a key driver in achieving gender equality. By providing equal educational opportunities for both males and females, education breaks down gender stereotypes, reduces discrimination, and promotes women's empowerment.

Overall, education is a foundational pillar of society as it contributes to the social, economic, meaningful life and cultural development of individuals and the nation as a whole. Thus, governments across the globe need to invest in quality education for all to optimize the available benefits of education. The government will need to collaborate with other stakeholders in the education sector to continuously improve the education system to maximize the overall outcomes for all. Research and development are also important in ensuring continuous improvements of education systems to make them adaptable to the changing future needs of the people.

REFERENCES

1. "Importance of education". Integrated Journal of British 2.6 (2015): 48-50.
2. "Inclusive education as a basis for sustainable development of society." Journal of social studies education research 10.3 (2019): 118-135.
3. Indefence of Liberal Education . published. 2017. P.55.
4. Tara Vestover . / Educated in Memoir. Autobiography book .2018.p .87.
5. Diana Ravitch/The Death and Life of the Great American School System. Educational book. 2010.p78.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNA MATEMATIKANÍ ÚYRETIW

Usenbaeva Gozzal Azamat qızı

Kudiyarova Shaxnoza Madiyar qızı

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Baslawısh tálim fakulteti 2v-kurs talabası.

ANNOTATSIYA

Bul maqalada baslawısh klass oqıwshılarına matematikanı úyretiw haqqında ayılıp ótıledi. Hár túrli metodlar járdeminde matematikanı oqıwshılardıǵa túsindiriw haqqında ayıladı.

Gilt sózler: Matematika, teńleme, qosıw, alıw, kóbeytiw, metod baslawısh klass, oyın, didaktik oyın

Matematika pánler ishinde qıyınlaw bolǵan pán esaplanadı. Biraq usı pándi túsingen adam ushın eń ańsat hám qızıqlı pánlerdiń biri. Kópshilik balalar matematika pánine qızıqpaydı. Oqıwshılardıń klası joqarılaǵan sayın bazılarınıń matematikaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı ósse, al basqalardıń bolsa matematikaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tómenleydi. Bunıń sebebi álbette oqıw materiallarınıń quramalasıp barıwı. Sonıń ushında joqarı klasqa barǵamda oqıwshılardıń kópshiligi sabaq tayarlamaytuǵın bolıp ketedi. Biraq, hámmesi emes. Hámme oqıwshınıń temaǵa túsiniwi hártúrli boladı. Birewler tez túsiniw aladı, ayırımlar kóp waqıtta túsiniw aladı. Házirgi kúnde mámleketimizde baslawısh klass matematika sabaqlıqlarınıń quramalasıp ketkeni hámmege belgili. Aldın 5-6-klasta ótiletuǵın temalar 3-klasta ótiletin bolıp ketken. Joqarǵı klastıń matematikasınıń baslawısh klass sabaqlılıqlarına túsip ketiwi kóplegen qıyınshılıqlardı alıp kelmekte. Durıs bular ol dárejede qıyın etip berilmegen, biraq baslawısh klass oqıwshıları ushın qıyın bolıp tabıladı. Ayırım

baslawısh klass oqıwshılarınıń ózida matematika kitaplarda berilgen esaplarǵa túsinbey joqarǵı klass oqıtıwshılarınan sorap júredi. Muǵallım ózi túsinbegen nárseni oqıwshılarǵa qalay túsendiredi. Adam ózi túsinbegen nárese basqalarǵa túsendire almaydı. Baslawısh klass oqıtıwshıları ushın matematika kitaplardıń juwapları menen shıǵarılǵan metod kitaplar bar. Oqıtıwshılar usı kitaplar járdeminde esaplardıń shıǵarılıwın kórip túsinip aladı, hám onı oqıwshılarǵa túsendiredi. Eń dáslep 1-klasqa kelgen balalar sanawdı, qosıw alıwdı azǵantay úyrenip keledi. Házirgi waqıtta baqshalarda da sanawdı qosıw, alıwdı úyrenedi. Matematikanı oqıwshılarǵa ásirese baslawısh klass oqıwshılarına túsendirgenimizde hár túrli multfilmlerdiń súwretleri arqalı, reńli qaǵazlardan paydalanıp ótiwimiz kerek. Baslawısh klass oqıwshıları reńli nárselerdi jaqsı kóredi. Sonday nárseler menen sabaq ótsek sabaǵımız mazmunlı hám qızıqlı boladı. Baslawısh klass materialı konsentrik dúzilgen. Máselen: aldın onlıqtı cifrlaw oqıtılsa, keyin 100 ishinde cifrlaw hám arifmetik ámeller orınlaw oqıtıladı. Onnan keyin 1000 ishinde cifrlaw ham arifmetikalıq ámeller orınlaw, keyin kóp xanalı sanlar ishinde ámeller orınlaw úyreniledi.

1-klaslardan baslap sanlar ústinde teńlik hám teńsizlikler ($2=2, 4>3, 5<8, 1+3=4, 6-2>3, 1+7<9$) úyreniledi.

2-klastan baslap $(x+6)-3=5$ kórinistegi teńlemeler úyreniledi. 3-klaslarda bólshekler úyreniledi. Sonıń menen birge baslawısh klass matematikasında tek algebralıq esaplar emes geometriyalıq figuralarda úyreniledi. Geometriyalıq figuralar kúndelikli turmısta kórip júrgen nárseler járdeminde túsendiriledi. 1-klastan baslap tuwrı hám qıysıq figuralar, kópmuyeshlik hám tuwrı múyeshlik hám taǵı basqalar úyreniledi. Olar tuwrı tórt múyeshlik, kvadratlardıń maydanın perimetrin kletkalarǵa sanaw arqalı anıqlaydı. Dáslep olar tegislik hám keńisliktegi figuralardı bilip alıwı kerek. Baslawısh klasta onıń ekewida ápiwayı formada ótıledi. 4-klass matematika sabaqlıǵında koordinatalar, kópmuyeshlikler hám olardıń ústinde ámeller orınlaw, tezlik hám waqıt haqqında túsinikler, keńisliktegi figuralar úyreniledi. Keńisliktegi figuralar parallelipiped, kub, piramida, konus sıyalı figuralar úyreniledi. Keńisliktegi figuralarǵa kúndelikli turmıstan misallar keltiriledi hám bul

olardıń temanı jaqsı túsiniń alıwına járdem beredi. Sabaq barısında oqıwshılardı keńisliktegi figuralardı jasap kórsetsek olar ózleri figura jasawdı úyrenedi hám sonıń járdeminde kitaptaǵı mısallardı jaqsı túsiniń aladı. Hárqanday qol menen islengen, kóz benen kórilgen nárese adamnıń yadında jaqsı qaladı. Solay eken oqıtıwshı óz sabaǵına puqta tayarlanıp, kórgizbe quralların alıp kelse oqıwshılardıń sol sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵı artadı hám tez ózlestire baslaydı. Sabaqlardı tek ǵana qurallar tayarlamastan, metodlarra tayarlawımız kerek. Mısalı:

Didaktik oýnlardıń ta'lim ta'rbiyada a'hmiyeti

Balalarǵa hár bir oýındı úyretiwde arnawlı bir bilimlendiriwge tiyisli maqset názerde tutıladı. Oýınnıń eń zárúrli áhmiyeti de áne sonda bolıp tabıladı. Ótkeriliw formaları hám usılları menen tálimniń basqa túrлерinen parıq etetuǵın oýınlar tálim beriw tárepinen de úlken áhmiyetke iye esaplanadı. Didaktik oýınlar oqıtıw wazıypasına xızmet etedi hám qızıqlı, zawıqlı, túsinińli dárejede alıp barıladı. Balalar jeńimpaz shıǵıw maqsetinde shin kewili menen shinıǵıw etedi, berilgen hár bir tapsırmanı, álbette, orınlawǵa ádetlenip qaladı. Didaktik oýınlar hár bir sabaqtıń maqsetin, hár bir shinıǵıwdıń maqset hám wazıypaların jaqsılap túsiniń alıwǵa járdem beredi. Hár bir didaktik oýında kópshilik balalar yamasa pútkil klass oqıwshıları qatnasadı. Mısalı, " Dóngelek mısallar" oýınında hámme balalar másele sheshedi, " Kishi shinjır" da 10, " Dúkansha" da 8-12 bala, " Nárwansha" da bolsa derlik hámme oqıwshılar másele sheshedi hám shinıǵıw isleydi. Sabaqta oynap otıratug'ın balalarda ushırıp turadı. Oqıtıwshını bir sabaq dawamında 10 -15 retge shekem eskertiw beriwge májbúr etetug'ın balalar da ushırasıp turadı. Biraq oýın ótkerilip atırǵan waqıtta bunday balalardıń minez-qulqı ózgerip ketedi. Olar tezlik penen ózlerin tutup aladı, oqıtıwshınıń oýın qaǵıydaların kórsetip beriw kútip o'tirmaydı da, qaǵıydalardı ózleri ǵárezsiz atqaradılar. Didaktik oýınlar processinde balalarda waqtın ılawı bolǵanınsha tejewdi biliv páziyetleri tárbiyalanadı. Dúkansha" sıyaqlı oýınlarda oýınshıqlar " satıp alıw" ushın bir neshe oýınshıqlar bahasın esaplap (qosıp) shıǵıwǵa, qansha pul " qaytarıp" beriw kerekiiǵi haqqında oylap

kóriwge de tuwrı keledi. Balalar " Qızıqlı kvadratlar" oyınında quramalı a'mellerdi atqaradılar. Bunda oqıwshılardı bir waqıtta bir neshe a'mellerdi orınlawğa, shıqqan nátiyjelerdi salıstırıwlawğa, erisiliwi mu'mkin bolğan nátiyjeler tuwrısında oylap kóriwge hám nadurıs esaptan waz keshiwge tuwrı keledi. Bulardıń hámmesi tez, zor qızıǵıwshılıq hám intellektual iskerlik menen oǵada u'lken, shıraylı toptı kórgen oqıwshılarda tartınshaqlıq pa'ziyleti azayıp keyinirek, batırlıq menen sonlardı oylap tabıwğa kirisedi. Oyin waqtında balalarda aylana haqqında oyda sawlelendiriw payda boladı, bul bolsa balalarǵa tapsırma mazmunın (ǵárezsiz oylap tabıwda) túrlishe orınlawğa járdem beredi. " Dúkancha", " Neni taqıldattım? Balalar boqshasında mıymansılıqta sıyaqlı oyınlarda balalar aylana daǵı turmıstı, zatlardıń sapasın, awırlıq o'lshepi, bahalar hám basqalardı bilip aladı. Olarda elementar matematik, keńislikdegi qıyallar bekkemlenedi.

Mine,bunday metodlar balalarǵa júdá zárúr bolıp tabıladı.Onıń oylawın asıradı,oqıwǵa degen qızıǵıwshılıǵı artadı.Sonlıqtan hárbir sabaǵımızdı interaktiv metodlar menen otkereyik!Sonda ǵana jas áwladımız bilimli,shaqqan,aqıllı bolıp jetilisedi.Mámleketimizdiń rawajlanıwına óz úlesin qosıp,elimizdi jánede rawajlandıradı.

Paydalılǵan ádebiyatlar

- 1.Boshlangıch sinflarda matematikani óqitish metodikasi. kutubxon.adu.uz
- 2.Matematika.4-sinf uchun darslik.Toshkent 2013-yil.
- 3.Matematika o'qitish metodikasi_M.E.Jumayev_2004

ASTRONOMIYA O'QITISHDA MULTIMEDIALI DASTURIY-PEDAGOGIK VOSITALARDAN FOYDALANISH AVFZALLIKLARI

Otamurodova Muxlisa Xasan qizi

Fizika-matematika fakulteti

Fizika ta'lim yo'nalishi 4-kurs bitiruvchisi

55-sonli maktab fizika va astronomiya fani o'qituvchisi

Ilmiy rahbar: pdh. **A.Narbayev**

ANNOTATSIYA

Bugungi globallashuv sharoitida umumiy o'rta ta'lim maktablarida astronomiya fanini o'qitishda media ta'limdan foydalanish masalasi juda muhim va dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy dasturlar, o'qitish usullari, telekommunikatsiya vositalari va OAV jadal tezlikda rivojlanmoqda. Shuning uchun astronomiya sohasidagi media ma'lumotlar, dasturiy-pedagogik vositalar va telekommunikatsion o'quv qo'llanmalarini ta'limga integratsiya qilishning didaktik talablarini aniqlash, astronomiya fanini o'qitishda media ta'lim va telekommunikatsion texnologiyalarni qo'llash usullarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *Astronomiya, mediatexnologiya, OAV, Sferik va amaliy astronomiya, kompyuter dasturlari, animatsiya, modellashtirish.*

Hozirgi vaqtda tabiiy fanlarni o'qitishda media ta'lim va turli xil dasturiy-pedagogik vositalardan keng foydalanilmoqda.

Sinflarda kompyuterlarning paydo bo'lishi bilan astronomiya o'qitish metodologiyasi ham o'zgarib boshladi. O'quv faoliyatining dizayn va tadqiqot shakllari, o'qitishning individuallasuvi tobora ko'proq qo'llanilmoqda. Astronomiya darsida mediatexnologiya vositalaridan foydalanish o'quvchilarning kognitiv

faoliyatining samarali usuli bo'lib, o'qituvchilar uchun darsni takomillashtirishga keng imkoniyatlarni ochadi.

Media ta'limga asoslangan o'quv simulyatsion kompyuter dasturlaridan foydalangan holda o'qituvchiga o'rganilayotgan materialni yanada aniqroq taqdim etishi va maktabda hech qanday kuzatuv uskunalari bo'lmagan taqdirda ham astronomik kuzatuvlarning modellarini namoyish qilishi mumkin. Ma'lumki, astronomiya fanining "Sferik va amaliy astronomiya" bo'limini o'qitishda o'quvchilarda tasavvur qilish bilan bog'liq muammolar kuzatilishi mumkin. Buning sababi shundaki, hamma o'quvchilarning ham tasavvur qilish qobiliyatlari bir xil emas. Agar biz bu bo'lim mavzularini kechki kuzatuvlar orqali tushuntirmoqchi bo'lsak, bu bir qancha noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Bu noqulayliklarni quyidagicha izohlashimiz mumkin:

1. Shahar joylarda joylashgan maktablarda yorug'lik yuqori bo'lganligi sababli tunda yulduzlar yaxshi ko'rinmaydi. Shuning uchun o'quvchilarni shahardan chetda joylashgan belgilangan maydonchalarga olib chiqib kuzatuvlar o'tkazish talab qilinadi. Bunday kuzatuvlarni ko'p bora o'tkazish o'ziga xos noqulayliklar keltirib chiqaradi;

2. Astronomik kuzatuvlar uchun yetarlicha ko'proq vaqt talab qilinadi. Masalan, yulduzlarning harakatidagi o'zgarishni ko'rsatmoqchi bo'lsak, bunga kamida 1-2 soat vaqt talab qilinadi. Chunki, Yer o'z o'qi atrofida sekin harakatlanganligi uchun yulduzlarning ko'rinma harakati ham sekinlik bilan amalga oshadi. Bunda tasavvur hosil qilish birmuncha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu ham o'ziga xos noqulaylikdir;

3. Quyoshning yillik ko'rinma harakatini kuzatuvlar orqali tushuntirishda esa tasavvur to'liq hosil bo'lishi uchun juda katta vaqt talab qilinadi. Quyoshning kunlik siljishi juda kichik bo'lganligi uchun uni farqlash ham bir qancha qiyinchilik tug'diradi [1].

Media va kompyuter dasturlari orqali yuqoridagi noqulayliklarni bartaraf qilishga yordam berishi mumkin. Bundan tashqari, kompyuter orqali modellashtirish

dars vaqtini samarali darajada tejaydi, o'qituvchining darsga tayyorlanish jarayonini osonlashtiradi.

Astronomiyada animatsiyani biz astronomik hodisani yoki jarayonni, ob'ektlarning harakatini, foydalanuvchining ushbu harakat, jarayon yoki hodisaga ta'sirisiz aks ettirish mumkin bo'lgan model sifatida tushunamiz.

Kompyuterda modellashtirishni o'rganish orqali biz mustaqil interfaol eksperimentlar, jarayonlar va hodisalarni simulyatsiya qilishimiz va undan mediaxabar ko'rinishda foydalanishimiz mumkin.

Bizda o'z-o'zidan quyidagi savollar paydo bo'lishi mumkin:

1. Bugungi kundagi mavjud astronomik tajribalarni talqin qiladigan qanday o'quv kompyuter dasturlari va simulyatsiya dasturlari mavjud?
2. Ular avvalambor qanday o'quv va didaktik imkoniyatlarga ega?
3. Qanday pedagogik vositalar animatsiyalarni o'z ichiga oladi, qaysi biri interfaol model, qaysi biri kompyuter vositasida simulyatsiya qilinadi?
4. Media yordamida astronomiya o'qitish jarayonini qanday tashkil qilish mumkin?

Ushbu savollarga quyidagi jadvallar orqali javob berishga harakat qilamiz.

Astronomiya fani bo'yicha dasturiy-pedagogik vositalar ro'yxati (o'quv dasturlari, Windows operatsion sistemasi uchun namoyish dasturlari) (1-jadval).

1-jadval

Astronomiya fani bo'yicha yaratilgan dasturiy-pedagogik vositalar ro'yxati

№	NOMI	Qisqacha tasnifi
1	Stellarium	Stellarium - Windows, Linux operatsion sistemasi uchun mo'ljallangan astronomik dasturiy vosita hisoblanadi. Stellarium dasturi – asosan yulduz turkumlari, osmon sferasi elementlari, yulduzlarning koordinatalari, yulduzlargacha masofalarni aniqlash, Quyoshning yillik va sutkalik harakati kabi bir qancha mavzularni qamrab olgan 3D formatdagi kompyuter dasturiy-pedagogik vositasi hisoblanadi
2	Starry Night	Starry Night - MacOS va Windows operatsion sistemalari uchun mo'ljallangan astronomik dasturiy vosita hisoblanadi.

		Dastlab, "Starry Night" Sienna Software tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bugungi kunda Minnea polisidagi ta'lim dasturlari va dasturiy ta'minotlarni nashr qiluvchi Simulation Curriculum Corp. Tomonidan ishlab chiqarilmoqda. "Starry Night" osmon sferasi va osmon jismlari haqida aniq tasavvurlarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, teleskopni nazorat qilish kabi bir qancha funksiyalarni bajarishga mo'ljallangan astronomik dasturiy-pedagogik vosita hisoblanadi.
3	Star Walk	Star Walk 2001 yildan buyon mobil dasturiy ta'minot sifatida Vito Technology tomonidan iOS, Android, Amazon uchun maxsus ishlab chiqilgan astronomik dastur hisoblanadi. Star Walk dasturining maqsadi – havaskor astronomlar, talabalar va mutaxassislariga tungi osmondagi 200000 dan ortiq yulduzlar, sayyoralar va yo'ldoshlar haqida ilmiy ma'lumot beradi.
4	Encyclopedia of space and universe	CD disk ko'rinishidagi koinot ensiklopediyasi. Interfaol qo'llanma tarkibida 3D-modellar, viktorinalar va animatsiyalar mavjud. Bu elektron qo'llanma orqali Quyosh tizimini, kosmik texnologiyalarni va astronomiya tarixini o'rganish mumkin. Qo'shimcha tarzda, yulduzlar va ularning yulduz turkumlaridagi o'rinlarini aniqlash, yulduzlarning shakllanish jarayonini kuzatish va gravitatsion o'zaro ta'sir tabiati bilan tanishish mumkin.
5	Discover astronomy	Astronomiya multimedia dasturi va astronomik ensiklopediyadir. Tarkibida yulduzlar, galaktikalar va sayyoralarning 50 ta animatsion modellari, 60 ta fotosuratlar va koinotga sayohatning 9 ta animatsion modeli mavjud.
6	Astronomy lab	Demonstratsion dasturi. Bu haqiqiy planetariy bo'lib, unda siz turli xil astronomic ob'ektlarning joylashgan o'rini aniqlash bilan bog'liq ko'plab muammolarni hal qilishingiz mumkin
7	PcSpace	Interfaol planetariyli namoyish dasturi. Bu dastur orqali Galaktikamizda kosmik kemada sayohat qilib, siz istalgan yulduzga "uchib" borishingiz va Galaktikamizning yulduzli osmoni qanday ko'rinishda ekanligini ko'rishingiz mumkin.
8	Red Shift 4	Interaktiv planetariyni o'z ichiga olgan namoyish dasturi. Unda o'tmish va kelajak taqvim mavjud. Quyosh tizimi sayyoralari va ularning yo'ldoshlarini namoyish etish mumkin. Fotogalereyada osmon jismlarining 400 dan ortiq fotosuratlar mavjud.
9	Sky map	Namoyish dasturi – yulduzli osmonni modellashtirish uchun planetariy, shuningdek, yulduzli osmonning o'quv xaritasi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Astronomiya bo'yicha mavjud dasturiy-pedagogik vositalar tahliliga asoslanib, zamonaviy multimedia elektron o'quv qo'llanmasi yaratilmagan degan xulosaga kelish mumkin. Bunday elektron o'quv qo'llanmalarini yaratishga alohida talablar qo'yiladi. Bu talablar quyidagicha:

Zamonaviy multimediali elektron o'quv qo'llanmada bir vaqtning o'zida interfaol modellar, testlar, topshiriqlar, ma'lumotlar bazasi bilan birlashtirilgan o'quv va sinov bo'linmasi, mavzu va nomindekslarini o'z ichiga olgan qidirish tizimi hamda lug'at mavjud bo'lishi kerak;

Elektron o'quv qo'llanma nafaqat mahalliy kompyuterda, balki mahalliy tarmoqlar va internetda ishlashga qaratilgan bo'lishi kerak [29].

O'zining didaktik maqsadlariga ko'ra dasturiy-pedagogik vositalar tarkibini quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin:

1. Namoyish dasturlari. O'quv materialini vizual tarzda namoyish etish va yangi tushunchalarni tasvirlash uchun mo'ljallangan.

2. Ta'lim dasturlari. Ular o'quvchilarni yangi material bilan tanishtirish, asosiy tushunchalarni shakllantirish, turli xil ta'lim vaziyatlarida faol qo'llash orqali asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu dasturlar o'quvchilarning bilimlari va individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'rganishga yo'naltiradi.

3. Nazorat dasturlari. O'qituvchiga o'quvchilar bilimini nazorat qilishga imkoniyat yaratadi. Ular o'quvchilar soni ko'p bo'lgan sinflardagi o'quvchilarning bilimlarini tezda baholashga imkon beradi.

4. O'qitish va nazorat qilish dasturlari. Bu dasturiy va o'qitish vositalarining eng keng tarqalgan turi bo'lib, unda o'quvchilarni mavzu bilan tanishtirish bilan bir qatorda o'tilgan mavzu bo'yicha olgan bilimlarini ham nazorat qilish mumkin.

5. Mashq qilish dasturlari. Yangi tushunchalarni birlashtirish, operatsion ko'nikmalarni rivojlantirish uchun ishlatiladi. Bunday dasturlar o'quvchiga vazifalar va talablarni taqdim etish orqali maqsadlarga erishishni ta'minlaydi. Agar mavzu

haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarni samarali rivojlantirish kerak bo'lsa, bu dasturga murojaat qilish eng to'g'ri usul hisoblanadi [29].

Multimediali dasturiy-pedagogik vositalar quyidagicha imkoniyatlarga ega:

- o'quv jarayonini individuallashtirish va farqlash;
- xatolar tashxisi va mulohazalar bilan nazoratni amalga oshirish;
- kompyuter tomonidan oddiy hisoblash va grafik ishlarini bajarish orqali o'qitish vaqtini tejash;
- o'quv mashg'ulotlarida ma'lumotlarni vizual tarzda taqdim qilish;
- o'rganilayotgan jarayon yoki hodisalarni modellashtirish;
- kompyuterda o'quv simulyatsiya sharoitida laboratoriya ishlarini bajarish;
- turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirish;
- ma'lum bir hodisa yuzasidan o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ta'lim olish uchun motivatsiyani kuchaytirish;
- kognitiv faoliyat madaniyatini shakllantirish va boshqalar [74].

"O'quv kompyuter muhiti" atamasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan qo'llanilgan. Ulardan A. L. Smetannikov "o'quv kompyuter muhiti" ni "aqliy harakatlarning funksional ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan individual mavzular va fanlarning bo'limlarini o'rganish uchun ishlatiladi" deb hisoblagan [78]. Bundan ko'rinadiki, o'quv jarayonida kompyuter orqali boshqariladigan dasturiy-pedagogik vositalardan yoki elektron o'quv qo'llanmalardan foydalanish fanni o'qitishda va o'quvchilarning bu fan haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Bugungi kundagi astronomiya fani bo'yicha ishlab chiqilayotgan multimediali elektron o'quv qo'llanmalar quyidagi didaktik talablarga javob berishi kerak:

- astronomiya ta'limining minimum mazmuniga ya'ni DTS ga muvofiqiqligi va shu bilan birga ushbu minimal darajadan yuqori bo'lishi;
- interaktiv modellar mavjudligi;
- qarama-qarshi aloqalarning mavjudligi;

-o‘quvchilarning tadqiqotchilik ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga sharoit yaratishi;

-o‘quv va nazorat funksiyalarining birlashtirilganligi;

-funksiyalarning xilma-xilligi va vazifalarning bir-biridan farqlanishi;

-o‘quvchilarning o‘zlashtirish qobiliyatlariga muvofiqligi va ularni individual rivojlantirish uchun sharoit yaratish [29].

Astronomiyani mediata’lim va u asosida ishlab chiqilgan dasturiy pedagogik vositalar hamda elektron o‘quv qo‘llanmalari orqali o‘qitishning ahamiyati shundaki, bunda o‘quvchilarning astronomik hodisa yoki jarayonlarni tasavvur qilish qobiliyati va fan bo‘yicha olgan bilim, ko‘nikma va malakalari mustaxkamlanadi. Shu bilan birga mediata’lim asosida astronomik tushunchalarning mohiyatini to‘liqroq yoritish imkoniyati paydo bo‘ladi va o‘quvchilarning har qanday astronomik mazmundagi mediaxabarlarga nisbatan tanqidiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Narbaev A.B. Methods of using media education and telecommunication technologies in teaching the topic "Visual motion of the sun and stars"// Zamonaviy fan, ta’lim va tarbiyaning dolzarb muammolari (Mintaqada zamonaviy fan, ta’lim va tarbiyaning dolzarb muammolari) (Elektron ilmiy to‘plam). – Urganch, 2020. –№2. – B. 39-45.

CENTRAL ASIA IS THE PRIORITY DIRECTION OF UZBEKISTAN'S FOREIGN POLICY

Azizbek Karimov

Namangan State University

Master's student of history

ANNOTATION

The scientific article provides information about the special attention of the Republic of Uzbekistan to the neighboring countries in foreign policy and the work done in this regard.

Key words:

Central Asia, good neighborliness, President Shavkat Mirziyoyev, mutual cooperation

After gaining independence in 1991, Uzbekistan began to implement its independent foreign policy as a full-fledged member of the world community. Over the past 30 years, Uzbek diplomacy has come a long way. Today, Uzbekistan has established diplomatic relations with 134 countries of the world and operates 35 embassies, 17 consulates and 3 permanent representative offices in foreign countries³¹. It can be said that since 2017, a completely new page has been opened in the diplomacy of our country, and the activity of our republic in the international arena has reached a new stage. The main reason for this is the policy of openness to the world, carried out by the President of our country, Shavkat Mirziyoyev, and cooperation with our close neighbors, the countries of Central Asia, has been brought to a new level.

³¹ <https://www.uzbekistan.org.ua/uz/o-zbekiston-respublikasi-tashqi-siyosati.html>

Our head of state said, "It is our priority to comprehensively strengthen good-neighborly and friendly relations with all countries of the world, first of all, our close neighbors Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and other countries"³². In his speech at the 72nd session of the UN General Assembly, the head of state emphasized the priority tasks to be implemented in foreign policy. For more than a quarter of a century, a number of problems have arisen between the countries of Central Asia. These include the use of water and energy resources and transport communications, the delimitation of state borders and the crossing of border points. President Sh. Mirziyoyev said, "We will not compete with our neighbors, but we will continue to cooperate with them. I repeat, we will not compete with our neighbors, we will further develop mutually beneficial cooperation. The success of our neighbors is our success. We consider their peaceful and prosperous life as a guarantee of maintaining peace and stability in our entire region"³³.

The Republic of Uzbekistan conducts an open, mutually beneficial and constructive foreign policy based on its national interests. The modern political course of the republic is formed based on the rapidly changing situation in the world and in the region, as well as large-scale changes within the country. The main goal of the foreign political activity of the Republic of Uzbekistan is to strengthen the independence and sovereignty of the state, its place and role in the international arena, to create an environment of security, stability and friendly neighborhood around it, to actively promote the foreign economic interests of the republic. Particular attention is being paid to the issue of further strengthening our relations with the countries of the Central Asian region, which are the priorities of

³² Мирзиёев Ш. Буюк келажигимизни мард ва олижаноб халқимиз билан биргаликда қураимиз.- Т.: Ўзбекистон, 2017.- Б.8

³³ Мирзиёев Ш. Буюк келажигимизни мард ва олижаноб халқимиз билан биргаликда қураимиз.- Т.: Ўзбекистон, 2017.- Б.8

Uzbekistan's foreign policy, in the spirit of centuries-old friendship, good neighborly relations, strategic partnership and mutual trust.

It is known that one of the main tasks of Uzbekistan's foreign policy is to create an atmosphere of peace, stability and security around its territory. From this point of view, President Shavkat Mirziyoyev defined the development and strengthening of friendly, close-neighborly and mutually beneficial relations with our neighbors - the countries of Central Asia - as the main priority foreign policy direction. Among the common factors specific to the countries of the region, which encourage Central Asia to be considered as a priority direction in the foreign policy of Uzbekistan, the following can be distinguished: - the geographical location of the countries of the region and, in particular, the fact that Uzbekistan is located in the center of the region and borders with all of them; - similarity and closeness of national, cultural, religious and socio-economic values; - availability of general transport and energy communications; - mutual rational distribution of water resources in the region; - generalization of environmental, security and stability issues in the region.

Such improvement of trade and economic relations between the countries of Central Asia, in general, helped to increase the investment attractiveness of the region. In particular, between 2017 and 2020, more than 300 contracts, as well as contracts and agreements worth about 75 billion dollars, were signed between Uzbekistan and the countries of the region. Also, during 2017-2020, as a result of Uzbekistan's open, constructive, well-thought-out and pragmatic policy towards the countries of Central Asia, complex and confusing issues such as water use, delimitation and demarcation of state borders between Uzbekistan and neighboring countries, use of transport communications, crossing state borders a solution to the problems was found³⁴.

³⁴ <https://yuz.uz/uz/news/markaziy-osiyo-davlatlari-bilan-dostona-hamkorlik--ozbekiston-tashqi-siyosiy-faoliyatining-ustuvor-yonalishi>

Uzbekistan's policy in Central Asia is aimed at ensuring peace and stability in the region, solving important problems of regional security, including helping to solve the situation in Afghanistan. Uzbekistan will make every effort to strengthen regional trade and economic cooperation, develop the transport and transit infrastructure of the region, rational and comprehensive use of the water and energy resources of the transboundary rivers of Central Asia, ensure the ecological stability of the region, and complete the process of border delimitation and demarcation. - performs actions. Uzbekistan is interested in strengthening friendly and harmonious neighborly relations with the countries of the region, developing scientific-technical and cultural-humanitarian cooperation, strengthening relations between parliaments, border regions, public organizations and ordinary citizens.

Uzbekistan will continue to expand relations with Afghanistan and actively participate in international efforts aimed at resolving the situation in this country peacefully. The Uzbek side will continue to support the revival of Afghanistan's economy, the development of its transport, production, energy and social infrastructures. A stable and prosperous Afghanistan is a guarantee of regional security in Central Asia.

In addition to existing communication formats such as "Central Asia - USA", "Central Asia - European Union", "Central Asia - Republic of Korea", "Central Asia - Japan", in recent years "Central Asia - India", "Central Asia - China" and Added new formats like "Central Asia - Russian Federation". This situation, firstly, shows that the completely new environment created as a result of positive changes in the region has increased the attention of the world's leading countries to Central Asia, and secondly, it is a sign that foreign countries are paying attention to the development of unified regional multilateral relations with the countries of the region, not only within the framework of bilateral cooperation³⁵.

³⁵ <https://yuz.uz/uz/news/markaziy-osiyo-davlatlari-bilan-dostona-hamkorlik--ozbekiston-tashqi-siyosiy-faoliyatining-ustuvor-yonalishi>

To sum up, cooperation between our country and neighboring republics has been developing in all aspects in recent years. Our country is putting forward new initiatives to maintain peace with the Central Asian countries and to bring the relations between the countries to a new level and to further develop them. This, in turn, is the reason for increasing the role of our country in the region.

List of used literature:

1. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2016. – 59 b.
2. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. –T.: “O‘zbekiston”, 2017.-107 b.
3. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
4. Мирзиёев Ш. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан биргаликда курамиз.- Т.: Ўзбекистон,2017.- Б.8

Websites:

1. <https://yuz.uz>
2. <https://www.uzbekistan.org.ua>

SCIENTIFIC-METHODICAL PRINCIPLES OF TEACHING THE SCIENCE OF "EDUCATION" IN PRIMARY GRADES

Normurodova Hilola

Termiz State Pedagogical Institute,
2nd level student of primary education

***Abstract:** In this article, the use of pedagogical technology, interactive methods and educational games in elementary classes, modern information and communication technologies in the teaching of educational science in primary grades, students are encouraged to think independently, creative research and logic. along with broadening their thinking circles, ideas are presented that will help them connect what they have learned in classes with life and increase their interest.*

***Key words:** technical, informational, audiovisual active citizenship position, responsibility, obligation, legal awareness and culture, deep worldview, healthy faith, enlightenment*

INTRODUCTION

On the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan, the subject of education was introduced in general secondary educational institutions from the 2020-2021 academic year. This subject, as a part of the concept of continuous spiritual education, instills in students the idea of "from national revival to national rise", prepares them for a socially successful life, active citizenship, responsibility, commitment, legal awareness and culture, a deep worldview. , aimed at forming qualities such as healthy faith, enlightenment, and tolerance. The experience of foreign countries such as Japan, Singapore, England, UAE, China, Korea, Russia, and Germany was used to create the concept of science and textbooks. Since the educational process is an extremely complex process, the effectiveness of education

depends on the activity of the pedagogue and the student, the availability of educational tools, and the organizational, scientific, and methodical perfection of the educational process.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

It is a system of improving the educational process based on advanced tools, methods, technical means and methods. This system is created by the teacher and serves to connect the stages of education. It includes pre-determining its content and tasks, purpose, preparation of forms and means of education, planning of lessons aimed at acquiring moral qualities intended to be formed in the student. Today, with the development of science and technology, human activity has expanded tremendously, and new technologies are entering. Quality changes indicate that there are now new technical, informational, audiovisual tools that require new methods and are becoming an integral part of the educational process, which introduce their own characteristics into it, and are modern pedagogical tools. made technologies a concrete reality. It increases the productivity of the educational process, forms students' independent thinking process, increases students' enthusiasm and interest in knowledge, develops skills and qualifications for solid assimilation of knowledge, free use of it in practice.

RESULTS AND DISCUSSION

The educational process includes two interrelated activities - teacher's and student's activities. In the process of education, the student's mind is formed, his feelings and various abilities are developed, his ideological, moral, volitional, aesthetic qualities are formed, the system of scientific views on nature and society is formed, and his physical strength is strengthened. In the process of education, moral skills and habits are formed in the student in accordance with the moral requirements of the society. The essence and tasks of the educational process aimed at a certain goal are planned and regulated by the educator.

The essence of the education carried out in such a plan is the intellectual and physical activity of society and people.

Today in education "Brainstorming", "Thoughtstorming", "Networks" method, "Sinquain", "BBB", "Fifth plus", "6x6x6", "Debate", "Role-playing game", Modern technologies such as FSMU, "Working in small groups", "Rounded snow", "Zigzag", "I will say the last word" are used.

CONCLUSION

The use of interactive methods and educational games, modern information and communication technologies in primary grades helps students to think independently, expand the scope of creative research and logical thinking, connect what they learned in classes with life, and increase their interest. In our opinion, the main requirements for educational games are:

1. Educational games should be suitable for the age of students;
2. The games should be proportionate to the content of the topic being played;
3. The time of educational games must be clearly defined;
4. Educational games should have both educational and educational value;
5. The purpose and significance of educational games should be determined.

Only when the above requirements are followed, the effectiveness of the lesson increases and modern technologies serve the effectiveness of education.

REFERENCES

1. Shavkat Mirziyoyev. We will build our great future together with our brave and noble people.
2. Shavkat Mirziyoyev. Ensuring the rule of law and human interests
3. Pharoah. "City of virtuous people". - T.: People's heritage named after Abdulla Qadiri. publishing house, 1993. p. 184-185.

УПОТРЕБЛЕНИЕ КАРАКАЛПАКСКОЙ ЛЕКСИКИ В КАЧЕСТВЕ ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ

Каландарова Гульбахор Нуруллаевна

Каракалпакский государственный университет им.Бердаха

Старший преподаватель кафедры русского языка и литературы

Аннотация: в этой статье говорится о том, что в художественной речи выразительные средства выполняют важные стилистические функции: помогают передать местный, особенности речи героев, более точного, с точки зрения автора, названия некоторых вещей и понятий.

Ключевые слова: изобразительные средства, троп, метафора, гипербола, каракалпакизмы.

Abstract: this article says that in artistic speech, expressive means perform important stylistic functions: they help to convey the local, the features of the speech of the characters, more accurate, from the point of view of the author, the names of some things and concepts.

Key words: figurative means, trope, metaphor, hyperbole, Karakalpakism.

Annotatsiya: Ushbu maqolada aytilishicha, badiiy nutqda ekspressiv vositalar muhim stilistik funktsiyalarni bajaradi: ular mahalliy, qahramonlar nutqining xususiyatlarini, muallif nuqtai nazaridan, ba'zi narsa va tushunchalarning nomlarini aniqroq etkazishga yordam beradi.

Tayanch soʻzlar: obrazli vositalar, tropa, metafora, giperbola, qoraqalpoqizmlar

Ведение: По смысловым отношениям к изобразительно-выразительным средствам относятся тропы и фигуры. При том, слово или словосочетание с переносным значением называется тропом. Троп всегда экспрессивен. Значение, переносящее признаки одного предмета на другой, называется переносным метафорическим. Перенос значения может происходить на основе сближения предметов по функции, сходству, связей по смежности. По характеру смысловых отношений между словами тропы бывают: метафорой, символом, олицетворением, сравнением, эпитетом, метонимией, эвфемизмом, дисфемизмом, каламбуром, иронией, оксюмороном, антитезой, алогизмом.

Выразительные возможности каракалпакизмов связаны с такими лингвистическими свойствами, как яркая и самобытная образность, наличие, множество, эмоционально-оценочных оттенков значения, меткость выражения, сжатость, национально-культурный потенциал, информативная достаточность [2; с.131-134].

В художественной речи выполняют важные стилистические функции: помогают передать местный, особенности речи героев, более точного, с точки зрения автора, названия некоторых вещей и понятий.

Каракалпакизмы функционируют в русском языке в качестве одного из изобразительно-выразительных средств языка. При этом большой интерес вызывают этнографизмы, которые содержат национальную окраску. Они знакомят с предметами быта, традициями, придают тексту колорит, служат средством эстетического воздействия. Лексические каракалпакизмы включают: имена собственные, названия этнографических или общественно-политических реалий и, несут важную информацию о культуре, традициях и обычаях, национальном характере каракалпаков в качестве культурно-маркированной лексики.

Стремлением правдиво и точно отразить жизнь каракалпаков и с их точки зрения отвечали эстетическим требованиям. При определении эстетического требования т.е. ценности в художественной речи они учитывают доступность,

понятность, употребление таких каракалпакизов, которые не требуют дополнительных разъяснений и понятны в контексте.

Гипербола – (от греч. – преувеличение) художественный прием, основанный на чрезмерном преувеличении определенных свойств изображаемого предмета или явлений (В сто сорок солнц закат пылал) [2; с.,20].

В эпосе «Алпамыс» бег коня, его скаковые качества приведены методом гиперболы «Стоило Алпамысу оседлать чубарого*, как конь преобразился, загорячился, затанцевал под седоком, готовый сейчас же мчаться в путь. Хвост и грива его заструились, короткая шерсть заблестала, переливаясь, словно соболиный мех... Байшубар будто только и ждал этого мгновенья. Он распластался в вольном беге и полетел, словно птица. И скоро стал казаться звездой, стремительно скользящей по небесному своду».

Ирония – (от греч. – насмешка, притворство, когда человек притворяется глупее чем, он есть). *Об осле – умная голова.*

Метафора – (от греч. – перенос) употребление слов в переносном значении на основе сходства (*гнездо дворянское, крыло самолета, нос корабля*).

Метафорический прием использует М.Сейтниязов в стихотворении «Корни», где поэт, обращаясь к цветущему на горной круче колючему янтаку, спрашивает:

*Не объяснить его природу.
Иль корни столь его длины,
Что он живительную воду
С любой достанет глубины?*

И тут же дает разъяснение:

*Наверно, нет травы упорней, но все ж янтак не одинок:
Питающий людские корни
Родник не менее глубок (Матен Сейтниязов «Корни»)
Стану я талом тенистым над тихим прудом,
Ночью-возлюбленным, днем-тебе буду рабом,*

О подойди, обниму твои плечи тайком,

-Где бы я ни был, все мысли мои о тебе. (Антология каракалпакской поэзии с.117)

Метонимия – (от греч. переименование) – употребление названия одного предмета вместо названия другого предмета. (сидя на серебре, читая

Пушкина). *Я-гибрид, рожденный привитым черенком,*

пыльцой Пушкина и Навои,

Я-чистая кровь, пульсирующая в здоровом сердце

Я-одна единственная капля крови Бердаха [4; 80]

Олицетворение – перенесение человеческих чувств, мыслей и речи на неодушевленные предметы и явления, а также при описании животных.

Например, *Шел потомок богатого бека*

Золотым овладеть кушаком,

Шли красавицы там-аребеки

Их ленивым владели умом;

Эпитет: *На голубой, как небо минарет,*

Кидаются и холод и жара.

Давно ахуна громкого здесь нет,

Который на молитву звал с утра.

Известно, что вопросы о художественном своеобразии каракалпакских эпосов и использовании в них художественных средств, разносторонне рассмотрены в трудах. Н. Даукараева, И. Сайтов, К. Максетова и других.

Об использовании художественных средств в каракалпакских героических эпосах, в своем труде профессор К. Максетов писал следующее: «Действительно в прозе каракалпакских героических эпосов собраны нескончаемые богатства, мудрость, остроумие и красивые фразы народного языка, богатые виды средств художественного описания языка».

«В каракалпакских эпосах, мастерски использованы тропы из них наиболее часто встречаются сравнения, эпитеты, метафоры, метонимии, синекдохи, гиперболы и др.

Сравнения в эпосе от самого начала и до конца выполняют свою роль. Сравнение – это один из видов художественного описания.

Например: в эпосе «Кырк кыз» (Сорок девушек) главная героиня Гуляим описывается так: *«у нее чернокудрые косы тяжелые длинные, шея лебедя белей, брови как стрела, веки как цветы миндаля, губы как каймак, зубы как кораллы, щеки румяны как степной мак весной».*

В каракалпакских эпосах легко увидеть художественное использование сравнений. В эпосе образы главных героев сравниваются с разными природами, сильными животными.

В каракалпакских героических эпосах, основную сюжетную линию составляют единоборства богатырей, картины сражений, портретные описания образов, изображения этнографии народа.

В эпосах образы героев изображаются в сравнении с сильными животными, разными явлениями природы, например: богатырей сравнивают с львом, тигром, соколом, ястребом, красоту девушек с луной, солнцем.

Главный герой эпоса «Алпамыс» Алпамыс сравнивается так:

«Грудь как дверь,

Ноги как колыбель,

Лопатки как крышки,

Ноги как поленья, слова как сметана» и т.д.

Вот эти строки в переводе А.Тарковского:

Стан Гулаим был строен и тонок, как стрела.

Брови изогнуты, как лук исфаганской работы.

*Белки глаз подобны молоку, отражающему небо.
Райки глаз – как черные колесики с тонкими спицами... Обратимся к песне
«Милый друг»: Что же, милая, я чувствую давно:*

Любить, меня, как прежде, не сумеешь.

*Я рад бы слез не лить, - ведь все равно, как раньше, ты меня не
пожалеешь. Душа твоя казалась мне цветником, но ты передо мною не
раскрылась.*

Ты не цветком была, а стебельком,

*- Перед кем согнулась ты, скажи на милость? (Народные песни. – В кн.:
[1; 168]*

Ты — песня, что босой по снегу шла,

А рядом горя цокали копыта

Что в ветхой юрте рождена была

И бедами народными омыта...

Твои слова — вопль истины из тьмы,

И каждый стих твой подвиг, а не проза,

Его с мечом сравнить могли бы мы

Героя Ерназара-Алагёза. И. Юсупов (Перевод Р. Казаковой)

Выводы: Таким образом, результаты исследования изобразительно–выразительных средств каракалпакизмов в русском языке показывает, что в качестве изобразительных средств каракалпакизмы употребляются как тропы из них в количественном отношении преобладают сравнение и безусловно имеют определенное значение в деле дальнейшего изучения проблемы происхождения тюркизмов в составе русского языка, так как происхождение тюркизмов до сего времени окончательно не решено. Поэтому, актуальность работы предопределяется тяготением современной лингвистики к ее взаимовлиянию и взаимодействию культур и ценностям, как национальным достоянием, к которым в настоящее время уделяется особое внимание.

Использованная литература

1. Антология каракалпакской поэзии Издательство художественной литературы им. Гафура Гуляма Ташкент – 1968с.117
2. Жуков О. Р. Системные аспекты дефинирования в терминологии выразительных средств языка (на материале русского языка) // Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук. – Саратов. - 2018. - 20с
3. Кумук С.Х. Паремия как средство формирования особенностей идентификации и самоидентификации адыгов //Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии №5(44) 2016.- с.131-134.
4. Юсупов И. Шыгармаларынын еки томлыгы, I том. Нукус, 1973, с.80

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARINING NUTQIY MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Suyunova Marjona

Jizzax Davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti, 1-kurs talabasi

Annotatsiya

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning til birliklari yuzasidan muhim tushunchalar tizimini o'zlashtirishlari, nutqqa, o'qishga, yozishga oid ko'nikma va malakalarni egallashlari muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida, "Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini, nutqiy rivojlanishini shakllantirishga qaratilgan" deb o'tilgan. Ushbu ilmiy maqola bolalarning nutqiy madaniyatini takomillashtirish xususidagi ilmiy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *nutqiy birliklar, interfaol usullar, axloqiy qadriyatlar, nutqiy madaniyat, elektron materiallar...*

KIRISH.

O'quvchilarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashni Nutq madaniyatini shakllantirishsiz amalga oshirib bo'lmaydi.

Nutq madaniyatini o'qitishda darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, elektron materiallardan foydalanish, zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni qo'llash, interfaol usullarni, ta'limiy vositalarni ta'lim jarayoniga tadbiiq etish muhim ta'limiy ahamiyatga ega.

Biz barpo etayotgan yangi jamiyat yuksak ma'naviy va axloqiy qadriyatlarimizga tayanadi va ularni rivojlantirishga katta e'tibor beradi. Ana shu ma'naviy va axloqiy qadriyatlar inson tafakkuri, nutqiy madaniyati bilan

chambarchas bog‘liqdir. Zero jamiyat madaniyati nutqiy madaniyatsiz bo‘lmaydi. “O‘z fikrini mutlaqo mustaqil. Ona tilida ravon, go‘zal va lo‘nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni, avvalambor, rahbar kursida o‘tirganlarni bugun tushunish ham, oqlash ham qiyin”. (I.A.Karimov. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori).

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Nutq madaniyati – til normalarini egallamoq ya’ni talaffuz urg‘u, so‘z ishlatish, gap tuzish qonunlarini yaxshi bilmoq, shuningdek, tolning tasviriy vositalardan har xil sharoitlarga mos va maqsadga muvofiq foydalana olish, ifodali o‘qish va so‘zlay olish madaniyatini egallash demakdir.

Nutq madaniyati deb yuritilayotgan hodisa bir qator murakkab, ammo mavjud til faktlari, ilmiy-amaliy tasavvurlar, aniq nutqiy jarayon ko‘rinishlari va talablari bilan aloqadordir. Mana shunga ko‘ra nutq madaniyatini:

1. Tildagi mavjud til hodisasi nomi;
2. Nutq madaniyati talablariga javob beruvchi aniq nutqiy jarayonning, ya’ni aniq nutqiy ko‘rinishning nomi;
3. Madaniy nutq va u haqida kishilar ongida mavjud bo‘lgan aniq normatik tasavvurlarning nomi;
4. Tilshunoslikning ilmiy-tadqiqot ob‘yekti bo‘lgan nutq madaniyati va u haqida mavjud ilmiy tasavvurlarning, muammoning nomi;
5. Nutq madaniyati muammosini tadqi qilish bilan shug‘ullanadigan tilshunoslik sohasining nomi tarzida talqin qilish mumkin.

Nutq madaniyati amaliy jihatdan nutqning xilma-xil muammolarini tadqiq qiluvchi fan bo‘lib, chiroyli nutq tuzishning qonuniyatlari, sirlari, til, til normalari, nutq, nutqning sifatlari, nutqiy uslublar, nutqda uchrashi mumkin bo‘lgan kamchilik va xatolar, nutqiy asarlarning ko‘rinishlari, nutqning talaffuziga doir muammolar yuzasidan bahs yuritadi.

Nutq madaniyati asoslari ham fan sifatida o'z tekshirish ob'yekti va vazifalariga ega. Uning tekshirish predmeti til qurilishi, adabiy til normativlari va nutqning kommunikativ fazilatlaridir.

Nutq madaniyati asoslari fani adabiy til normalarini, uning tarixiyligini, taraqqiy etib borishi, undagi ba'zi elementlarning eskirishi, yangilarining paydo bo'lishini kuzatib qayd etib boradi.

Odam nutq yordamida o'zining fikrlari, his-tuyg'ulari, istaklarini bayon etadi va boshqalarning fikrlari, his-tuyg'ulari, istaklarini anglab oladi.

Nutq ichki va tashqi ko'rinishlarga ega. Ichki nutq odamning o'z ichida gapiradigan passiv nutqi bo'lib, u ikkinchi kishining ishtirokini talab etmaydi. Shuning uchun ham bu nutq o'z-o'ziga qaratilgan nutq sanaladi. Ichki nutq og'zaki va yozma nutqning asosi sifatida xizmat qiladi. Tashqi nutq boshqalarga qaratilgan va nazorat qilish mumkin bo'lgan faol nutq bo'lib, u og'zaki va yozma ko'rinishlarga ega. Og'zaki nutq odatdagi tovushli so'zlashuv nutqi bo'lib, bu nutq ko'proq ohang va turli imo-ishoralalar bilan aloqadordir. Unda murakkab Grammatik qurilmalardan foydalanilmaydi. Bu nutqda fikrni ixcham ifodali maqsadida to'liqsiz gaplar keng qo'llaniladi. Nutqning bu turi bir va bir necha kishi tomonidan amalgam oshiriladi. (monologik, diologik nutq).

Yozma nutq esa harf va so'zlarning ma'lum qonuniyatlari asosida o'zaro birikuv, tinish belgilari, har xil ajratishlar, abzatslar, paragraflar va gaplarni grammatik jihatdan aniq va tushunarli bayon etish orqali ro'yobga chiqadi.

Jonli nutqning ikki qanoti bir-biridan kuch oladi. Bu nutq madaniyatining ikkita ko'rinishidir. Muomala jarayoni bularni puxta bilish, o'zlashtirish va amalda muvaffaqiyatli qo'llashni taqozo etadi. Bu og'zaki va yozma nutq madaniyatini egallashdir. Kimdir og'zaki nutqqa mohir bo'lsa, kimdir yozma nutqqa. Aslida, har ikkalasining ham ustasi bo'lish kerak. Xalq iborasi bilan aytganda, «gapga do'ppi kiygizadigan» so'z ustalarining nutqi kishini o'ziga rom etmasdan qo'ymaydi. Ustozlardan biri shunday degan edi: «*Men minbarga chiqsam, o'zimni miltiq*

o'qталgan ovchi oldida dag'-dag' titrayotgan quyonga o'xshataman, yozish uchun stolga yaqinlashsam, o'zimni bamisoli arslondek tasavvur qilaman».

Bu og'zaki nutqqa, so'zga chechanligim yo'q, fikrni qog'ozga tushirish va etkazish bobida uquvim yo'q emas, deganidir. Og'zaki nutqning ham, yozma nutqning ham o'z talablari, imkoniyat doirasi bor. Shunday hamkasblarimiz borki, so'z bobida birov oldiga tusholmaydi, hech kimga gap ham, gal ham bermaydi. Lekin, yozish bobida ojiz. Ikkita jumlani bir-biriga bog'lab, fikrni qog'ozga tushira olmaydi, umumlashtira olmaydi.

Og'zaki va yozma nutq aslida, bir-birini to'ldiradi, boyitadi. Har ikkala nutqning imkoniyati va qamrovini bilmagan notiq na unisida zo'r, na bunisida. Xo'sh, muomala madaniyatining tarkibiy qismi bo'lgan og'zaki va yozma nutqning farqli jihatlari biri talaffuz, ikkinchisi yozuv bilan ifodalanishidami? Yo'q, albatta.

Og'zaki nutq yozma nutqqa nisbatan ancha faol, jonli jarayon. Og'zaki nutq qo'llanish usuliga ko'ra ikki xil bo'ladi: oddiy so'zlashuv nutqi va adabiy so'zlashuv nutqi. Oddiy so'zlashuv nutqi kundalik hayotimizda, o'zaro muomala jarayonida ishlatilsa, adabiy so'zlashuv nutqi muayyan shaxslar doirasida tilning me'yoriy mezonlarini qo'llash orqali ro'yobga chiqadi.

Og'zaki nutqda shevachilik ta'siri sezilib turadi. Biz qaysi viloyat, qaysi go'shadan bo'lmaylik, nutqimizda ma'lum muddat yashagan makonimizning so'zlashuviga xos shevaning ta'siri bo'ladi. Bu nutq tovushlarining talaffuzida yoki shevaga xos so'z va iboralarni qo'llashda seziladi. Og'zaki nutq tezkor, avtomatik jarayon bo'lgani sababli o'ylab turish, so'ng so'zda davom etish qiyin. So'zlov va o'ylov bir vaqtning o'zida amalga oshadi. Boshqacha aytganda, so'zlab turib o'ylaniladi. Og'zaki nutq shaxsiy, individual faoliyatdir. SHuning uchun ham fikriy bayon va nutqiy uslub, ovoz ifodalari bir-biriga o'xshayvermaydi. Og'zaki nutq so'zlovchining kayfiyati, ruhiyati, tabiatiga hamda vaziyatga, nutqiy a'zolarining sog'lom va normal ishlashiga ham bog'lik. Odamning behol, kasalvand vaqtidagi nutqi bilan sog'lom, ruhan tetik paytidagi nutqi orasidagi farqni sezish qiyin emas. Kishi so'zlayotganda o'z nutqiga yozayotgandagidek etarli darajada e'tibor

beravermaydi. Ma'lum bir davrada so'zlayotganida nutqida kamchilikka yo'l qo'yganini o'zi sezib qolsa, nutqning keyingi holati ham ko'ngildagidek bo'lmaydi. Og'zaki nutq o'ziga xos grammatik tuzilishiga va qurilish tartibiga ega bo'ladi. Unda gap bo'laklarining tushib qolishi, qisqarishi, almashinishi, takrorlar, keraksiz unsurlarning bo'lishi kuzatiladi.

Og'zaki nutqdagi ma'no ottenkalari, munosabatdagi tasdiq yoki inkor alomatlari, ohang, talaffuz, imo-ishora vositalari orqali amalga oshiriladi. YOzma nutqda esa bu xususiyatlarni ifoda etuvchi boshqa belgilar mavjud. Unda imloviy va punktuatsion normalar muhim rol o'ynaydi.

Yozma nutq, avvalo, u manba. Xohlagan paytda uni qayta o'qish, tuzatish, boshqa so'z va so'z birikmalari bilan almashtirish mumkin. Yozma nutq namunasidagi maqsadni to'la anglash uchun imlo hamda tinish belgilarining xususiyatlarini o'quvchi ham yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Aks holda, matn zavqu shavqidan bebahra qolinadi.

Nutqni yozma ravishda bayon etish qadimdan qo'llanib kelingan. Munshiyalar, kotiblar va allomalar bu san'atni yuqori darajaga ko'targanlar. Yozma va og'zaki nutqning jilosi tafakkur mashqlaridir. Shu haqda so'z yuritib, professor Nusratillo Jumaev yozadi: *«yozma nutq bilan shug'ullanmagan notiq nutqining rivoji sust, sayqal topishi qiyin kechadi. Uning so'z boyligi, ifoda imkoniyatlari cheklangan bo'ladi»*.

Og'zaki va yozma nutqning o'zaro bog'liqligi ularning shakllanish jarayonidagina emas, balki taraqqiy etishida, sayqal topishida muhim ham muqimdir. Davraga chiquvchi notiq demoqchi bo'lgan maqsadini to'la bo'lmasa-da, xomaki tarhini qog'ozga tushirib rejalashtiradi. Nimadan nimaga o'tish, qancha to'xtalish, nimalarni aytish yoki aytmaslik haqidagi chizgilar notiq so'zlayotgan paytda ham uning ko'z oldida xuddi qog'ozdagidek xayoliy suvrati namoyon bo'lib turadi. Aks holda, nutq me'yori buzilib, vaqt cho'zilib ketishi, auditoriya yaxshi qabul etmasligi mumkin. Qo'pol aytganda, notiq o'zining fikr tizginini jilovlay olmasdan talmovsirab qolishi mumkin. Yuqorida keltirilgan iqtibosning davomida xuddi shunday ibratomuz

fikrlarni o'qiymiz: «*Notiqning fikru o'ylari, qalb kechinmalari yozma nutq jarayonida rosa ishlanadi, pishib mumtoz darajaga etadi. So'ng og'zaki nutqda jamol ko'rsatadi. Og'zaki nutq ham ijod jarayoni. Unda inson favqulodda noyob fikr, g'oyalarni, badiiy ifodalarni kashf etadi. Ularni so'zlab yurib, pishitib sayqal toptiradi va qiyomini quyma qilib yozma nutqida terib yozadi*».

Og'zaki nutqning qator vazifaviy ko'rinishlari mavjudki, ular kezi kelganda, yozma nutqqa jilo beradi. Uning ta'sirchanligini oshiradi. Kundalik so'zlashuv nutqi, lektorlar nutqi, radio va televidenie nutqi, sahna nutqi bularning har biri alohida tadqiqni talab etadi.

Ko'z, quloq, miya, yurak bu ko'rish, eshitish, anglash, his etish demakdir. Ularning ro'yobi til, nutq orqali ikkinchi vujudga, tom ma'noda aytadigan bo'lsak, ommaga etib boradi. Biz bir-birimizga fikrimizni, tushunchalarimizni nutq orqali etkazib anglatamiz. Ularda tasdiq yoki inkor ma'nosida fikr uyg'otamiz. SHuning uchun ham allomalar nazdida tilga e'tibor alohida ahamiyat kasb etgan. Hadisi shariflardan birida "so'zda sehr, she'rda hikmat bor" deyilishi bejiz emas. So'zning sehrini bilish uchun unga mehr qo'yish zaruriyatini ham yoddan chiqazmaslik zarur.

Kishilik jamiyati paydo bo'libdiki, so'z va nutqdan foydalanish, uning imkoniyatlari doirasida fikr etkazish va qabul qilishning turli usullari shakllangan. Notiqlik, voizlik, ritorika, oratorlik, krasnorechie, xatoba ana shunday san'atdir. Ushbu san'atlar har bir davrda o'sha zamonning mafkurasiga xizmat qilib kelgan. Turli "izm-izm"lar, har xil mafkuraviy oqimlar undan ustalik bilan foydalanishgan. Shu ma'noda, notiqlikni dudama xanjarga o'xshatishadi. Ya'ni, u ikki tomoni ham kesuvchi quroldir. Bir tomonida adolat tursa, ikkinchi tomonida adovat. Kim undan qanday foydalanishiga bog'liq. Demak, voiz va voizlik san'atining sir-asrorlari va mohiyatini chukur bilish kerak. Voiz o'zi ham so'zi joiz bo'lishi uchun chuqur bilim va malakaga, etuk dunyoqarash va saviyaga ega bo'lishi kerak. Toki, uning har bir so'zi xalq farovonligi, yurt tinchligi, vatan ravnaqiga xizmat qilsin.

Hozirgi zamonda xalq qalbi va onggi uchun kurash ketayotgan paytda turli xil usullar bilan o'z manfaatlarini ifoda etuvchi g'ayri kuchlar paydo bo'laveradi.

Bularga qarshi chuqur bilim va ma'rifat bilan javob bera olish, voizlik mahorati orqali fikr etkazish san'atini egallash lozim. "Mafkura poligonlari yadro poligonlariga nisbatan katta kuchga ega" ekanligi "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida ta'kidlanishi bejiz emas. Mafkura, g'oya birligi ham so'z bilan. So'z g'oya bayrog'i, mafkura mayog'i, xulq qaymog'i, nutq aymog'idir.

Qanday yosh va qanday kasbda bo'lishdan qat'iy nazar, har birimiz kishilar bilan nutqiy munosabatda bo'lamiz – so'zlaymiz, tinglaymiz, fikrlashamiz. Har kimning o'z didi, saviyasi, dunyoqarashi, sajiyasi, fe'l-atvori, ko'rinishi, kiyinishi bo'lganidek, uning ovozi, so'zlashish uslubi, til va nutqiy madaniyatni egallash darajasi ham o'ziga xos.

«O'zingga qarab kutarlar, so'zingga qarab kuzatarlar»- degan naql bor. Kishining fahm-farosati va saviyasi ikki og'iz so'zidayoq namoyon bo'ladi. Kishi fikrining aniq, samimiy va ta'sirli etib borishi so'zlovchining til va uning harakatdagi ifodasi bo'lgan nutq qoidalarini qanchalik bilishi va amal qilishiga bog'liq. Shunday ekan, nutqning aniqligi-tafakkurning tiniqligiga daxldor bo'lsa, talaffuzning aniqligi-nutqning tiniqligiga bog'liqdir. Notiq nutqining mantiqiy qudrati, ta'sir kuchi, jozibasi ham, aslida shu bilan. Notiq nutqi, voiz va'zi har bir davrlarda, har bir makonlarda joiz bo'lgani haq.

Demak, nutqiy mahoratni egallashga intilish nutq odobi, aniqrog'i, til va nutq vositalarini puxta bilishni taqozo etadi. Nazariy ma'lumotlar amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashmas ekan, bunga erishish mushkul.

Har qanday so'zning xosiyati nutqning mohiyati bilan aloqadorgina emas, balki mantiqiy tafakkur mezoni hamdir. Nutq, notiq, mantiq, notqlik atamalarining bir o'zakdan yasalgani ham bu til birliklarining o'zaro uzviy bog'liqlikda namoyon bo'lishini anglatadi. Biri birisiz ro'yobga chiqmasligini, biri ikkinchisini taqozo etishini bildiradi.

Talaffuz me'yorlari. Nutq shaxsiy hodisa. Agar so'zlovchi adabiy me'yorlarini kishi egallamagan bo'lsa yoki o'z shevasi bergan shaxsiy variantni afzal deb qarasa, uning puxta adabiy me'yordan cheklanishi mumkin.

O‘zbek tili xususiyat jihatidan uch lahzadan iborat.

Kelishik me‘yorlari. Adabiy tilimizda “kuchli” va “kuchsiz” me‘yorlari bor.

Kuchli me‘yorlar adabiy tilda so‘zlovchi shaxslar tomonidan hamma vaqt amalgam oshiriladi.

Kuchsiz me‘yorlar og‘zaki nutqida ham e‘tibor berilishi oqibatida yuzaga keladi.

O‘zbek tilining qorluq lahjasidagi maxsus shahar shevalarda qaratqich va tushum kelishiklari bir xil ko‘rsatkichga ega, ya‘ni 2 kelishik uchun ham –ni xizmat qiladi.

Qaratqich-qaralmish aloqasida xoslik ma‘nosi ifodalanishida ba‘zi bir o‘zgacha sharoitlarda qaratqich ko‘rsatkichi ishlatilmaydi. Masalan: O‘zbek tili, shahar kengashi, bahor fasli.

Turli sabablarga ko‘ra kelishik joylarini almashtirib ishlatish, ya‘ni hamma hollarda ham hozirgi zamon o‘zbek tili normalarini buzish hisoblanadi.

Birlarni bee‘tiqod.

Birlarni riyo ko‘rdim.

Turkiy xalqlarning ba‘zilari tilida jo‘nalish kelishigi o‘rnida ayrim hollarda o‘rin-payt kelishigidan foydalanish uchraydi.

Suratda ra‘nosan o‘zing, men muftalo qayda boray?

Egalik qo‘simchasidan foydalanish me‘yorlari.

Egalikning ifodalanmasligi birinchi shaxsga qarashli predmet boshqasi bilan qiyoslanganda ham yuz berishi mumkin. Masalan: Ombizning oti yuz km yo‘lni ham pisand qilmaydi.

Egalikdan foydalanish me‘yorlariga zid holda egalik qo‘shimchasini tushirish hollari og‘zaki nutqda ko‘zga tashlanmoqda. Masalan: mehnatkashlar tovushi.

Til ham og‘zaki, ham yozma nutq shaklida reallashadi, yashaydi, nutq madaniyati bu har ikki shaklni ham nazarda tutadi. Tilning bu ikki shakli

barcha tasviriy tilshunoslik fanlarida o'rganiladi, ngunday ekan, nutq madaniyati bu fanlar bilan bevosita munosabatdadir. To'g'rirog'i, nutq madaniyati fonetika, orfoepiya, orfografiya, leksikologiya, leksikografiya, morfologiya, sintaksis, semantika, uslubiyat kabi barcha tasviriy tilshunoslik fanlariga asoslangan holda ish ko'radi. Nutkdagi kommunikativ sifatlarning yuzaga kelish mexanizmlarini o'rganish va baholashda ayni shu fanlarda aniqlangan ma'lumotlarga suyaniladi.

Shu jumladan, har bir o'qituvchi o'z nutqi ustida ham mukammal ishlashi zaruriyati tug'ildi. Barkamol hamda har taraflama yetuk insonni tarbiya qilish uchun o'qituvchi nafaqat puxta bilimli, balki o'z fikrini chiroyli, ravon, puxta nutq madaniyati qonuniyatlarini chuqur egallagan holda ifoda qila bilish zarur.

ADABIYOTLAR

1. Elmurodov N. O'qituvchining nutq madaniyati. O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2003.
2. Karimov S.A., Mahmatmurodov Sh.M., Karimova O.N. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. – T.: "O'zbekiston", 2003
3. [http: www.ziyo.net.uz](http://www.ziyo.net.uz).
4. [http: www.pedagog.uz](http://www.pedagog.uz)

READING IS ONE OF THE MOST ESSENTIAL PARTS IN LANGUAGE LEARNING

Ibodullayeva Munira

English teacher

Teaching reading is the most important part in teacher's activity. I think to improve students reading skills firstly, the teacher should find out the students learning styles. We need to figure this out before we begin to teach reading skills. Because most students learn by seeing, hearing or doing. For example, a visual learners pay attention to diagrams and illustrated handouts, auditory learners are more active oral reports and rhyming games and kinesthetic learners are interested role-playing activities, games. It is important to balance these approaches to appeal to different types of learners. To determine students likes and dislikes helps us to organize these activities effectively. One of the best way to help students get excited about reading is to choose material that already interests them. During the first week of lesson, it is very helpful to talk about their likes: about favorite movies, characters or songs. Then choose the reading material towards their interests.

Reading is one of the essential parts in language learning, but it can be difficult skill to teach. In my opinion the following methods of reading can be useful in teaching reading. Scanning for specific information is one of the most essential reading skills. When getting students to scan the text to look for key words, they learn to group specific words together and quickly identify words, their fluency over time. Scanning is also a skill that allow students to read questions carefully and know how to look back in the text quickly to find the answer. A good scanning activity is a "running race". To do this activity 5 or 6 questions are prepare about the details of a text. These questions should have only one clear answer. We can use the activity both

before students read the text or at the revision activity. When students have finished the reading and students are put into pairs with each student having a copy of the text, in front of them enough copy of the question are made each pair. And each pair question number one is given only. When students are told to start, they should race to find the correct answer to teachers desk to show him. If the student is correct answer the teacher should be them question number two. And so on until a group has answered all of the questions correctly. This activity helps well with any text but can be especially challenging. If the teacher gives students the classifieds section of the newspaper. For more advanced students, the teacher can mix-up the order of the question that they do not follow with in order with the text. The scanning activity “find the word” race also helps students to improve their reading skill. With the text in front of them some words are written down on the board, that only occurs once in the text. When students find the word they should stand up. And when the students are stand up to have the first student point out sentence that the word is in. A more challenging alternative is to only say the word aloud without writing it down. This is a good way to pre-teach vocabulary by drawing students attention to these words and discussing the meaning of these words. This activity also works as a way to preview the text as it can lead to a discussion of what the students believe the story will be about based on the words teacher select from the text.

Skimming is also one of the essential skill and skimming helps to preview the text for the leaners. A general understanding of the topic , will help to prepare the students to read for understanding and allow them to read faster. We can give the students such kind of activity for skimming.

Have skimming activities where you copy the text, blocking out everything but the title, pictures, first lines of each paragraph, and the last paragraph. From this information, get students to identify the main idea and why the author is writing this story. Have a discussion about what they already know about the text and what they

think they will learn in the details. Skimming and Scanning are the foundational skills necessary to develop students as strong readers.

I think the best way in teaching reading have students teach each other. Students absorb material better when they learn from their groupmates. They can read aloud to each other and discuss what the reading meant to them. After about ten minutes of group work, have students report their discussions to the class. Some examples are:

-Pair share. Ask a question related to the reading. Pair up your students for a quick discussion about their answer. After about 10 minutes, ask each group to share their responses with the entire class.

-Catch-up. Break up your lecture into segments. Between each segment, have students work in small groups to compare notes and discuss what might not be clear to them. After about five to ten minutes, have each group share their findings with the class.

Reference

1. “Foreign language teaching methodology” 123 page Tashkent, 2018
2. Website; Busy Teacher.org 2018
3. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii>

SM4 SHIFRLASH ALGORITMINI DASTURIY AMALGA OSHIRISH USULLARI

I.S.Olimov

¹Tashkent university of information technologies named after Muhammad
al- Khwarizmi

E-mail: iskandar.olimov@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada SM4 shifrlash algoritmini dasturiy amalga oshirish usullariga bag'ishlangan bo'lib, SM4 shifrlash algoritmi haqida umumiy tasnif, uni dasturiy amalga oshirish usullari batafsil yoritilgan undan tashqari ularni tahlili amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar. SM4, C, C++, Java, Python, OpenSSL, Bouncy Castle, Crypto++.

Kirish

SMS4 nomi bilan ham tanilgan SM4 shifr 2007 yilda Xitoy Milliy Kriptografiya Byurosi (NCB) tadqiqotchilari tomonidan ishlab chiqilgan. U Xitoy uchun ma'lumotlar maxfiylikini ta'minlashda foydanilgan shifrlash standarti DES va uning vorisi o'rnini bosuvchi milliy standart shifrlash algoritmi sifatida ishlab chiqilgan.

SM4 ni ishlab chiqishni Davlat Kriptografiya Boshqarmasidagi professor Lai Xuejia va uning jamoasi ishlab chiqan. Ularni asosiy maqsadi Xitoyda turli ilovalar, jumladan xavfsiz aloqa, ma'lumotlarni himoya qilish va moliyaviy operatsiyalar uchun keng qo'llanilishi mumkin bo'lgan xavfsiz va samarali shifrlash algoritmini yaratish bo'lgan.

SM4 shifrining xavfsizligini ta'minlash uchun jiddiy tahlil va baholashdan o'tkazildi. Dizayn jarayoni matematik tahlil, kriptografik tadqiqotlar va keng qamrovli testlarni o'z ichiga olgan. Algoritm ma'lum hujumlarga qarshi kuchini

tekshirish uchun differensial kriptotahlil va chiziqli kriptotahlil kabi bir qator kriptotahlil usullaridan o'tkazildi [5,8].

Turli baholash bosqichlaridan muvaffaqiyatli o'tgandan so'ng, SM4 2012 yilda Xitoyda milliy standart sifatida rasman e'lon qilindi. U SCA tomonidan Xitoydagi davlat idoralari, moliya institutlari va boshqa tashkilotlar uchun tavsiya etilgan simmetrik shifrlash algoritmi sifatida qabul qilindi. U mamlakat kriptografik hamjamiyatida keng tan olingan va qabul qilingan algoritm bo'ldi.

SM4 asosan Xitoyda qo'llanilsada, u xalqaro e'tibor va e'tirofga sazovor bo'ldi. 2012 yilda SM4 ISO/IEC 18033-3 xalqaro standartiga blokli shifrlar uchun profil sifatida kiritilgan, ya'ni u ushbu standartga mos keladigan kriptografik protokollarda qurilish bloki sifatida ishlatilishi mumkin bo'ldi.

SM4 shifrlash algoritmini dasturiy amalga oshirish usullari

SMS4 algoritmi sifatida ham tanilgan SM4 shifrlash algoritmi ma'lumotlarni shifrlash va shifrini ochish uchun ishlatiladigan simmetrik blokli shifrdir. Bu Xitoyda keng tarqalgan bo'lib qabul qilingan standart bo'lib, turli ilovalarda, jumladan xavfsiz aloqa va ma'lumotlarni himoya qilishda qo'llaniladi. Bu yerda SM4 algoritmining apparat va dasturiy ta'minotni amalga oshirish jihatlari haqida umumiy ma'lumot keltirilgan:

Dasturlash tillari: SM4 C, C++, Java yoki Python kabi turli dasturlash tillarida amalga oshirilishi mumkin. Tilni tanlash maqsadli platforma, ishlash talablari va ishlab chiquvchining afzalliklariga bog'liq.

Kriptografik kutubxonalar: OpenSSL, Bouncy Castle yoki Crypto++ kabi kriptografik kutubxonalar SM4 shifrlash va ochiq matnga qaytishni amalga oshirish uchun oldindan tuzilgan funksiyalar va API-larni taqdim etadi. Ushbu kutubxonalar past darajadagi kriptografik operatsiyalarni boshqaradi va ishlab chiquvchilar uchun SM4 ni o'zlarining dasturiy ilovalariga osongina integratsiya qilish uchun interfeysni taqdim etadi.

Operatsion tizimni qo'llab-quvvatlash: SM4 ilovalari turli xil operatsion tizimlarda, jumladan Windows, Linux, macOS va RTOS (Real-Time Operating Systems) kabi o'rnatilgan tizimlarda ishlash uchun ishlab chiqilishi mumkin.

Ilovalar bilan integratsiya: SM4 ilovalari xavfsiz xabar almashish ilovalari, VPNlar, fayllarni shifrlash dasturlari yoki tarmoq xavfsizligi vositalari kabi turli ilovalarga birlashtirilishi mumkin [1,2,5].

SM4 shifrlash algoritmiga qo'yilgan xavfsizlik talablari

Shuni ta'kidlash kerakki, SM4 kabi kriptografik algoritmlarni qo'llashda xavfsiz kodlash, kalitlarni boshqarish va algoritm konfiguratsiyasi uchun o'rnatilgan eng yaxshi amaliyotlarga amal qilish juda muhimdir. Bundan tashqari, amalga oshirishda aniqlanishi mumkin bo'lgan har qanday zaiflik yoki zaifliklarni bartaraf etish uchun muntazam xavfsizlik talablarini oshirish kerak.

SM4 simmetrik blokli shifrlash algoritmi bo'lib, Xitoy standart shifrlash algoritmi bo'lib, tuzilishi va ishlashi jihatidan AES (Advanced Encryption Standard) algoritmiga o'xshaydi. SM4 shifrlash yoki har qanday blokli shifrlash algoritmini tahlil qilishda odatda bir nechta jihatlar hisobga olinadi:

Xavfsizlik: Kriptografik algoritmlar turli xil hujumlarga chidamliligiga qarab baholanadi. SM4 xavfsizligi kriptografik hamjamiyat tomonidan keng tahlil qilingan. U ma'lum hujumlarga, shu jumladan differentsial va chiziqli kriptozanalizga qarshi chidamliligini ta'minlash uchun jiddiy tekshiruv va baholashdan o'tdi.

Asosiy quvvat: SM4 bilan ishlatiladigan shifrlash kalitining kuchi uning xavfsizligi uchun juda muhimdir. Shuning uchun 128 bit uzunlikdagi kalit tavsiya etiladi.

Ishlash tartibi: SM4 ham boshqa blokli shifrlash algoritmlari kabi Elektron Codebook (ECB), Cipher Block Chaining (CBC), Counter (CTR) yoki Galois/Counter Mode (GCM) rejimlar bilan birgalikda ishlatiladi.

Amalga oshirish: Algoritmning amalda bajarilishi juda muhim. Algoritmning to'g'ri va xavfsiz ishlashini ta'minlash uchun u eng yaxshi amaliyotlar va xavfsizlik ko'rsatmalariga amal qilishi kerak [4,6].

Kriptanaliz: Kriptanaliz - bu zaif yoki zaif tomonlarni topish maqsadida kriptografik algoritmlarni o'rganishdir. *Kriptonalistlar* SM4 kabi algoritmlarni tahlil qilib, potentsial hujumlar yoki ularning xavfsizligiga putur etkazadigan kamchiliklarni aniqlaydilar.

SM4 shifrlash algoritmini kutubxona va dasturlash tillari bilan ishlashi

SM4 shifrlash yoki har qanday blokli shifrlash algoritmini tahlil qilishda ushbu omillarni hisobga olish va tegishli tadqiqot hujjatlari, kriptografik standartlar va professional kriptograflarning tajribasi bilan maslahatlashish zarur. Bundan tashqari, kriptografiya sohasidagi so'nggi ishlanmalar va yutuqlardan xabardor bo'lish talab etiladi.

SM4:

Maqsad: SM4 simmetrik blokli shifrlash algoritmi bo'lib, ma'lumotlarni shifrlash va shifrini ochish uchun ishlatiladi.

Kalit uzunligi: 128 bit

Blok uzunligi: 128 bit

Ishlash tartibi: SM4 turli xil ish rejimlarini, jumladan, ECB (Elektron kod kitobi), CBC (Cipher Block Chaining) va boshqalarni qo'llab-quvvatlaydi.

Xavfsizlik: SM4 ma'lum hujumlardan himoyalaniish uchun mo'ljallangan va tavsiya etilgan kalit uzunliklari bilan foydalanilganda kuchli shifrlashni ta'minlaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu algoritmlar Xitoy Milliy Kriptografik Algoritm To'plamining (CNSA) bir qismidir va Xitoyda keng qo'llaniladi. Ular kriptografik hamjamiyat tomonidan keng qamrovli tahlil va baholashdan o'tdi. Biroq, har doim eng so'nggi ishlanmalardan xabardor bo'lib turish va ushbu algoritmlarni real dunyo ilovalarida amalga oshirishda tavsiya etilgan eng yaxshi amaliyotlardan foydalanish tavsiya etiladi [3,7].

SM4 shifrlash algoritmini ishlashi ba'zi kutubxona va dasturlash tillari orqali taqqoslash jadvali:

1-jadval

SM4 shifrlash algoritmi

<i>Amalga oshirish</i>	<i>Dasturlash tili</i>	<i>Xususiyatlari</i>
OpenSSL	C	SM4 qo'llab-quvvatlashi bilan keng qo'llaniladigan kriptografik kutubxona. Shifrlash funksiyalari va turli xil shifrlash rejimlarini qo'llab-quvvatlaydi
Bouncy Castle	Java	SM4 qo'llab-quvvatlaydigan keng qamrovli kriptografik kutubxona. Oson integratsiya uchun yuqori darajadagi API-larni taklif qiladi va bir nechta platformalarni qo'llab-quvvatlaydi.
Botan	C++	SM4 qo'llab-quvvatlanadigan samarali kriptografik kutubxona. Shifrlash uchun API taqdim etadi va bir nechta shifrlash rejimlarini qo'llab-quvvatlaydi.
PyCryptodome	Python	SM4 qo'llab-quvvatlanadigan Python kutubxonasi. Nosimmetrik shifrlash uchun yuqori darajadagi API'larni, jumladan, SM4ni va boshqa kriptografik funksiyalarni taklif qiladi.
Cryptlib	C	SM4 qo'llab-quvvatlaydigan. Shifrlash uchun ishlatish qulay API-larni taqdim etadi va bir nechta platformalarni qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, SM4 blokli shifrlash algoritmi feystal tarmog'iga asoslangan bo'lib, ma'lumotlarni maxfiyligini ta'minlashda foydalaniladigan algoritmi hisoblanadi. Ushbu maqoladi SM4 shifrlash algoritmi haqida umumiy tushuncha,

unga qo‘yilgan xavfsizlik talablari, bu algoritmni dasturiy amalga oshirish usullari va ularni tahlili keltirilgan.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. Olimov I.S., Ortiqboyev A.M., “Buyumlar internetining (Internet of things, IOT) Arxitekturasi va xavfsizlik muammolari”. Axborot kommunikatsiyalari: Tarmoqlar, Texnologiyalar, Yechimlar. №2 (54). Toshkent-2020. -B. 32-41.
2. Boriyev Y.A., Sadikov M.A., Khamidov SH.J., “Internet of things architecture and security challenges ICISCT 2020 confrence international conferencye on information sciencye and communications technologiyes 4,5,6 November.
3. Abed, Sa’ed, et al. "Performance evaluation of the SM4 cipher based on field-programmable gate array implementation." *IET Circuits, Devices & Systems* 15.2 (2021): 121-135.
4. Rao, J., & Cui, Z. (2022). Chosen Plaintext Combined Attack against SM4 Algorithm. *Applied Sciences*, 12(18), 9349.
5. Zhou, Y., Wu, N., Hu, B., Zhang, Y., Qiu, J., & Cai, W. (2022). Implementation and Performance of Face Recognition Payment System Securely Encrypted by SM4 Algorithm. *Information*, 13(7), 316.
6. Zhou, Y., Wu, N., Hu, B., Zhang, Y., Qiu, J., & Cai, W. (2022). Implementation and Performance of Face Recognition Payment System Securely Encrypted by SM4 Algorithm. *Information*, 13(7), 316.
7. Li, Y., Wu, X., & Bai, G. (2018, October). Implementation of SM4 Algorithm based on Asynchronous Dual-Rail Low-power Design. In *2018 14th IEEE International Conference on Solid-State and Integrated Circuit Technology (ICSICT)* (pp. 1-3). IEEE.
8. Chen, Rui, and Bing Li. "Exploration of the High-Efficiency Hardware Architecture of SM4-CCM for IoT Applications." *Electronics* 11, no. 6 (2022): 935.

ФОРМИРОВАНИЯ КЛАСТЕРОВ В ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА

Халматжанова Гульчехра Джурабаевна,

к.э.н., доцент, Ферганский государственный университет

АННОТАЦИЯ

В статье идёт речь о кластерах, содержащие предприятия и фермерские хозяйства, расположенные в вертикальной и горизонтальной связи и занимающиеся производством определенного вида товара (услуги).

Ключевые слова: кластер, легкая промышленность, глобализация, интеграционные процессы, кластерная теория, предприятия, фермерские хозяйства.

Введение. В контексте современной глобализации интеграционные процессы происходят на уровне мировой экономики и национальной экономики, а также в масштабах ее различных отраслей. Этот процесс, в свою очередь, предполагает наличие совместимой системы связи и инфраструктурных объектов. На любом уровне интеграционные процессы попадают через определенные формы бизнеса. В мировой экономике это транснациональные компании, в то время как на уровне национальной экономики территориальные области, участвующие в создании продуктов и услуг, представляют собой «кластеры», которые содержат всех производителей (поставщиков услуг), связанных в «единую технологическую цепочку» межотраслевого сечения.

В нынешний период, когда традиционные методы экономического развития не способны обеспечить достаточную эффективность и

конкурентоспособность, переход на путь инновационного прогресса потребует внедрения новой экономической структуры “кластеры”.

Тематический анализ литературы. Основоположник кластерной теории М.Портер показал, что конкурентоспособные сетевые предприятия разбросаны по разным странам, они обладают свойством накапливаться в одной стране плюс определенном регионе, в котором изучается деятельность кластеров в отраслях промышленности и других производствах, конкурирующих с сетями вне кластерной системы было установлено, что преимущество и уровень жизни населения регионов, в которых они расположены, также высоки.

Группа американских ученых, в том числе М.Энрайт, С.Резенфельд, П.Маскелл, А.Маршалл, М.Сторпера и других теорий о кластере, было показано, что кластер представляет собой систему, гармонизированную с деятельностью образования, науки, техники, экономики и других сервисных организаций в данной области, а также обеспечение доминирования производителей в конкурентной борьбе. Дж.Даннинг, в теориях К.Бримена и других британских ученых отмечается, что кластер представляет собой систему взаимодействующих институтов. По мнению экспертов А.Мигранян, “кластер представляет собой совокупность относительно эффективных и взаимосвязанных видов экономической деятельности, то есть совокупность взаимосвязанных групп, которые успешно конкурируют, обеспечивая конкурентную ситуацию на сетевом, национальном и мировом рынках”. Опыт развитых стран мира показывает, что существует высокая роль кластеров в производстве конкурентоспособных товаров, повышении устойчивого социально-экономического развития, инвестиционной активности и привлекательности.

Мировые эксперты утверждают, что использование кластерного механизма на сегодняшний день заняло почти 50% экономики в ведущих странах мира. М.Портер и М.Энрайт указали приоритетные аспекты кластерного механизма,

такие как наличие производительности труда на предприятиях кластеризованных регионов до 1,5 раз, а стоимость работ до 30 процентов, дальнейшее стимулирование труда сотрудников, занятых на производстве и научных исследованиях, и наличие создаются условия для создания конкурентоспособных товаров. Кластеры анализа и результатов охватывают не только реальный сектор, сети и секторы экономики, но и социальную сферу (образование, науку).

Анализ и результаты. Кластеры делятся на две категории в зависимости от их организационно-экономической формы:

1. Кластеры, содержащие предприятия и фермерские хозяйства, расположенные в вертикальной и горизонтальной связи и занимающиеся производством определенного вида товара (услуги).

2. Кластеры, расположенные близко друг к другу с географической точки зрения, содержащие совокупность компаний, предприятий, учреждений и организаций, производство которых взаимосвязано.

В обеих формах кластера хозяйствующие субъекты, входящие в него, теряют свою экономическую и финансовую независимость, сохраняя только независимость производства (обслуживания). Свободные экономические зоны, инновационные центры (технополисы), логистические центры, свободные научно-технические зоны, научно-производственные центры являются необходимыми условиями для развития кластерной системы.

Агропромышленные кластеры - это производители сельскохозяйственной продукции, поставщики средств производства для нее, предприятия промышленной сети, перерабатывающие ее продукцию, поставщики услуг для сетевых полей (химический, ветеринарный, семеноводство, селекция, наука и т.д.), коммерческие учреждения, осуществляющие продажу риса продукты, а также различные другие объекты экономической инфраструктуры.

Президент Республики Узбекистан Ш.Мирзиев отметил: “Вопросы сельскохозяйственной реформы и продовольственной безопасности остаются, без сомнения, одной из важнейших задач для нас. В первую очередь, внимание будет уделено последовательному развитию агропромышленного комплекса и его локомотива, то есть многоотраслевых фермерских хозяйств с движущей силой”.

В Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан на 2017-2021 годы, утвержденной указом Президента Республики Узбекистан “Модернизация и ускоренное развитие сельского хозяйства” № 4947 от 7 февраля 2017 года, фермерские хозяйства, прежде всего, в дополнение к производству сельскохозяйственной продукции, занимаются переработкой, определены дальнейшее расширение инфраструктуры для хранения, транспортировки и реализации сельскохозяйственной продукции, агроклиматических, финансовых и других современных рыночных услуг и другие важные задачи.

На современном этапе экономического развития нашей республики значительное место занимают территориальные кластеры хлопчатобумажного текстиля, которые определяют прогрессивность всего агропромышленного комплекса. Потому что хлопково-текстильный кластер охватывает не только легкую промышленность, но и десятки отраслей, включая сельское хозяйство, пищевую промышленность, фармацевтику, производство строительных изделий.

Одним из наиболее рациональных и эффективных способов является то, что вопрос формирования кластеров в легкой промышленности и текстильной системе Узбекистана решается не в масштабах страны, а исходя из конкретных социально-экономических условий в регионах, кластерный эксперимент, который широко начался в Бухарской, Сырдарьинской и Навоийской областях нашей страны, продолжается созданием объектов, относящихся к этой системе, в других регионах.

Сегодня в нашей стране создаются 100 процентные безотходные производственные мощности в форме “выращивание - переработка-перерабатывающее хлопковое сырье, готовое продукция”, которые являются современными для национальной экономики, с использованием кластерного механизма по типу инноваций отрасли, в частности, в хлопководческие кластеры. Поскольку хлопковые предприятия, занимающиеся производством и реализацией высококачественной продукции, соответствующей международным стандартам, путем глубокой переработки продуктов, полученных в результате выращивания хлопкового сырья в текстильных кластерах, посев, культивирование, сбор урожая, переработка и первичная переработка хлопка объединены в единую систему управления.

Применение новых форм и методов экономического развития к сельскому хозяйству и смежным отраслям республики приведет к негласной экономике всей страны и, в частности, к резкой прогрессивности ее аграрной сети. Организация агропромышленных кластеров, в частности хлопково-текстильных кластеров, направлена на достижение следующих целей:

-В концепции стратегии развития Республики Узбекистан до 2035 года достигнута цель формирования высокотехнологичного сельского хозяйства, полностью удовлетворяющего растущие потребности населения Узбекистана и нацеленного на экспорт продуктов высокой степени переработки и новых плодовых культур.

Итоги и предложения. Концепция стратегии развития Республики Узбекистан до 2035 года предусматривает реализацию следующих задач в достижении цели, поставленной для развития сельского хозяйства:

- создание региональных сельскохозяйственных кластеров;
- экспорт готовой продукции с высокой добавленной стоимостью;
- рациональное использование водных ресурсов для сельскохозяйственного производства.

- создание 15-20 центров по хранению, сортировке и переработке сельскохозяйственной продукции;

- принятие международных стандартов качества и т.д.

Подводя итоги, организация производства в сельском хозяйстве в стиле хлопково-текстильного кластера предоставляет возможность интегрировать сеть и применять новые инновационные идеи в производстве. Это приводит к эффективному использованию трудовых и материальных ресурсов, расширению экспортных возможностей и решению социальных вопросов. В конце концов, агропромышленные кластеры определяют прогресс сельского хозяйства и придают импульс развитию фермерской деятельности, основанной на требованиях времени.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Указ Президента Республики Узбекистан "О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан" № 4947 от 7 февраля 2017 года // "Народное слово". 8 февраля 2017 г.

2. Указ Президента Республики Узбекистан от 19 мая 2017 года № 2978 "О мерах по созданию современного хлопково-текстильного кластера в Бухарской области".

3. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан "О дополнительных мерах по дальнейшему развитию хлопково-текстильного производства" № 744. 19 сентября 2018 года. Научный электронный журнал "Международные финансы и бухгалтерский учет". № 2, апрель 2019 г.

4. Халматжанова Г.Д. Локомотив аграрного сектора экономики. Ж.: Образование и наука в России и за рубежом. : Москва. №3, 2020.

6.Халматжанова, Г. Д., & Райимджанова, Г. Х. (2020). Кластерный механизм-способ модернизации текстильной отрасли Узбекистана. Межвузовский научный конгресс:" Высшая школа: научные исследования". *НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ*, 28.

7. Khalmatjanova, G. D. (2020). Mechanisms of formation of agricultural clusters in the economy of Uzbekistan. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 10(12), 847-852.

8. Халматжанова, Г. Д. (2021). НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО КЛАСТЕРА В УЗБЕКИСТАНЕ. *Scientific progress*, 2(3), 179-186.

9. Халматжанова, Г. (2020). КЛАСТЕРЫ-ФАКТОР, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. *Редакционная коллегия: ПМ Першукевич, академик РАН*, 319.

10. Halmathanova, G. J. (2020). The locomotive of the agricultural sectorz. *Образование и наука в России и за рубежом*, (3), 55-56.

11. Халматжанова, Г. Д. (2019). Модернизация и диверсификация-приоритетная задача сельского хозяйства Республики Узбекистан. *Образование и наука в России и за рубежом*, (16), 373-377.

12. Халматжанова, Г. Д., & Райимджанова, Г. Х. (2020). Переработка сельхозпродукции и дальнейшее развитие пищевой промышленности Республики Узбекистан. In *НАУКА И ИННОВАЦИИ-СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ* (pp. 38-43).

13. Халматжанова, Г. Д. (2020). ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ. In *МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИҲАТЛАРИ* (pp. 26-34).

14. Халматжанова, Г. Д., & Мирзаахмадова, З. М. (2021). " ХЛОПКОВО-ТЕКСТИЛЬНЫЙ КЛАСТЕР"-ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ НАШЕЙ СТРАНЫ. *Евразийский Союз Ученых*, (3-3 (84)), 20-21.

15. Халматжанова, Г. Д., & Бахрамов, А. Х. (2020). ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСТОЙЧИВОГО И СБАЛАНСИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ. In *МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИҲАТЛАРИ* (pp. 219-225).

16.Халматжанова, Г. Д., & Маннопова, М. С. (2020). РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ С УЧЁТОМ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ. In МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИҲАТЛАРИ (pp. 238-244).

17.Халматжанова, Г. Д., & Мадаминов, Ж. (2008). ИНВЕСТИЦИИ-СТИМУЛЯТОР УСТОЙЧИВОГО РОСТА. Вопросы экономических наук, (4), 80-81.

18.Халматжанова, Г. Д. (2021). РАЗВИТИЕ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.

19.Халматжанова, Г. Д., & Мадаминов, Ж. (2008). Конкурентоспособность-повышение качества продукции. Проблемы экономики, (3), 33-34.

BADIIY ASARDA KOMPOZITSIYA UNSURLARI

Nosirova Setora

Termiz davlat universiteti

O‘zbek filologiyasi fakulteti

2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada adabiyotshunoslik ilmida uchraydigan syujet va fabula terminlarining o‘zaro farqli jihatlari hamda badiiy asarda syujetni tashkil etuvchi tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya, yechim kabi istilohlar Nazar Eshonqulning ‘‘Bepoyon osmon’’ hikoyasi misolida o‘rganib chiqiladi.

***Kalit so‘zlar:** Syujet, fabula, tugun, ekspozitsiya, voqealar rivoji, kulminatsiya, yechim, Nazar Eshonqul, ‘‘Bepoyon osmon’’.*

Avvalo, har bir badiiy asar ma’lum bir voqealar tizimi, ya’ni syujetdan tashkil topadi. Syujetlilik badiiy adabiyotning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri sifatida tushuniladi.

„Syujet (fran. Predmet, „asosga qo‘yilgan narsa‘‘) badiiy shaklning eng muhim elementlaridan biri sanalib, badiiy asardagi bir-biriga uzviy bog‘liq holda kechadigan, qahramonlarning xatti-harakatlaridan tarkib topuvchi voqealar tizimini anglatadi.’’¹

Adabiyotshunoslikda <<syujet>> bilan bir qatorda <<fabula>> istilohi ham borki, bu ikki atama 19 asr oxirigacha bir-biriga ma’nodosh holda qo‘llanilgan. Keyinchalik 20 asr boshlaridan syujetning kengroq o‘rganilishi va chuqurroq tatbiq etilishi natijasida bu ikki atamaning bir-biridan farqli tomonlari borligi isbotlandi va fanga olib kirildi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, <<syujet>> bu asardagi ma’lum voqealarning ijodkor tomonidan o‘zaro joylashtirish tartibidir. <<Fabula>> esa

asardagi voqealarning shunchaki hayotda yuz berish ketma-ketligidir. Shu ma'lumotlarga tayanib biz syujet va fabulani farqlar ekanmiz, avvalo, voqealarning hayotda yuz berish tartibi bilan uning badiiy asarda yuz berish tartibining farqini anglab olishimiz lozimdir.

Misol tariqasida O'zbek modernizm adabiyotining yirik vakillaridan biri Nazar Eshonqulning <<Bepoyon osmon>> hikoyasini olsak. Hikoya asar qahramoniga <<qisqa va zardali>> xat kelishi bilan boshlanadi: <<Xat qisqa va zardali edi--<<Oyto'ldi enamga og'ir yotibdi. Joni uzilmasdan kel!>> -- bunaqa dag'al jummalarni faqat ammam yozdirishi mumkin, boshqa hech kim. Pashshaning qanotiday keladigan shu bir parcha qog'ozda ham Oyto'ldi enamga nisbatan bir umr tark etmagan tana-yu dashnomini, zining azaliy munosabatini bildirish uchun <<Oyto'ldi enamga>> deya istehzo qilgani va bunday piching-u kinoyalar faqatgina ammamning qo'ldan kelishini xatni o'qigandayoq tushungan edim. >> Asar mana shunday boshlanadi. Qahramon avvaliga xatni o'qiydi., vaziyat qanchalar murakkab ekanligini, tug'ilib o'sgan qishlog'iga tezroq qaytishi kerak ekanligini tahlil qilar ekan, shu o'rinda u ortga, o'tmishga nazar tashlaydi. Bu o'rinda biz asar syuzet asosida qurilganini anglab olamiz.

Hikoyaga yaxshiroq e'tibor beradigan bo'lsak, asar voqealar tugunidan boshlanadi. Keling, avvalo, asarda voqealar tuguni nima ekanligiga atroflicha to'xtalsak: <<Tugun asar voqealarining boshlanishiga turtki bo'lgan voqea, asar konflekti qo'yilgan joydir. Ekspozitsiyadan farqli o'laroq, tugun syujetning zarur elementi sanaladi, ya'ni u syuzetda har vaqt hozirdir... Tugun, odatda, asarning boshida, ekspozitsiyadan keyin beriladi. Ba'zan muayyan badiiy estetik maqsadni ko'zda tutgan holda uning o'rni o'zgartirilishi mumkin>>.2 <<Bepoyon osmon>> hikoyasini o'qishni boshlar ekanmiz, jummalarni birin-ketin o'qiganimiz sari tugun ham birin-ketin namoyon bo'laveradi. Masalan: <<... Bunaqa jumalani faqat ammam yozdirishi mumkin, boshqa hech kim. Pashshaning qanotiday keladigan shu bir parcha qog'ozda ham Oyto'ldi enamga nisbatan bir umr tark etmagan tana-yu dashnomini, o'zining azaliy munosabatini bildirish uchun <<Oyto'ldi enamga>> deya

istehzo qilgani va bunday piching-u kinoyalar faqat ammamning qo‘lidan kelishini xatni o‘qigandayoq tushungan edim...>> Hikoyaning boshlanmasi bo‘lgan bu jumlar bizda turli xil savollar tug‘diradi: Aslida qahramon << ammam>> deya ta’riflayotgan obraz kim, nega qahramon o‘z ammasiga nisbatan bu qadar salbiy munosabat bildiriyapti? Oyto‘ldi ena obrazi qanday obraz? Nega qahramon uni shunchaki <<ena>> demasdan <<Oyto‘di ena>> deb murojaat qilyapti? <<Oyto‘ldi ena>> qanday <<yomonlik>> qilganki <<amma>> obrazi <<Oyto‘ldi ena>>ga nisbatan bir umr tark etmagan ta’na-yu dashnomlarning egasi sifatida ta’riflanadi?! Manashu pallada tugun yuzaga keladi va biz asarni o‘qishni davom ettirar ekanmiz, har bir voqealar tuguni birma-bir o‘z yechimini topib boraveradi.

Tugundan keying voqealar zanjiri voqealar rivoji deyiladi. Hikoyadagi qahramonning amakisi va amakisining ayoli (muallif tili bilan aytganda yangasi) ning farzand dog‘ida kuyishlari, akasining umri besamar o‘tayotganligidan achinib kelinoyisiga kun bermaydigan <<amma>> obrazi tasviri, reining sha’ni, g‘ururi sabab bor aybni o‘z bo‘yniga olib, ta’na-yu dashnomlarga ko‘milib yashagan xokisor ayol qismati asar voqealar zanjirini tashkil etadi. Syujet voqealari bosqichma-bosqich, darajama-daraja rivojlanib boraverar ekan, natijada, asar voqealar rivojining eng yuqori nuqtasi-- asar kulminatsiyasi vujudga keladi. Ushbu hikoyadagi kulminatsiya bu qahramonning Oyto‘ldi enasining vafotidan so‘ng uning sandiqlari orasidagi turli xil qog‘ozlar ichidan topilgan <<tashxis varaqasi>> bo‘ladi. Qahramon kasbi taqazosi bilan ushbu varaqada gap nima haqida ketyotganini yaxshi anglaydi. Asar kulminatsiya va yechimning hamohangligida yakunlanadi: <<...Oniy lahzalarda yorishgan xotira siniqlari ichida ammamning bir umr begiz qilingan qo‘llari, butun qishloq yangamga yog‘diirgan dashnomlar, ...tashxisdan o‘tib kelishgan kuni huddi yangamning—enamning yuzidan sil kabi oqib tushgan ko‘zyoshlari—hammasi bor edi. Men endi hammmasini tushungan va anglagan edim: yangam, mening tutingan enam bepisht yashash qismatinio‘ziniki deb bilgan, bilgani uchun ham tashxis qog‘ozlarini yashirib qo‘ygan, el-yurt oldida amakimning boshi egilmasligi, erkakalik

g'ururi toptalmasligi uchun bu sirni hammamizdan yashirgan ammamning va butun qishloqning bir umrlik xo'rlik va nadomatlariga chidab kelgan...>>.

Yuqorida tasvirlangan tugun voqealar rivoji va kulminatsiya syujetni tutib turuvchi asosiy unsurlar sanaladi va ular har qanday syujetda mavjud bo'ladi. Shunday ekan o'quvchi har bir badiiy asarni o'qir ekan, uning voqealar rivoji ortidan quvish shart emas, balki asarning tub mag'zini chaqib, uni ilmiy va badiiy jihatdan ham tadqiq eta olishi lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari.—Toshkent: Navoiy universiteti, 2018.
- 2.Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari.— Toshkent: Navoiy universiteti, 2018.
- 3.Nazar Eshonqul. Maymun yetaklagan odam.— Toshkent: Yangi nashr, 2019.

PUNS IN ENGLISH LITERATURE

Norova Aziza Avlakulovna

O‘zDJTU magistranti

norovaaziza5@gmail.com

ABSTRACT

One of the most fascinating aspects of English literature is using puns. These units can take history of puns, definition of puns and their types of using in English literature.

Keywords: paronomasia, cuneiform, dajare, separate puns, polysemous, homophonic puns, antaclaris, asteismus, sylleptic puns

INTRODUCTION

Puns, also known as paronomasia, is a form of word play that exploits multiple meanings of a term. Puns involve expressions with multiple interpretations. They can be regarded as in-jokes or idiomatic constructions, especially as their usage and meaning are usually specific to particular language. Firstly, puns were found in ancient Egypt . population used them for the development of myths and interpretation of dreams. In ancient Mesopotamia around 2500 BC , punning was used by scribes to represent words in cuneiform. In Japan, “ graphomania” was one type of pun. More commonly , wordplay in modern Japan is known as dajare. Puns is strong in print media and oral conversation in jokes so it can be assumed that paronomasia is strong in movies as well. The pun or to use more erudite, and perhaps more precise term – paronomasia, reigns over poetic art, poetry by definition is untranslatable. Creating a pun is therefore very much an exercise in style, often consisting in combining several cultural references and linguistic variations. An interesting example of particularly skilful pun can be found in an article from the New York Times entitled “Pun for the

Ages” (Joseph Tartakovsky, 28th March, 2009), which reports that Richard Whately, Archbishop of Dublin between 1831 and 1863, once said: “Why can a man never starve in the Great Desert? Because he can eat the sand which is there. But what brought the sandwiches there? Why, Noah sent Ham, and his descendants mustered and bred.” This compound pun is comprised of four separate puns based on the correlations between sand which is there/sandwiches there, Ham/ham, mustered/mustard, and bred/bread. Such a pun plays on several levels and the three homophonic puns constituting the punchline of the joke can only be understood if the introductory one – sand which is there/sandwiches there – is. The use of pun dates back to ancient days. It’s one of the earliest figures of speech in English. Puns in English have experienced a long history. As early as 2,000 years ago, Aristotle declared that the use of puns was acceptable in certain styles in his famous works Rhetoric. As what William Shakespeare says that pun is “the noblest art”, the pun has first become a new fashion in the field of literature. It is estimated that Shakespeare used more than 3,000 puns in his works. And since his time the use of puns in the literature works becomes superior and artistic. Later in the works of Dickens,

Mark Twain, puns were also employed for many times. Since puns can make use of the polysemous words in English by which they are able to be used to create humor and irony, this is what any other language phenomenon cannot achieve. Nowadays, puns are generally employed in both oral and written expressions and communications.

TYPES OF PUNS

Puns can be different types in using. For example , professors Ying Wu and Qi Pan counted five different types of puns and gave them definition and examples in their article named “ Strategies on translation of English Puns”

1. Homophonic pun. It’s a pun making use of words with the same pronunciation but with different spellings and meanings:

e.g. Bassanio: Why dost thou whet thy knife so earnestly?

Shylock: To cut the forfeiture from that bankrupt there.

Gratiano: Not on thy sole, but on thy soul, harsh Jew...

-----Shakespeare, *The Merchant of Venice*. Here “sole” and “soul” are of the same sound, but of the totally different meanings. They make up a pair of homophones, and produce a satiric effect.

2. Paronomasia. It’s a pun making use of two words, which are similar in pronunciation but different in meanings.

e.g. Oh, Wellington! (Or “Villainton”—for Fame

Sounds the heroic syllables both ways;

France could not even conquer your great name,

But punned it down to this facetious phrase—

Beating or beaten she will laugh the same,)...

-----George Gordon Byron, *Don Juan*

Here “Wellington” and “Villainton” are similar in pronunciation. Wellington was a famous English general who had beaten Napoleon in Waterloo in 1815. After that, he was called Villainton by French newspapers and magazines, because either “Villain” in English or “Vilain” in French is an abusive word that means rascal.

3. Antalaclasis. It’s a pun in which a word is used twice or more, but each time with a different meaning.

e.g. If we don’t hang together, we shall assuredly hang separately.

----- Peter Stone and Sherman Edwards. Here, the authors make use of the two different meanings of the word “hang”. The former means “unite”, while the latter means “put or be put to death by hanging with a rope around the neck”.

4. Sylleptic pun

It is similar to antalaclasis, but the word used as a pun occurs only once. This is the most frequently employed device of pun.

e.g.: An ambassador is an honest man who lies abroad for the good of his country.

Here, “lies” can either be comprehended as “locates, stays” or “makes a statement that one knows to be untrue”.

5. Asteismus. It’s a pun usually used in dialogue, referring to one’s casual or deliberate misunderstanding of the meaning of a word.

e.g.: The clerk: ... Can you see a female?

Augustus: Of course I can see a female as easily as a man. Do you suppose I’m blind?

-----George Bernard Shaw, *Augustus Does His Bit* . Here, “see” has two meanings as “interview somebody” or “have a look”. Augustus misunderstands the meaning of the clerk in “interview a female” as “have a look of a female”, that makes the ambiguity.

DISCUSSION OF USING PUNS

There exist subtle differences between paronomasia and other literary techniques, such as the double entendre. While puns are often simple wordplay for comedic or rhetorical effect, a double entendre alludes to a second meaning that is not contained within the statement or phrase itself, often one that purposefully disguises the second meaning. As both exploit the use of intentional double meanings, puns can sometimes be double entendres, and vice versa. Puns also bear similarities with paraprosoodian, syllepsis, and eggcorns. In addition, homographic puns are sometimes compared to the stylistic device antanaclasis, and homophonic puns to polyptoton. Puns can be used as a type of mnemonic device to enhance comprehension in an educational setting. Used discreetly, puns can effectively reinforce content and aid in the retention of material. Some linguists have encouraged the creation of neologisms to decrease the instances of confusion caused by puns.

CONCLUSION

The object of the present article was to give whole definition of puns , determine its origin and types. As given here, puns have a long history of use and we can see

that they are mainly used for the interpretation of myths and dreams. Today their use has become more popular not only in literature, but also in movies, jokes and broadcasts. And while using them, it is advisable to know their types well and use them depending on the content of the conversation.

REFERENCES

1. Augarde, Tony (1984). *The Oxford Guide to Word Games*. London: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-214144-6.

Hempelmann, Christian F. (September 2004). "Script opposition and logical mechanism in punning". *Humor: International Journal of Humor Research*. 17 (4): 381–392. doi:10.1515/humr.2004.17.4.381. S2CID 144409644. (access restricted)

2. Strategies on Translation of English Puns

Ying Wu

Zhenjiang Watercraft College, Zhenjiang, Jiangsu, 212003, China

Email: wycherry@sina.com

Qi Pan

Zhenjiang Watercraft College, Zhenjiang, Jiangsu, 212003, China

3. Pinch, Geraldine Pinch (1995), *Magic in ancient Egypt*, University of Texas Press, p.68

ANALYSIS OF LIGHTWEIGHT CRYPTOGRAPHIC ALGORITHMS

I.S.Olimov,

Tashkent university of information technologies named after
Muhammad al- Khwarizmi

E-mail: iskandar.olimov@mail.ru

X.I. Ibrohimov

Tashkent university of information technologies named after
Muhammad al- Khwarizmi

Abstract: *This article explores the layers of the Internet of things, security issues, requirements, and methods for creating lightweight cryptographic algorithms. In addition, the classification of light cryptographic algorithms and their analysis is given.*

Keywords: *Internet of things (IoT), RFID, DDoS, Substitution-Permutation Network (SPN), Feistel Network (FN), General Feistel Network (GFN), Add-Rotate-XOR (ARX), NonLinear-Feedback Shift Register (NLFSR), Hybrid (Hybrid)*

Introduction

In today's information society, the scope of the Internet of things is expanding and becoming more popular as a result of widening the fields of application. IoT devices collect data from the real environment and transmit it over networks. The Internet of things (IoT) has already become dominant and has already become a dominant research field due to its applications in various fields [4]. Because smart transportation, smart logistics, smart healthcare, smart environment, smart infrastructure (smart cities, smart homes, smart offices, smart shopping centers, industry), smart agriculture, etc. contribute to the development of society. It is a very

large number of small sensors to servers and the Internet of things has a number of challenges in connecting devices with the real world, because billions of smart devices (connected devices) running on different platforms, during the transition from servers to sensors for their owners or users a variety of unseen issues (such as security, privacy, interoperability, durability and supportability, etc.) arise with technology-related vulnerabilities [4].

In Internet of things applications, it is important to ensure data privacy in the process of communication between physical devices (such as energy, memory, processing power, and even physical space), but currently, ensuring privacy in the Internet of things is currently the most is an urgent issue [4,6]. This article explores the layers of the Internet of things, security issues, requirements, methods of creating lightweight cryptographic algorithms, and also provides an analysis of lightweight cryptographic algorithms.

The main components of the Internet of Things

Various definitions of Internet of things have been given by many researchers, industry experts, organizations depending on the applications and implementation field, but in simple words, Internet of things each has its own identity, the Internet of things. a set of connected technologies that can collect and share data with or without interaction [4].

Figure 1. Internet of things

Security issues in the Internet of things. When working with any digital data, the main requirement of the user is to incorporate information such as reliability and confidentiality. There are a number of security issues in the Internet of things today, including:

- cryptographic methods;
- management of keys;
- DDoS;
- compatibility;
- authentication and permission management.

Cryptographic methods. AES, which is a symmetric encryption algorithm, and asymmetric encryption algorithms (RSA, Diffie-Hellman, Elliptic curves) are among the most reliable algorithms currently used to ensure data privacy. Similarly, HESh algorithms used to ensure data integrity (SHA1, MD5) are safe and effective, but these algorithms require a high-power processor and a lot of time. Therefore, the use of these algorithms in secure information exchange in the Internet of things is not highly effective [1,4]. Based on the above considerations, developing new cryptographic algorithms that require less computing power and power, or improving existing cryptographic algorithms for battery-powered IoT devices, is one of the challenges of today's Internet of things.

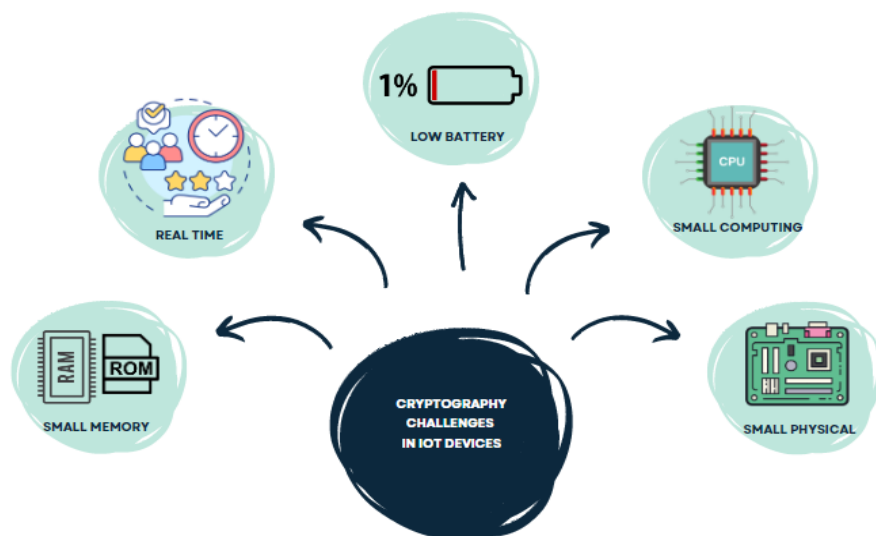

Figure 2. A cryptographic problem in the Internet of things

Lightweight cryptographic algorithms for Internet of things limited resources have the following characters. There are physical, performance, security [1,3]. Physical character consists of physical (GEs), memory (RAM, ROM), battery power. Performance includes computing power. Security character consists of minimum security (bits), attack models. Requirements for lightweight cryptographic algorithms are tiny key and block, simple rounds, key generation, strong internal structure.

Existing lightweight cryptographic algorithms and their creation methods

Table 1. Classification of light cryptographic algorithms according to their structure

	<i>Asymmetric</i>	Elliptic Curve Cryptography, RSA Algorithm		
	<i>Lightweight cryptography</i>	<i>Symmetric</i>	Block cipher	SPN
FN				Camellia, Simon, SEA, KASUMI, DESL/DESXL, TEA/XTEA/XXTEA, MIBS, LBlock, ITUbee, FeW, GOST, Robin, Fantomas
GFN				Piccolo, Twine, CLEFIA, HISEC
ARX				Speck, IDEA, HIGHT, BEST-1, LEA
NLFSR				Halka, KeeLoq, KATAN/KTANTAN
Hybrid				Hummingbird, Hummingbird-2, Present-GRP
Stream cipher		Trivium, Rabbit, HC-128		

PRESENT. This algorithm is convenient in terms of hardware and software, and it is the most efficient algorithm approved by ISO/IEC (29192-2P:2012). It is based on a permutation network, with a block length of 64 bits and a key length of 80 bits and 128 bits, respectively. GE requirements for PRESENT are 1570 and 1886. PRESENT is convenient to represent in hardware form using 4-bit S-boxes, except (replaces eight S-boxes with one S-box). In software, it requires large cycles [1,3].

TEA (Tiny Encryption Algorithm). Although its algorithm is not based on the Feistel network, it is a simple and similar algorithm. In other words, encryption and decryption functions are different. The TEA algorithm uses 64-bit plaintext blocks and a 128-bit key. The algorithm is designed to perform operations with 32-bit words and therefore uses the operation *SSeedd232*. The number of rounds in this algorithm is variable, and from the point of view of risk, the number of rounds must be at least 32. Each round of the TEA algorithm is equivalent to two rounds of the Feistel network. When designing block ciphers, there must be a balance between the complexity of the round function and the number of rounds. For example, if the round function is simpler, the number of rounds will be less or vice versa. Since the TEA algorithm is a simple algorithm, a large selection of the number of rounds is necessary to be robust. The encryption function of the TEA algorithm is given below.

(LL, XX) = plaintext block (64 bits)

$ddeeeeSSaa = 0xx9ee3779aa9$

$ssssSS = 0$

$aaeeSS SS = 1$ to 32

$ssssSS = ssssSS + ddeeeeSSaa$

$LL = LL + (((XX \ll 4) + KK[0]) \oplus (XX + ssssSS) \oplus ((XX \gg 5) + KK[1]))$

$XX = XX + (((LL \ll 4) + KK[2]) \oplus (LL + ssssSS) \oplus ((LL \gg 5) + KK[3]))$

then SS

ciphertext = (LL, XX)

Here, the operation " \ll " is the operation to shift the number to the left, and the operation " \gg " is the operation to shift it to ten. For example, if a one-byte number in

binary form is "10110101", then shifting this number to the left by 4 units will result in "01010000". The result of moving this number to 5 decimal places is "00000101". Although the TEA algorithm is not based on the Feistel network (encryption and decryption functions are the same in the Feistel network), the decryption does not use addition or division operations instead of the XOR operation.

IDEA. It was developed by Lai and Massey, block length is 64 bits, key length is 128 bits, it uses 16-bit unsigned, data operations such as integer and XOR, addition and modular multiplication are S- box or without using P-box. It will perform best on embedded systems with a throughput of 94.8 Kbps with a memory requirement of 596 bytes [1,4].

Stream Cipher

Rabbit is a lightweight stream cipher and was first presented by Martin Boesgaard, Mette Vesterager, Thomas Christensen and Erik Zenner at an encryption workshop in 2003 [8]. It creates a key stream from an 128 bit key and a 64 bit IV. The use of IV can prevent collision and pre-image related attacks. The encrypted value has equal bit-length to the message, thus no overhead storage. Rabbit is nearly twice as fast as RC4 (Rivest Cipher 4) and HC-128 is about 5 fold, and is about 3 times faster than AES. Therefore, if you have speed concerns about SSL, using more compacted version of SSL with lightweight stream ciphers should alleviate the performance burden [9]. Also, it can be used in Elliptic Curve Integrated Encryption Scheme (ECIES) as key stream derivation function for the shared session secret produced by the elliptic curve method [1,2].

Trivium is another low footprint hardware utilised lightweight stream cipher proposed by Christophe De Cannière and Bart Preneel. It has key stream and IV both of 80 bits and output of 264 bits.

Asymmetric cipher

Elliptic Curve Cryptography. Elliptic curve cryptography (ECC) is an approach to public-key cryptography based on the algebraic structure of elliptic curves over finite fields. While RSA is based on exponentiation on finite fields, ECC depends on

point multiplication on elliptic curves. An elliptic curve E over the finite field K (whose characteristic is not equal to 2 and 3) is defined as:

$$E(K) : y^2 = x^3 + ax + b \text{ with } a, b \in K$$

Points $P = (x, y) \in E(K)$ form an Abelian group, so point addition and scalar point multiplication can be performed. ECC provides higher security and a better performance than the first-generation public-key techniques, RSA and Diffie–Hellman. Moreover, ECC is the most interesting public-key cryptographic family for embedded environments because it can reach the same security level as RSA with much shorter keys, and with computationally lighter operations, like addition and multiplication, rather than exponentiation [1,5].

Table 2. Lightweight cryptographic algorithms

<i>Encryption algorithm</i>	<i>Tech</i>	<i>K_size</i>	<i>B_size</i>	<i>Num of round</i>	<i>Area (GEs)</i>
AES	SPN	128	128	10,12,14	2060
PRESENT	SPN	80	64	31	1570
GIFT-64/128	SPN	128	64,128	28,40	1345
SKINNY	SPN	n, 2n, 3n	64,128	32,56	1477
RECTANGLE	SPN	80	64	25	1467
MCrypton	SPN	128	64	13	2594
NOEKEON	SPN	128	128	16	2604
ICEBERG	SPN	128	64	16	5817
PUFFIN-2	SPN	80	64	34	1083
PRINCE	SPN	128	64	12	2953
Klein	SPN	64	64	12	1220
1-PRESENT	SPN	80	64	30	2467
EPCBC	SPN	96	48	32	1008
TEA	FN	128	64	32,64	2355
SIMON	FN	96	48	32-72	763
KASUMI	FN	128	64	8	3437
MIBS	FN	64	64		1396
LBlock	FN	80	64	32	1320
CLEFIA	GFN	128	128	128	2678

PICCOLO	GFN	80	64	25,31	1136
TWINE	GFN	80	64	36	1503
SPECK	ARX	96	48		884
HIGHT	ARX	128	64	32	2608
RC4(flexibl e)		128	80		11300
Rabbit		128	64		3800
Trivium		80	80		2599
RSA		1024 to 4096 modulus			50000
ELLI		256 private key		256 public key	6660

Conclusion

The current development of the Internet of things system leads to an increase in the demand for its security. This article explores the layers of the Internet of things, security issues, security requirements, and methods of creating lightweight cryptographic algorithms. At the same time, an analysis of light cryptographic algorithms and a number of their features is provided. The analysis of the cryptographic problem shows that it is necessary to develop a crypto-algorithm with high crypto resistance, which requires less time, energy and power in the transmission of information through the network, and in addition, it is possible to achieve high efficiency by improving the existing encryption algorithms.

LITERATURE

1. Thakor, Vishal A., Mohammad Abdur Razzaque, and Muhammad RA Khandaker. "Lightweight cryptography algorithms for resource-constrained IoT devices: A review, comparison and research opportunities." *IEEE Access* 9 (2021): 28177-28193.
2. Banani, Sam, et al. "A Dynamic Light-Weight Symmetric Encryption Algorithm for Secure Data Transmission via BLE Beacons." *Journal of Sensor and Actuator Networks* 11.1 (2021): 2.

3. Akmuratovich S. M. et al. A Creation Cryptographic Protocol for the Division of Mutual Authentication and Session Key //2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT). – IEEE, 2021. – C. 1-6.
4. Salimbayevich O. I. et al. Internet of things architecture and security challenges //2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT). – IEEE, 2020. – C. 1-4.
5. Meng, Thomas Xuan, and William Buchanan. "Lightweight cryptographic algorithms on resource-constrained devices." *Preprints* (2020).

CORRECT ORGANIZATION OF THE DESIGN SOLUTION FOR THE RECONSTRUCTION OF MEDICAL INSTITUTIONS

Gulchekhra Meliboeva

Graduate student, Tashkent university of architecture and civil engineering

gulchekhrameliboeva@mail.ru

Abstract: *This article explores the importance of proper organization in the design solution for the reconstruction of medical institutions. The reconstruction of medical institutions is a complex process that requires careful planning and execution. The design solution for the reconstruction of medical institutions plays a crucial role in the success of the project. The correct organization of the design solution involves several factors that should be considered during the planning and execution process. These factors include the needs of the medical institution, safety, accessibility, medical technology, and sustainability. The design solution should be tailored to meet the specific needs of the medical institution and ensure the safety of patients, medical professionals, and visitors. Accessibility should also be taken into account, ensuring that the medical institution is accessible to all individuals, including those with disabilities. The latest medical technology should be incorporated into the design to ensure that medical professionals can provide quality care to patients. Sustainability should also be considered, ensuring that the medical institution is energy-efficient and environmentally friendly. By investing in the correct organization of the design solution, communities can ensure that they have access to quality medical care that meets their needs.*

Keywords: *Design solution, Reconstruction, Medical institutions, Medical technology, Medical professionals, Sustainability, Organization, Healthcare design.*

INTRODUCTION

The relevance of scientific work is due to the lack of modern approaches to planning the organization of innovative medical institutions in the context of the inevitable development of the health structure. Our scientific work aims to develop the principles of organizing architectural and planning systems for modern health facilities. Hospitals are significant institutions that provide medical care to individuals in need. They play a vital role in the community, and they must be able to meet the needs of patients and medical professionals. As time passes, hospitals can become outdated and require reconstruction to ensure they can continue providing quality care. In this article, we will discuss the importance of the reconstruction of hospitals and what factors should be considered during the process. The reconstruction of medical institutions is a complex and challenging process that requires careful planning and execution. The design of the reconstructed medical facility plays a critical role in ensuring that it meets the needs of patients, healthcare providers, and the community at large. A well-organized design solution is essential to the success of the reconstruction project as it takes into account all the relevant factors and stakeholders.

To meet the ever-increasing demands of the healthcare industry, the proper design and organization of medical institutions have become crucial. With the rapid advancements in medical technology and the need for efficient healthcare services, it is imperative to ensure that the design solution for reconstructing medical institutions is both effective and optimal.

Correctly organizing the design solution for the reconstruction of medical institutions requires careful planning and consideration of various factors. These factors include functional layout, patient flow, accessibility, safety, and efficiency. By addressing these aspects in the design process, medical institutions can create a conducive environment that enhances the patient experience and improves overall healthcare outcomes.

Functional Layout: A well-organized functional layout is essential for the smooth operation of medical institutions. This involves strategically placing different departments, such as outpatient clinics, specialist units, laboratories, and emergency facilities, to maximize efficiency and minimize patient wait times. Additionally, the design should incorporate adequate space for administrative offices, staff rooms, and support services. A well-thought-out floor plan ensures a seamless flow of patients and personnel, enhancing the overall functionality of the institution.

Patient Flow: Efficient patient flow is vital for timely diagnosis, treatment, and a positive patient experience. The design solution should prioritize creating clear pathways that guide patients from the entrance to registration, examination areas, and treatment rooms. Minimizing congestion points and optimizing traffic patterns within the institution can significantly improve patient flow and reduce waiting times, ultimately enhancing patient satisfaction.

Accessibility: Creating an accessible environment is crucial to cater to the diverse needs of patients, including those with physical disabilities or mobility issues. Implementing universal design principles ensures that medical institutions are accessible to all individuals, regardless of their abilities. This includes providing wheelchair ramps, wide doorways, accessible restrooms, and elevators. By prioritizing accessibility, medical institutions can promote inclusivity and cater to the needs of all patients.

Safety and Infection Control: The safety and well-being of patients and healthcare providers are of paramount importance in medical institutions. The design solution should incorporate measures to prevent the spread of infections, such as proper ventilation systems, hand hygiene stations, and isolation rooms. Additionally, the layout should consider emergency exits, fire safety measures, and the installation of appropriate security systems. Ensuring a safe environment promotes patient trust and confidence in the healthcare facility.

Efficiency and Sustainability: In an era of rising healthcare costs and limited resources, designing medical institutions with a focus on efficiency and sustainability

is crucial. Incorporating energy-efficient systems, such as LED lighting and smart HVAC systems, can reduce operational costs and minimize the institution's environmental impact. Additionally, optimizing workflows and utilizing technology, such as electronic medical records and telehealth services, can enhance efficiency and streamline patient care processes.

In conclusion, the correct organization of the design solution for the reconstruction of medical institutions is vital for meeting the demands of the healthcare industry. A well-planned functional layout, efficient patient flow, accessibility, safety measures, and a focus on efficiency and sustainability are key elements to consider. By addressing these aspects comprehensively, medical institutions can create an environment that promotes optimal healthcare outcomes and enhances the overall patient experience.

METHODS

The reconstruction of hospitals is a complex process that requires careful planning and execution. The following factors should be considered during the reconstruction process:

1. **Budget:** The first factor to consider is the budget for the reconstruction. The budget should be realistic and take into account all the costs associated with the reconstruction, including materials, labor, and equipment.
2. **Patient needs:** The needs of patients should be a top priority in the reconstruction process. The hospital should be designed to meet the needs of patients and provide them with a comfortable and safe environment.
3. **Medical technology:** The reconstruction process should take into account the latest medical technology and equipment. The hospital should be equipped with the latest technology to ensure that medical professionals can provide quality care to patients.
4. **Safety:** Safety should be a top priority during the reconstruction process. The hospital should be designed to ensure the safety of patients, medical professionals, and visitors.

5. Sustainability: The reconstruction process should take into account sustainability. The hospital should be designed to be energy-efficient and environmentally friendly.

The methods used to gather information for this article on the correct organization of the design solution for the reconstruction of medical institutions involved a comprehensive literature review.

In addition to the literature review, expert interviews were conducted with healthcare professionals and designers involved in the reconstruction of medical institutions. These interviews provided valuable insights into the practical considerations and challenges faced in organizing the design solution for the reconstruction of medical institutions.

Overall, the methodology used in this article aimed to provide a comprehensive and balanced review of the literature on the correct organization of the design solution for the reconstruction of medical institutions, as well as practical insights from experts in the field.

RESULTS

The needs of patients should be at the forefront of the design solution for the reconstructed medical institution. This includes considerations such as accessibility, comfort, privacy, and safety. The design should also take into account the specific needs of different patient populations, such as children, the elderly, and those with disabilities.

Healthcare providers are also an important consideration in the design solution. The layout and design of the medical facility should be optimized to facilitate efficient and effective healthcare delivery. This includes considerations such as the location of medical equipment, the flow of patients and staff, and the design of clinical spaces.

The community is another key stakeholder in the design solution for the reconstructed medical institution. The facility should be designed to meet the needs of the surrounding community, such as providing access to healthcare services and

addressing any local health disparities. The design should also take into account the cultural and social context of the community.

Effective collaboration and communication between stakeholders is critical to the success of the reconstruction project. This includes collaboration between healthcare providers, designers, architects, and other stakeholders involved in the project. Communication should be ongoing and transparent to ensure that all stakeholders have a shared understanding of the project goals and priorities.

The reconstruction of hospitals can have a significant impact on the quality of care provided to patients and the efficiency of medical professionals. By considering the factors discussed above, hospitals can be reconstructed to meet the changing needs of patients and medical professionals.

In summary, the results of the observations review emphasize the importance of considering the needs of patients, healthcare providers, and the community, as well as fostering collaboration and communication between stakeholders in the design solution for the reconstruction of medical institutions.

Enhanced Patient Experience: A well-organized design solution has resulted in an enhanced patient experience within medical institutions. Clear signage, well-defined pathways, and optimized patient flow have reduced patient wait times and minimized confusion. Patients appreciate the ease of navigation and reduced congestion, resulting in increased satisfaction scores. By prioritizing patient experience, medical institutions can foster a positive reputation and attract a broader patient base.

Improved Efficiency: Correctly organizing the design solution has led to improved efficiency within medical institutions. By strategically placing different departments and support services, healthcare providers can streamline workflows and reduce the distance traveled by staff. This optimization of personnel movement has resulted in saved time and increased productivity. In addition, the incorporation of technology, such as electronic medical records and telehealth services, has further

improved efficiency in patient care processes and communication between healthcare providers.

Optimal Use of Space: The design solution has enabled medical institutions to make optimal use of available space. By carefully considering the functional layout and maximizing the use of square footage, institutions can accommodate more patients and services without compromising on comfort or safety. This efficient use of space has allowed institutions to increase their capacity and expand their range of services, ultimately benefiting the local community.

Enhanced Safety and Infection Control: Correct organization of the design solution has resulted in enhanced safety and infection control measures within medical institutions. By incorporating proper ventilation systems, hand hygiene stations, and isolation rooms, the spread of infections has been minimized. Additionally, the inclusion of emergency exits, fire safety measures, and security systems has improved the overall safety of the institution for both patients and staff. These measures have increased patient confidence and trust in the institution's ability to provide a safe environment for their healthcare needs.

Sustainability and Cost Savings: An important result of the correct organization is the focus on sustainability and cost savings within medical institutions. By implementing energy-efficient systems and optimizing operational workflows, institutions have achieved significant cost savings. The reduction in energy consumption and operational costs allows these institutions to allocate their resources more efficiently, leading to improved financial stability and sustainability in the long run.

Overall, the correct organization of the design solution for the reconstruction of medical institutions has resulted in a multitude of positive outcomes. These include enhanced patient experience, improved efficiency, optimal use of space, enhanced safety and infection control, and sustainability with cost savings. By prioritizing these aspects, medical institutions have been able to provide high-quality healthcare services while also meeting the demands of a rapidly evolving healthcare industry.

DISCUSSION

The discussion of this article on the correct organization of the design solution for the reconstruction of medical institutions highlights the implications of the results for the field of healthcare design and provides recommendations for future research.

The findings of the literature review emphasize the importance of taking a holistic approach to the design solution for the reconstructed medical institution. This involves considering the needs of patients, healthcare providers, and the community, as well as fostering collaboration and communication between stakeholders. By doing so, the reconstructed medical institution can provide the best possible care to patients and meet the needs of the surrounding community.

The discussion also highlights the potential challenges of organizing the design solution for the reconstructed medical institution. These challenges may include conflicting priorities between stakeholders, limited resources, and regulatory constraints. To address these challenges, effective communication and collaboration between stakeholders are essential.

Future research should focus on addressing the gaps in knowledge identified in the literature review. For example, further research is needed on the specific design considerations for different patient populations, such as those with mental health conditions, chronic illnesses, or disabilities. Additionally, research should explore the impact of the design solution on patient outcomes, such as patient satisfaction, recovery times, and clinical outcomes.

In conclusion, the discussion emphasizes the importance of taking a comprehensive and collaborative approach to the design solution for the reconstruction of medical institutions. By doing so, the reconstructed medical institution can provide the best possible care to patients and meet the needs of the surrounding community. Further research is needed to enhance our understanding of the specific design considerations for different patient populations and the impact of the design solution on patient outcomes.

In conclusion, the reconstruction of hospitals is an essential process that should be carefully planned and executed. The factors discussed above should be considered during the reconstruction process to ensure that the hospital can meet the needs of patients and medical professionals. By investing in the reconstruction of hospitals, communities can ensure that they have access to quality medical care that meets their needs.

REFERENCES

1. В. В. Федоров, Н. Н. Федорова, Ю. В. Сухарев. Реконструкция зданий, сооружений и городской застройки- Москва: ИНФРА-М, 2019.-226
(V. V. Fedorov, N. N. Fedorova, Yu. V. Sukharev. Reconstruction of buildings, structures and urban development - Moscow: INFRA-M, 2019.-226)
2. S. A. Qodirova, M. T. Abdujabborova. Turar joy va jamoat binolarini loyihalash-Toshkent, 2022-303
(S. A. Qodirova, M. T. Abdujabborova. Design of residential and public buildings-Tashkent, 2022-303)
3. Creasy T.M. The Wellness Clinic: A New Approach to Healthcare Design: master's Thesis. – Nashville: University of Tennessee, 2012.-51
4. Kras I.M.C. Sustainable hospital buildings: master's Thesis. – Amsterdam: Technical University of Delft, 2011.-115

G'OR TURIZMINING IQTISODIYOTGA TA'SIRI

Shukurov I.X

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti,

Uralov Sh.A

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistranti.

***Annotatsiya:** Maqolada g'or turizmining ahamiyati va undagi joylashuvlar, sohalar bo'yicha keng qamrovli ishlar mavjud ekanligi, g'orlarning mazmuniga ko'ra o'zaro turlari, speleoturistik obyektlarning hududiy tarqalishdagi muamolari keng yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** Speleoturizm, hudud, obyekt, iqlim, joylashuv, yodgorliklar.*

Speleoturizm-turizm to'g'risidagi qonunning 36-moddasida turoperatorlar va turagentlar tomonidan turistlar va ekskursantlarning xavfsizligini ta'minlashga doir chora-tadbirlar bo'limida "g'or turizmi va turizmning boshqa maxsus turlarini tashkil etish va o'tkazishda havfsizlikning alohida talablarini ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari shart" deb belgilab qo'yilgan. Darhaqiqat, g'or turizmi qattiq nazorat va to'la havfsizlikka rioya qilingan holda tashkil etishni taqozo etadi. Binobarin, g'orlar to'la sir sinoatga boy turistik obyekt hisoblanadi.

Rekratsiya va turizm sohalarini rivojlantirishda tabiat muzeylari o'zining alohida diqqatga tortishi, estetik zavq berishi, hayron qoldirishi bilan umumiy ko'rinishdan ajralib turadi. Mintaqada joylashgan muzeylar ichida eng qiziqarli, shu jumladan, muhim tarixiy ahamiyatga ega bo'lganlaridan biri g'orlar hisoblanadi. G'orlarning inson hayotida muhimligi shundan iboratki, g'orlardan chiqqan suvlarning ko'pligi har xil kasalliklarni davolovchi-shifobaxshlik xususiyati bilan ajralib turadi. Shuni aytish lozimki, g'orlar iqlimi yer yuzidagi biror joy iqlimiga o'xshamaydi. Buning

sababi, g'orlarda turli mikroblar nihoyatda kam bo'lib, tozaligi jihatdan u o'rmon yoki tog' havosiga o'xshaydi. Insonlar g'orlarni ko'rishga borganda g'or ichida o'zini juda yaxshi his qiladi.

G'orlardagi suv har xil bemorlarni, ayniqsa, teri kasaliklarni, buyrak, asab, oshqozon, yurak xastaliklariga duchor bo'lgan bemorlarni darddan qutilishiga yordam beradi. Lekin bunday joylarda davolanish maskanlari va kurortlar barpo etilmagan. Biz bilamizki, g'orlarni yana bir xususiyati sovuqxona vazifasini bajaradi. Qishin-yozin bir xil haroratda bo'ladi. Harorat bir xil bo'lganligi tufayli mahalliy aholi sovuqxona sifatida foydalanib kelgan. Hozirgi iqlim sharoitida g'orlarda go'sht, yog', baliq, sut-qatiqlar, meva va boshqa oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash imkoniyati yuqori. Shuning uchun ham g'orlarda turli maqsadlarda va yer osti sayohatini yoqtiruvchilar uchun ajoyib manzilgohlar hisoblanadi. Shu jihatdan speleoturizmni tashkil etish va rivojlantirish katta ahamiyatga kasb etadi.

G'orlar mazmuniga ko'ra yesa spelofauna, arxeologik topilma, g'or suvlari, g'or shifobaxsh havosi, g'or uylar, davolovchi g'orlar, kungilochar g'orlardir. Ular katta kichikligiga ko'ra turli masshtabda va yo'nalishda (gorizontal va vertikal xolatda) bo'ladi. G'orlar yer ostida yashiringan tabiiy yoki antropogen topilmalardir. G'orlarni ilmiy va amaliy jihatdan o'rganadigan fan speologiya fanidir. Speloturizm esa uning bir bo'laki hisoblanadi. G'orlarning kelib chiqishiga ko'ra eng keng tarqalgan turi karst hisoblanadi. Ular ohaktosh, marmar, dolomit, bo'r, gips va tuzli tog'larda keng tarqalgan bo'lib, yumshoq tog' jinslarini suv yuvilishi natijasida karst g'orlari vujudga keladi. G'orlar ichida eng kattasi karst g'orlari hisoblanadi.

Ma'lumki, yurtimizda 7000 dan ortiq tarixiy qadamjolar, me'moriy-arxitektura yodgorliklari mavjud. Ammo hududlarda milliy va xalqaro turizmni rivojlantirishning istiqbolli modeli yaratilmagan. Birgina Samarqand viloyati hududida 1105 ta arxeologik, 60270 ta me'moriy, 37 ta diqqatga sazovor joylar, 18 ta monumental, 21 memorial, jami 1851 ta moddiy-ma'naviy meros obyektlari mavjud. Bu obyektlardan turizm maqsadida samarali foydalanilmayapti. Chunki, obyektlarda infratuzilma shakllanmaganligi va boshqa sabablarga ko'ra turizm maqsadida ishlatilmayapti.

Ko'pgina tabiat yodgorliklari inson xo'jalik faoliyatida foydalanish uchun yem xashak yig'iladigan, mol boqiladigan, tomorqa yerlari sifatida e'tibordan chetda qolib ketgan. Jumladan, tabiatning noyob yodgorliklari hisoblangan Qoratepa tog'ining shimoliy yonbag'ridagi Bulbulzorsoyda joylashgan o'rta tosh davrida odamlar yashagan g'or mavjud.

Tabiatning noyob yodgorliklaridan turizmga keng foydalanish katta samara beradi. Binobarin, inson bu tabiat bilan chambarchas bog'liq mavjudot bo'lib, hamma vaqt uning sir sinoatlari odamni o'ziga ohangrabodek tortib keladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, inson tabiat qo'ynidagi sodir bo'lgan va vujudga kelgan xodisa va jarayonlarni o'rganishga qiziqishi tabiiy xoldir. Tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlar jiddiy tus olgan bir davrda undan oqilona foydalanishning eng samarali yo'li turizm sohasidir. Shuning uchun Yevropa davlatlarida noyob yodgorliklardan turizm maqsadida keng foydalanib kelmoqda. Tabiatning noyob yodgorliklari atamasini ham birinchi bo'lib, fanga mashhur nemis sayyohi, geograf va tabiatshunos olim Aleksandr Gumbold 19-asrda kiritgan.

Speloturistik obyektlar hududiy tarqalishi juda notekis taqsimlangan. Bunga sabab yer osti geologik tuzilishi va orografiyaga bog'liqdir. Biroq dunyo bo'yicha speloturistik resurslar to'liq o'rganilmagan. Turizm rivojlangan mamlakatlarda turizmning bu turiga kata e'tibor qaratgan va mavjud imkoniyatlardan foydalana olgan. Ammo g'orlar ko'p tarqalgan bo'lsada ular turizm maqsadida chuqur o'rganilmagan hududlar nihoyatda ko'pdir.

G'orlarni turizm maqsadida foydalanish Yevropa va Amerika mamlakatlarida yaxshi yo'lga qo'yilgan. Masalan, Slovakiyada Postoin Yama g'orini 170 yildan ortiq vaqt ichida butun dunyodan sayyohlar kelib tomosha qilishadi. Bu g'or 1818 yilda birinchi marta sayohatlar uchun ochilgan. Uning 4 km masofasi elektrlashtirilgan va natijada ertaklardagidek manzara hosil bo'lgan. G'orda juda chiroyli manzarali hosilalar va daryolar bor. 1818 yilda g'orga faqat 104 kishi kirib tomosha qilgan bo'lsa, hozirgi kunda unga yiliga 1 mln ortiq turist keladi. Xatto g'orshunoslarning dunyo bo'yicha o'tkaziladigan seyzdi shu zalda ochilgan va hozirda bu zal «seyzdlar

zali» deb yuritiladi. Bundan tashqari g'orda 10 ming kishilik konsent zali har xil tomosha va konuyentlar berib boradi.

G'orlarni foydali qazilmalar xazinasi, davolovchi maskan hamda turizm xizmati sifatida ahamiyati oshib borish bilan birgalikda ekologik vaziyatini tang ahvolga keltirib qo'yimoqda, g'orlarga tartibsiz kirish ularni landshaftiga katta ziyon keltiradi. Umuman O'zbekistonda ilmiy amaliy va estetik jihatdan ahamiyati katta g'orlarni o'rganib tabiat yodgorliklari deb qarashni maqsadga muvofiq deb bildim.

So'zinning oxirida shuni aytishim mumkinki g'orlarning ilmiy va amaliy ahamiyati juda katta bo'lib yer osti landshaftlarini va ularda sodir bo'layotgan tabiiy jarayonlarni o'rganishni, tabiatdan estetik zavq olishni ko'pchilikni qiziqtirishini hisobga olib, O'zbekistonda hali yaxshi rivojlanmagan speleoturizm, hamda rekreatsion ahamiyani yanada oshirib mahalliy sayyohlardan tashqari chet el sayohatchilarini ham jalb etgan holda g'orlarning ahamiyatini yanada oshirishni o'z oldinga maqsad qilib qo'ydim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдужабборов. М.А. Карст гор Южного Узбекистана. - Т.: 1990. - 112 с.
2. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник-М.:Аспект Пресс, 2002. - 470 с.
3. Аъзамов С. Тармольнинг ойдин йўли; туризм-жамъарма манбаи //Иълтисод ва кисобот 1997, № 11-12 – б. 36-37.
4. Безбородов А. Еще раз о международном туризме //Экономика и статистика, 1998, №3 - с 52.
5. Джумаев Т. Горы Узбекистана, природа, хозяйство, отдых, (Региональные проблемы) -Т.: Мекнат, 1998.- 224 с.
6. Дмитриевский Ю.Д. Туристские районы мира. Учебное пособие.-Смоленск: СГУ, 2000.-224 с.

ELEKTRON RAQAMLI IMZO ALGORITMLARI TAHLILI

I.S.Olimov,

Tashkent university of information technologies named after Muhammad
al- Khwarizmi

E-mail: iskandar.olimov@mail.ru

X.I. Ibrohimov

Tashkent university of information technologies named after Muhammad
al- Khwarizmi

Annotatsiya: Bu maqolada elektron imzo algoritmlari haqida umumiy ma'lumotlar berilgan, shu bilan birga elektron raqam imzoni shakllantirish va tekshirish, undan tashqari elektron raqamli imzo algoritmlari va ularni tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: ERI, blokcheyn texnologiyasi, RSA, GOST R 34.10-2001, DSA.

KIRISH

Hozirgi kunda Ma'lumotlar yaxlitligini ta'minlashda bir qator zamonaviy usullari mavjud:

Xesh funksiyalar: Ma'lumotni xeshlash uning yaxlitligini kafolatlash maqsadida amalga oshirilib, agar Ma'lumot uzatilishi davomida o'zgarishga uchrasa, uni aniqlash imkoni mavjud bo'ladi.

Xatolarni aniqlash va tuzatish kodlari: Ushbu kodlar uzatilgan yoki saqlangan Ma'lumotlardagi xatolarni aniqlash va tuzatish uchun ishlatiladi. Masalan, Hamming kodlari va Reed-Solomon kodlari. Ma'lumotlarga ortiqcha Ma'lumotlarni kiritish orqali ushbu kodlar xatolarni aniqlashi va tuzatishi mumkin.

Raqamli imzolar: Raqamli imzolar yaxlitlik va autentifikatsiyani ta'minlash uchun assimetrik kriptografiyadan foydalanadi. Elektron raqamli imzo jo'natuvchining shaxsiy kaliti yordamida yaratiladi va uni jo'natuvchining ochiq kaliti yordamida tekshirish mumkin. Agar imzo haqiqiy bo'lsa, u Ma'lumotlarning yaxlitligi va haqiqiylikini ta'minlaydi.

Merkle daraxtlari: Merkle daraxtlari, shuningdek, xesh daraxtlari sifatida ham tanilgan, katta Ma'lumotlar to'plamlarini samarali tekshirish imkonini beruvchi Ma'lumotlar tuzilmalari. Ular Ma'lumotlarni kichikroq bloklarga ajratadilar, har bir blok uchun xeshlarni hisoblaydilar.

Blokcheyn texnologiyasi: Dastlab Bitcoin kabi kriptoalyutalar uchun taqdim etilgan blokcheyn texnologiyasi o'ziga xos Ma'lumotlar yaxlitligi xususiyatlari tufayli turli sohalarda e'tiborni tortdi. Blokcheyndagi har bir blok zanjirni tashkil etuvchi oldingi blokning kriptografik xeshini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasining Elektron raqamli imzo to'g'risidagi qonunida elektron raqamli imzoga quyidagichata'rif berilgan:

Elektron raqamli imzo

“Elektron raqamli imzo (ERI) — elektron hujjatdagi mazkur elektron hujjat axborotini elektron raqamli imzoning yopiq kalitidan foydalangan holda, maxsus o'zgartirish natijasida hosil qilingan, hamda elektron raqamli imzoning ochiq kaliti yordamida elektron hujjatdagi axborotda xatolik yo'qligini aniqlash va elektron raqamli imzo yopiq kalitining egasini identifikatsiya qilish imkoniyatini beradigan imzo”.

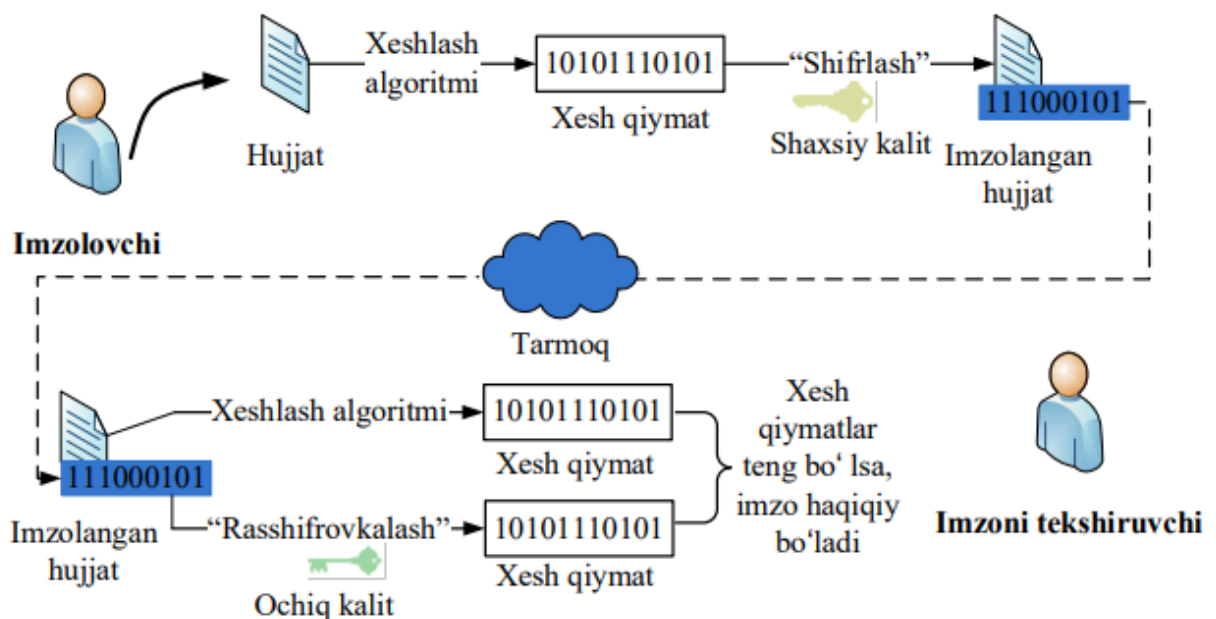
Elektron raqamli imzo oddiy qo'lda qo'yiluvchi imzo kabi, faqat elektron hujjatlarda qo'yiladi va imzo qo'yilgan Ma'lumotning yaxlitligini ta'minlaydi va imzolovchining qo'yilgan imzodan bosh tortmasligini (rad etmasligini) kafolatlaydi. Axborot xavfsizligida *rad etish* muammosi mavjud, unga ko'ra foydalanuvchi hujjatni imzolaganini rad etadi (ya'ni, men imzolamadim deb turib oladi). Mazkur muammoni oldini olishda aynan elektron raqamli imzo tizimlaridan foydalaniladi.

Shunday qilib, ERI tizimlari nafaqat Ma'lumot yaxlitligini ta'minlaydi, balki imzolovchining majburiyatlardan tonishiga yo'l qo'ymaydi (yoki rad etishni oldini oladi). Shu sababli, ERI tizimlari Ma'lumotlar yaxlitligini ta'minlovchi simmetrik kriptotizimlarga asoslangan MAC tizimlaridan ajralib turadi.

MAC tizimlarida xesh qiymatni qayta hisoblay olmaslik uchun, matnga kalit biriktirilgan bo'lsa, ERI tizimlarida Ma'lumotning xesh qiymati shaxsiy kaliti bilan "shifrlash" amalga oshiriladi va ERI hosil qilinadi. Ushbu xabarni "rasshifrovkalash" uchun esa tomonning ochiq kalitini bilishning o'zi yetarli. Demak, oddiy imzo tizimiga o'xshash (oddiy imzo tizimida bir kishi imzo qo'yadi va qolganlardan uning haqiqiyligini tekshirish talab etiladi). ERI tizimida ham shaxsiy kalit egasi xabarni imzolaydi, qolganlar esa, uning ochiq kalitidan foydalanib, imzoni haqiqiyligini tekshiradi.

Agar A tomon xabar M ga imzo qo'ygan bo'lsa, u holda imzo

$S = [M]_A$ shaklida ifodalanadi (xuddi ochiq kalitli kriptografiyada shaxsiy kalit bilan rasshifrovkalash kabi). ERI tizimlarini yaratish ikkita muolajadan iborat: *ERIni shakllantirish* va *ERIni tekshirish* (1-rasm).

1-rasm. Elektron raqamli imzo sxemasi

Hozirda ERI tizimini yaratishning bir nechta yo‘nalishlari mavjud. Bu yo‘nalishlarni uchta guruhga bo‘lish mumkin:

- 1) ochiq kalitli shifrlash algoritmlariga asoslangan;
- 2) simmetrik shifrlash algoritmlariga asoslangan;
- 3) imzoni hisoblash va uni tekshirishning maxsus algoritmlariga asoslangan raqamli imzo tizimlaridir.

Ochiq kalitli shifrlash algoritmlariga asoslangan ERI

Ishonchli bardoshli kriptotalgoritmlar mutaxassislar tomonidan yechilishi murakkab deb tan olingan matematik masalaga asoslanadi. Ishonchli bardoshli kriptotalgoritmlar turkumi tarkibiga kiruvchi yetarli katta sonni tub ko‘paytuvchiga ajratish (*TKA*) *matematik* murakkabligiga asoslangan *RSA* shifrlash algoritmi keltirishimiz mumkin [1];

RSA shifrlash algoritmi. Diffi va Xelman kriptografiya sohasida yangicha yondashishni targ‘ib qilib, ochiq kalitli kriptotizimlarning barcha talablariga javob beradigan kriptografik algoritm yaratish taklifi bilan chiqdi. Birinchilardan bo‘lib bunga javoban 1978 yil Ron Rayvets (Ron Rivest), Adi Shamir (Adi Shamir) va Len Adlmen (Len Adlmen)lar shu vaqtgacha tan olingan va amaliy keng qo‘llanib kelingan ochiq kalitli shifrlash algoritm sxemasini taklif qildi va bu algoritm ularning nomi sharafiga *RSA* algoritmi deb ataldi. *RSA* algoritmi faktorlash murakkabligiga asoslangan shifrlash algoritmi hisoblanadi [1,2].

Tizimning har bir i - foydalanuvchisi (e_i, d_i) - kalitlar juftligini yaratadi. Buning uchun yetarli katta bo‘lgan p va q - tub sonlari olinib (bu sonlar mahfiy tutiladi), $n = pq$ - soni va Eyler funksiyasining qiymati $\varphi(n) = (p-1)(q-1)$ hisoblanadi (bu son ham mahfiy tutiladi). So‘ngra, $(e_i, \varphi(n)) = 1$ shartni qanoatlantiruvchi, ya‘ni $\varphi(n)$ -soni bilan o‘zaro tub bo‘lgan e_i -son bo‘yicha d_i -soni ushbu $e_i d_i = 1 \pmod{\varphi(n)}$ formula orqali hisoblanadi. Bu $(e_i; d_i)$ –juftlikda e_i - ochiq kalit va d_i - mahfiy kalit deb e‘lon qilinadi.

Shundan so'ng i - foydalanuvchidan j - foydalanuvchiga shifrlangan Ma'lumotni imzolagan holda jo'natishi quyidagicha amalga oshiriladi:

- *shifrlash qoidasi:* $M^{e_j} \bmod n = C$, bu yerda M - ochiq Ma'lumot, C - shifrlangan Ma'lumot;
- *deshifrlash qoidasi:* $C^{d_j} \bmod n = M^{e_j d_j} \bmod n = M$;
- *ERI ni hisoblash:* $H(M)^{d_i} \bmod n = P_i$,

Bu yerda i - foydalanuvchining P_i - imzosi M - Ma'lumotning $H(M)$ - xesh funksiya qiymati bo'yicha hisoblangan;

ERI ni tekshirish: $(P_i)^{e_i} \bmod n = H(M)^{e_i d_i} \bmod n = H(M)$, agar $H(M) = H(M_1)$ bo'lsa (bu yerda M_1 -deshifrlangan Ma'lumot), u holda elektron hujjat haqiqiy, aks holda haqiqiy emas, chunki xesh funksiya xossasiga ko'ra $M = M_1$ bo'lsa ularning xesh qiymatlari ham teng bo'ladi.

Ma'lumotni maxfiy uzatish protokoli:

$$[M \cup H(M)^{d_i}]^{e_j} \bmod n = [M \cup P_i]^{e_j} \bmod n = C;$$

Maxfiy uzatilgan Ma'lumotni qabul qilish protokoli:

$C^{d_j} \bmod n = [M \cup P_i]^{e_j d_j} \bmod n = M \cup P_i$, umuman qaraganda dastlabki Ma'lumot o'zgartirilgan bo'lishi mumkin, shuning uchun $C^{d_j} \bmod n = M_1 \cup P_i$ bo'lib, natijada, xesh qiymat imzo bo'yicha ushbu ifoda $(P_i)^{e_i} \bmod n = H(M)^{e_i d_i} \bmod n = H(M)$ bilan hisoblanadi va qabul qilib olingan Ma'lumotning xesh qiymati $H(M_1)$ bo'lsa, u holda $H(M) = H(M_1)$ bo'lganda elektron hujjat haqiqiy, aksincha bo'lsa qalbaki hisoblanadi.

Elliptik egri chiziq'larga asoslangan elektron raqamli imzo algoritmlari

Elliptik egri chiziq'larga asoslangan kriptotizimlar kriptografiyaga 1985 yilda V.Miller va N.Koblis tomonidan tadbqiq qilingan. Assimmetrik kriptografik algoritmlarning ko'pchiligi chekli maydonda diskret logarifmlash masalasining murakkabligiga asoslangan bo'lib, bu algoritmlarni elliptik egri chiziq'larga o'tkazish masalasi alohida izlanish talab etadi. Quyida xalqaro standart sifatida qabul qilingan EC DSA va GOST R 34.10-2001 elliptik egri chiziq'larga asoslangan elektron raqamli imzo algoritmlari ko'rib o'tiladi [3].

Elektron raqamli imzo algoritmining boshlang'ich parametrlari. Qaralayotgan algoritmning asosiy parametrlari xarakteristikasi p -tub sondan iborat bo'lgan chekli maydonda aniqlangan E -elliptik egri chiziq va shu chiziqda olingan katta tub tartibga ega bo'lgan $G \in E(F_p)$ -bazaviy nuqta hisoblanadi.

Bu chiziq quyidagi tenglama bilan beriladi:

$$y^2 = x^3 + ax + b \pmod{p}.$$

Turli (a, b) parametrlar juftligi izomorf elliptik egri chiziqlarni aniqlaydi. Tenglamaning muhim parametrlari esa mos ravishda diskriminant $d = -16(4a^3 + 27b^2) \neq 0$ va invariant $j = 1728(4a)^3/d$ ko'rinishda bo'ladi. Tenglamaning koeffitsiyentlari a va b ma'lum j invariant bo'yicha quyidagicha aniqlanadi:

bu yerda

$$k \equiv \frac{j}{1728 - j} \pmod{p}, \quad j \neq 0, \quad j \neq 1728$$

Elliptik egri chiziqning G nuqtasi $F_p : G = (x_G, y_G)$ maydondan olingan (x_G, y_G) elementlar juftligi bilan aniqlanadi. Bu nuqtani hisoblashning yagona aniq usuli yo'q. Shuning uchun tanlash usuli bilan – biror x -qiymat olinadi va F_p maydonda $x^3 + ax + b$ ifodaning qiymati hisoblanib, bu qiymat biror sonni kvadrat ildizi bo'lishi yoki bo'lmasligi tekshiriladi. Agarda kvadrat ildiz mavjud bo'lsa, bu idiz y deb olinadi. Kvadrat ildiz mavjudligi $\left(\frac{x^3 + ax + b}{p}\right)$ simvoli yordamida tekshiriladi [4,6].

Kriptografik bardoshli raqamli imzo tizimini olish uchun quyidagi shartlar bajarilishi kerak:

- elliptik egri chiziq supersingulyar bo'lmasligi kerak, $\#E(F_p) \neq p + 1$;
- $p^k \neq 1 \pmod{n}$ barcha $k \in \{1, \dots, C\}$ lar uchun, bu yerda C yetarli katta son, qaysiki F_{p^C} maydonda diskret logarifmlashni hisoblash vaqt nuqtai nazaridan mumkin bo'lmasin (odatda $C = 20$ qilib tanlanadi);
- elliptik egri chiziq anomal bo'lmasligi kerak, ya'ni $\#E(F_p) \neq p$;

– elliptik egri chiziqning rasional koordinatali nuqtalari soni m quyidagi shartni qanoatlantirsin:

$$\#E(F_p) = m, \quad m = tq, \quad \text{bu yerda } q - \text{katta tub son, } t \in N \text{ va } t \geq 1.$$

Hozirda maxsus chiziqlar sinflariga mavjud bo'lgan hujumlardan himoyalashning mavjud usuli - E - Elliptik egri chiziqni yuqoridagi shartlarni qanoatlantiruvchi qilib olishdan iboratdir [1,5].

Ushbu parametrlar foydalanuvchilar guruhi uchun umumiy bo'lishi mumkin. Imzoni generatsiya qilish va tekshirish uchun ishlatiladigan individual parametrlar – maxfiy va ochiq kalitlar deb nomlanadi.

- imzo qo'yish kaliti (mahfiy kalit) – bu $[0; q]$ intervaldagi ixtiyoriy d soni;
- imzoni tekshirish kaliti (ochiq kalit) – bu elliptik egri chiziqdagi $Q = [d]G$ nuqta;
- bundan tashqari raqamli imzo algoritmidagi h - xesh-funksiyadan ham foydalaniladi.

DSA ERI algoritmi

1991 yilda NIST (National Institute of Standard and Technology) tomonidan DSA (Digital Signature Algorithm) algoritmiga asoslangan DSS (Digital Signature Standard) ERI standarti yaratildi. Ushbu algoritm chekli maydonda diskret logarifmlash muammosiga asoslangan. Xesh funksiya sifatida SHA1 standartidan foydalanilgan.

Ochiq va yopiq kalitlar

1. Maxfiy kalit

Imzoni shakllantirish:

1. Imzolanuvchi M Ma'lumotni imzolashda quyidagi ketma – ketliklar bajariladi:

- a. p – tub son tanlanadi ($2^{1023} < p < 2^{1024}$ va bit uzunligi 64 ga karrali);
- b. q – tub son tanlanadi ($2^{159} < q < 2^{160}$ va $p-1$ ning bo'luvchisi);
- c. $0 < h < p$ va $h^{(p-1)/q} \bmod p > 1$ shartlarni qanoatlantiruvchi h kattalik asosida $g = h^{(p-1)/q} \bmod p$ butun son hisoblanadi;

d. x – maxfiy kalit orqali, $y = q^x \bmod p$ ochiq kalit hisoblanadi (bu yerda: $0 < x < q$);

2. Ma'lumot jo'natuvchisi tasodifiy k sonini tanlaydi ($0 < k < q$ shart bilan). Ushbu kattalik imzo shakllantirilgandan so'ng o'chirib tashlanadi.

3. M Ma'lumotni imzolari quyidagilarga teng bo'ladi:

$$r = g^k \bmod p \bmod q,$$

$$s = k^{-1}(xr + H(M)) \bmod q.$$

Hosil qilingan kattaliklar (r, s) Ma'lumot M ga qo'shib imzoni tekshiruvchi tomonga yuboriladi.

Imzoni tekshirish jarayoni:

Qabul qilingan M' Ma'lumot va unga qo'yilgan imzo (r', s') asosida imzoni tekshirish jarayoni amalga oshiriladi. Bu ikki bosqichdan iborat. Agar imzo birinchi bosqichdagi tekshiruvdan o'ta olmasa, unda ikkinchi bosqichga o'tmaydi.

Qabul qilingan imzolar uchun $0 < s' < q$ yoki $0 < r' < q$ shart tekshiriladi. Bu shart bajarilsa ikkinchi bosqichga o'tiladi [5,6].

1. Ikkinchi bosqich quyidagilardan iborat:

a. $v = (s')^{-1} \bmod q$ hisoblanadi.

b. $z_1 = H(M') \bmod q$, $z_2 = r' \bmod q$ qiymatlar hisoblanadi.

c. Shundan so'ng $u = g^{z_1} y^{z_2} \bmod p \bmod q$ qiymat hisoblanadi.

d. Agar $r' = u$ tenglik bajarilsa, u holda qo'yilgan elektron raqamli imzo haqiqiy ($M = M'$) bo'ladi. Aks holda imzo qalbaki deb topiladi.

- *Parametrlarni generatsiyalash*

– $H = 9_{10} = 1001_2$;

– xesh qiymat uzunligi 4 ga tengligi uchun $q = 11_{10} = 1011_2$ tanlash mumkin.

– shuningdek, $p = 23$ ni tanlash mumkin, ya'ni $23 - 1 = 22 = q * 2$;

– bundan tashqari, $g = 2^2 = 4$.

- *Kalitlarni hosil qilish*

– shaxsiy kalit uchun: $x = 7$;

– u holda ochiq kalit quyidagiga teng bo‘ldi: $y = g^x \bmod p = 4^7 \bmod 23 = 16384 \bmod 23 = 8$.

- *Xabarni imzolash*

– $k = 3$ deb tanlaylik;

– u holda $r = (g^k \bmod p) \bmod q = (4^3 \bmod 23) \bmod 11 = 7$;

– $r \neq 0$ bo‘lganligi bois, keying qadamga o‘tamiz;

– $s = k^{-1}(H(m) + x * r) \bmod q = 4(9 + 7 * 7) \bmod 11 = 1$, ya’ni

$3^{-1} \bmod 11 = 4$.

– $s \neq 0$ bo‘lganligi bois, keyingi qadamga o‘tamiz:

– Imzo jufti $(r, s) = (7, 1)$ ga teng.

- *Imzoni tekshirish*

– $w = s^{-1} \bmod q = 1^{-1} \bmod 11 = 1$;

– $u_1 = H(m) * w \bmod q = 9 * 1 \bmod 11 = 9$;

– $u_2 = r * w \bmod q = 7 * 1 \bmod 11 = 7$;

– $v = (g^{u_1} * y^{u_2} \bmod p) \bmod q = (4^9 * 8^7 \bmod 23) \bmod 11 = 7$;

– $v = r$ bo‘lganligi bois, imzo to‘g‘ri.

ERI algoritmlari tahlili

1-jadval

ERI algoritmlari tahlili jadvali

Belgilar	O‘z Dst 1092:2005	DSA	GOST R 24.10-2001
<i>Algebraik Struktirasi</i>	Parametrlil Algebra	Chekli oddiy maydon	Chekli oddiy maydon, aniqlangan EECh
<i>Modul tipi va o‘lchami</i>	Tub son $p > 2^{255}$ (afzalligi: tezkorlikda)	Tub son $2^{511} < p < 2^{1024}$	Tub son, $p > 2^{255}$
<i>Protseduralarda foydalanilgan asosiy amallar</i>	Parametrlil ko‘paytirish; Parametr bilan darajaga oshirish.	Ko‘paytirish Ko‘shish Darajaga oshirish Teskarilash	Ko‘shish Inkor Ko‘p martalik ko‘shish (kamchili: amallarning murakkbligida)
<i>Daraja asosi tipi</i>	Maxfiy - g. (afzalligi: diskret logarifm masalasini qo‘shish	Oshkora - g. (kamchiligi : diskret logarifmlash masalasini kushish osonligida)	Oshkora - p (kamchiligi: EECh diskret logarifmlash masalasini ko‘shish

	murakkabligida)		osonligida)
ERI uzunligini qisqartirishga yondoshuv	Faktor ((p-1) ning tub ko'paytuvchisi) dan foydalanish $2^{254} < q < 2^{256}$	Faktordan foydalanish $2^{511} < q < 2^{1024}$	Siklik gruppaning tartibidan foydalanish $2^{254} < q < 2^{256}$ q-gruppa tartibi
Yopiq kalit shakli	Juftliklar(r, s) $\mu=0$, (r,s,y1) $\mu=1$. Kamchiligi $\mu=1$	Juftlik(r,s)	Juftlik(r,s)
Bardoshlilik	$\mu=1$ da daraja parametrlarning muammosining murakkabligiga asoslangan (afzalligi:RSA ga nisbatan bardoshli)	Modullar (512-1024) bit bo'landa diskret logarifmlashning murakkab	Modul 255 bitdan kata bo'lganda EECh da diskret logarifmlashning murakkabligiga asoslangan.
Tekshirish kaliti shakli	Juftlik (y,z) $\mu=0$, (y,z,y1) $\mu=1$ da (afzalligi: soxta imzoni aniqlashda)	Juftlik (s, y)	Parametr - Q
Imzoni tekshirish natijasi shakli	Xesh funksiya qiymati yoki xeshlashdan foydalanilmagan dagi xabar bloki (afzalligi: xeshlanishi shart bo'lmagan qisqa xabarlarni uzutmaslik mumkinligi)	Ijobiy yoki salbiy	Ijobiy yoki salbiy
Foydalaniladi gan mezon	1. Seans kalitisiz ($\mu=0$) 2. Seans kaliti bilan (s=1) (afzalligi: yangi imkoniyatlar tug'ilishida)	Seans kalitisiz	Seans kalitisiz

Ushbu jadvalda hozirda keng qo'llanilayotgan bardoshli sanalgan ERI standartlari keltirilgan.

Yuqoridagi jadvallardan ko'rinib turibdiki, har bir kriptotizim o'ziga tegishli bo'lgan ochiq va yopiq kalitlarga ega hisoblanib bu parametrlar kriptotizimni bardoshlilikiga hissa qo'shuvchi eng muhim parametrlardir.

Xulosa

Mazkur maqolada Elektron raqamli imzo algoritmlari tahlili qilingan bo'lib, unda ma'lumotlar yaxlitligini ta'minlash usullari, elektron raqamli imzo algoritmlari haqida ma'lumot ya'ni electron raqamli imzoni shakllantirish, tekshirish va undan tashqari elektron raqamli imzo algoritmlari tahlili keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kheshaifaty, Nafisah, and Adnan Gutub. "Preventing multiple accessing attacks via efficient integration of captcha crypto hash functions." *Int. J. Comput. Sci. Netw. Secur.(IJCSNS)* 20.9 (2020): 16-28.

2. Xu, Cong, Jingru Sun, and Chunhua Wang. "A novel image encryption algorithm based on bit-plane matrix rotation and hyper chaotic systems." *Multimedia Tools and Applications* 79.9-10 (2020): 5573-5593.

3. Hunt, Gareth, and H. E. Payne. "Image Reconstruction with Few Strip-Integrated Projections: Enhancements by Application of Versions of the CLEAN Algorithm." *Astronomical Data Analysis Software and Systems VI*. Vol. 202. No. 25. 1997.

4. Latif, S., Idrees, Z., Ahmad, J., Zheng, L., & Zou, Z. (2021). A blockchain-based architecture for secure and trustworthy operations in the industrial Internet of Things. *Journal of Industrial Information Integration*, 21, 100190.

5. Olimov I. S., Karimov A. A., Ibrohimov X. I. ELLIPTIK EGRI CHIZIQQA ASOSLANGAN DIFFI XELMAN ALGORITMLARI YORDAMIDA KALITLARNI GENERATSIYALASH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 427-432.

6. Salimboyevich O. I. et al. Making algorithm of improved key generation model and software //2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT). – IEEE, 2020. – C. 1-3.

КЎП МАРТА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ЮКЛАМА ОСТИДА ГРУНТ ЗИЧЛИГИНИНГ ЎЗГАРИШИ

Абдуллаев Азимжон Карим ўғли.

Термиз давлат университети

Архитектура ва қурилиш факултети талабаси

Илмий раҳбар: **Убайдуллаев Анвар Азамович.**

***Аннотация:** Автомобиль йўли ва ундаги иншоотларнинг мустаҳкамлиги, устуворлиги ва чидамлилиги кўп жиҳатдан унинг асосий қисми бўлган йўл пойи мустаҳкамлигига боғлиқдир. Йўл тўшамасининг мустаҳкам бўлиши ва хизмат муддати давомида деформацияларга учрамай ишлаши учун йўл пойи грунти етарлича зичланган бўлиши лозим*

***Калит сўзлар:** юклама, лёссимон, деформация, оқувчанлик чегараси, штамп, зичланиш*

Автомобиль йўли ва ундаги иншоотларнинг мустаҳкамлиги, устуворлиги ва чидамлилиги кўп жиҳатдан унинг асосий қисми бўлган йўл пойи мустаҳкамлигига боғлиқдир. Йўл тўшамасининг мустаҳкам бўлиши ва хизмат муддати давомида деформацияларга учрамай ишлаши учун йўл пойи грунти етарлича зичланган бўлиши лозим [1]. Автомобилдан йўл тўшамаси орқали йўл пойи лёссимон грунtiga тушадиган юклама кўп марта ва қисқа вақт таъсир қилади. Таҳлиллар кўп марта ва қисқа вақтли юкламани таъсирини ўрганиш асосан ҳар хил ўлчамли штампларни грунtiga сиқиш йўли билан олиб борилганлигини кўрсатди. Штампни грунtiga сиқиб борилганда, маълум бир шароитда, уни четида пластик ҳудуд ҳосил бўлади. Натижада грунтни чўкишини зичлаштириш натижасида ёки грунтни штамп ёнидан четга силжиши

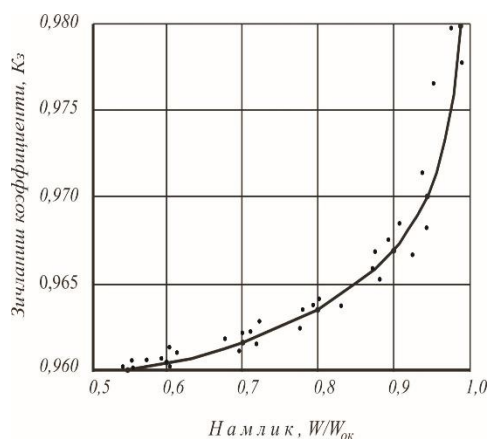
натижасида бўладими, ажратиш қийин бўлади. Шунинг учун қолдиқ деформацияни, яъни кўп марта ва қисқа вақт таъсир қилувчи юклама таъсири остидаги грунтни чўкишини уни зичлигини ўзгаришига боғлаб компрессион тажрибаларда ўрганилди. Бунда пластик ҳудудни ҳосил бўлишининг олди олиниб, фақат грунтни зичланиши натижасида ҳосил бўладиган қолдиқ деформация ўрганилади.

Лёссимон грунтларда қолдиқ деформацияси ёки кўп марта ва қисқа вақт таъсир қиладиган юкламалар таъсирида бирламчи зичликни ўзгариши Н.Н. Масловнинг [2] чўкиш модули билан ифодаланиб, қуйидагича аниқланади:

$$a = \frac{\Delta h}{h} 1000$$

бунда Δh - грунт намунасининг маълум кўп марта ва қисқа вақт таъсир қилувчи юкламалар таъсирида ҳосил бўлувчи мутлақ деформацияси, мм; h – намунанинг дастлабки баландлиги, мм.

Кўп марта ва қисқа вақтли юкламалар таъсирида юзага келадиган деформацияларни ҳосил бўлиш характерини ўрганиш учун намуналар тайёрланди ва тажрибалар ўтказилди. Грунт намунасининг намлиги (0,55-0,98) W_{OK} да (W_{OK} -грунтнинг оқувчанлик чегарасидаги намлиги) ва зичланиш коэффиценти 0,96 бўлганда, унга кўп марта ва қисқа вақтли 0,1 МПа юклама таъсир қилганда, унинг зичлигини ўзгариш қонунияти ўрганилди. Юкламанинг энг кўп таъсир сони 10^6 бўлгандаги тажриба натижаси 1-расмда келтирилган.

1-расм. Лёссимон чангли енгил супеснинг зичланиш коэффиценти унинг бошланғич қиймати 0,96 бўлганда, кўп марта ва қисқа вақт таъсир қилувчи юклама $P=0,1$ МПа остида, $N_p=10^6$ бўлганда намликка қараб ўзгариши.

1-расмда акс эттирилган чизмани таҳлили, лёссимон чангли енгил супеснинг зичланиш коэффициенти 0,96 ва намлик миқдори $(0,55-0,80)W_{OK}$ оралиғида бўлганда, кўп марта ва қисқа вақт таъсир қилувчи юклама $P=0,1$ МПа $N_p=10^6$ марта таъсир қилганда, зичлик миқдори деярли ўзгармаганини кўрсатади. Бундай намликдаги грунтда таъсир этувчи кучларга нисбатан унинг қаршилиги катта бўлади. Намлик $0,80W_{OK}$ дан катта бўлганда зичлик миқдорини ўзгариши кузатилади. Чунки бу намлик, таъсир сони ва юк таъсирида грунт намунасидан сувни сиқиб чиқарилиши осон кечади, грунтнинг қаршилиги нисбатан кичик бўлади. Агар зичланиш коэффициенти 0,96 дан катта бўлса келтирилган юк миқдори ва таъсир сонидан бошланғич зичланиш коэффициенти ўзгариши янада оз бўлиши керак. Бу хулосани кейинги олиб борилган тадқиқотлар тасдиқлайди.

Ўтказилган тадқиқот натижасида грунт намлиги $(0,55-0,80)W_{OK}$ бўлганда грунтнинг мустаҳкамлиги ўзгарса бу унинг зичлигига боғлиқ эмаслиги ва намлиги $0,80W_{OK}$ дан катта бўлганда мустаҳкамликнинг ўзгариши унинг зичлигини ошиши билан тушунтирилиши мумкин. Амалдаги йўл пойида намлик миқдорини $(0,55-0,70)W_{OK}$ бўлишини ҳисобга олсак ва зичлик юклама таъсирида ўзгармаса, грунтнинг силжишга мустаҳкамлиги унда бўладиган шакл ўзгариш деформацияси билан тушунтирилиши мумкин.

Адабиётлар

1. Каюмов А.Д., Махмудова Д.А., Холияров У.А. Лёссимон грунтли йўл кўтармасининг мустаҳкамлиги. Монография. - Т.: ТошДТУ, 2012. -125 б.
2. Маслов Н.Н. Основы инженерной геологии и механики грунтов. –М.: Высшая школа. 1982. –511 с.

THE CONTRIBUTION OF SCHOLARS, WHO GREW UP IN THE PERIOD OF THE FIRST ENLIGHTENMENT IN OUR COUNTRY TO THE DEVELOPMENT OF THE WORLD

Fazliddinova Zulfiyakhon Dilmurod qizi,
Student of English filology, NAMSU, Namangan

ABSTRACT

It is undeniable fact that the scientists of the first Renaissance created the fundamental ideas and invented much of the sciences, that had a huge contribution to the development of other countries. In this article, I try to investigate the works and contribution of outstanding scholars such as Jalaliddin Rumi, Al- Khorazmi, Abu Ali ibn Sina and so on.

Keywords: *first enlightenment, contribution, scholars, science.*

АБСТРАКТ

Неоспорим тот факт, что ученые первого Возрождения создали фундаментальные идеи и изобрели многие науки, внесшие огромный вклад в развитие других стран. В этой статье я попытаюсь исследовать работы и вклад выдающихся ученых, таких как Джалалиддин Руми, Аль-Хорезми, Абу Али ибн Сина и так далее.

Ключевые слова: *первое просвещение, вклад, ученые, наука.*

ANNOTATSIYA

Birinchi Uyg'onish davri olimlari fundamental g'oyalarni yaratganliklari va boshqa mamlakatlar taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan ko'pgina fanlarni ixtiro qilganliklari inkor etib bo'lmaydigan haqiqatdir. Ushbu maqolada men Jaloliddin Rumi, Al-Xorazmi, Abu Ali ibn Sino va boshqalar kabi buyuk allomalarning asarlari va hissalarini o'rganishga harakat qilaman.

Kalit so'zlar: *birinchi ma'rifat, hissa, olimlar, fan.*

INTRODUCTION.

The Renaissance - is the period of time when economy, science, policy, culture or art reforms into novel, more civilized, and developed condition. In Uzbekistan, we are living in the Third Renaissance of time, and the First Renaissance lasted between 9-14 centuries in the countries of Central Asia such as Movarounnahr , Khurasan and Iran, being one of the initial rebirth, which lately affected to other countries reformations, due to the contribution of outstanding scholars. The uplift in other countries happened much more lately, where I indicate in the following table -1.

Countries	Period of Renaissance
Central Asia (<u>Movarounnahr</u> , <u>Khurasan</u> and <u>Iran</u>)	9-12 centuries
Italy, Florence	14-15 centuries
European countries (Germany, United Kingdom, France)	16-17 centuries

As you see, the Renaissance started much earlier in the Central Asia, than other countries. In contrast to Italy, which was a few centuries earlier (9th–12th century), there was a significant cultural elevation, substantial development in science, philosophy, and literature, widespread interest in cutting-edge humanitarian principles, and a burgeoning of intellectual and creative activity. In world science, this era is known as the "Muslim Renaissance" (A. Metz) or the "Eastern Renaissance" (NI Konrad). The Eastern Renaissance period embodies the key elements of the European Renaissance: intense creative activity, the completion of outstanding creative works, and the production of mind-blowing works of art. Great intellectuals, encyclopedic experts, and well-known thinkers came from the Eastern Renaissance. Discoveries in the exact sciences were produced by Muhammad al-Khorazmi, Abu Bakr Razi, Abu Rayhan Beruni, Ahmad al-Farghani, Umar

Khayyam, and Mirza Ulugbek. The treasury of thought was enriched by the philosophical writings of Abu Nasr Farabi, Abu Ali ibn Sina, Ibn Rushd, Muhammad Ghazali, and Nasafi Azizuddin. The universe, man, and society were studied as a whole, new laws were found, the boundaries of intellectual knowledge were broadened, and the theory of virtuous society and the ideal man was thoroughly developed. Poetry was established by brilliant writers like Abu Abdullah Rudaki, Abulalo alMaari, Abulqasim Firdavsi, Jalaliddin Rumi, Hafiz Shirozi, Nizami Ganjavip, Abdurrahman Jami, and Alisher Navoi, who sung about love, bravery, independence, and goodness. A number of miniature painting schools were established, including Kamoliddin Behzodhis paintings, which established a fresh artistic approach. Another indication of the renaissance period is the rise in interesting adventure-filled works like "One Thousand Nights," "Kalila and Dimna," "Forty Ministers," "Totinoma," "Sindbodnoma," and "Jome'ul Hikayot," which capture the spirit of the populace. On the other hand, works like "Khamsa" describe universal concepts that are rife with wisdom and philosophy and represent human ideals.[1]

LITERATURE REVIEW.

Many in deniable masterpieces in the people's life was created firstly by 'Muslim scientists' as the call themselves, they invented the model and masterpieces in almost each direction, which enabled other countries to learn and, to boost their willingness, and willpower and created their own ones. The books of our scholars were and are the main manuals even in these days , that include all of the needed and required information and knowledge. However these scholars great contributions, this article discusses several of scholars heritage an its significance in the development of foreign countries in different spheres for wide demonstration, namely Jalaluddin Rumi, Abu Ali Ibn Sina and Al-Khorazmi.

Jalaluddin Rumi- Jalaluddin Rumi was born on September 30, 1207, in the house of the great sheikh Muhammad Balawaddin Valad, who received the title of

sultanal ulama, in the city of Vakhsh in present-day Tajikistan (the country of Khorezmshahs). Young Jalaluddin studied for 7 years in Sham, Aleppo, Damascus, Caesarea and other major centers of knowledge, becoming a mature scholar of his time. In the words of the well-known Romanist Zarrinkub, "Mawlana's wonderful 68-year life was full of poetry, beautiful, unique, and complex poetry, sound and tone." [2] During the past eight centuries, Mevlana Jalaluddin Rumi has been acknowledged as a live participant in artistic-pedagogical-psychological-aesthetic art by poets, writers, thinkers, architects, and painters from throughout the world. Mevlana Jalaluddin Rumi, the creator of numerous important works including Divani-Kabir, "Fihi ma fih," "Majlisi-Saba," "Mektubat," and "Masnavi" didn't just recite life-affirming verses, express their ideas through straightforward poetry, or converse with readers in everyday terms. Mevlana was a pedagogue and educator who translated and educated the facts of life with the amazing power of art; he inspired his readers, helped them to comprehend life and its beauty. [3] For seven centuries, Western and Eastern scholars have disagreed and discussed Jalaluddin Rumi's "Spiritual Masnavi," which has been the subject of numerous discussions and disputes. Rumi's "Masnavi" is considered by world thinkers to be a book of the world, an encyclopedia of mysticism, a sea of spirituality, and a poet of humanity, which is evidence of the importance and significance of this work. [4]

Al-Khorezmi. One of the first encyclopedic scientists in the history of science, Khorezmi, Abu Ja'far (Abu Abdullah) Muhammad ibn Musa al-Khorazmi (783, Khiva - 850, Baghdad) was a Khorezmian mathematician, astronomer, and geographer. The science of algebra was established by Khorezmi, whose book "Kitob mukhtasar min izal aljabr valmuqobala" is where the word "algebra" originates ("A short book about algebraic calculus"). Yet, there is the argument that Khorezmi just systematized the approach to solving linear and quadratic equations that was already well-known at the time. This concept developed since Khorezmi's work was based on this subject. However the majority of Khorezmi's book is devoted to algebraic calculations. [5] Al-Khorezmi was appropriately dubbed "the Father of Algebra" by

the international scientific community for his substantial contributions to mathematical science and popularization. Al-Khorezmi is the finest mathematician of the time, and, if one takes all conditions into account, one of the greatest of all times, according to the prominent American historian of science of the 20th century George Sarton.[6]

Abu Ali ibn Sina. The renowned Central Asian encyclopaedist Abu Ali ibn Sina (full name: Abal al-Husayn ibn Abd Allah ibn Sn al-Balkh) is mentioned in various sources as a scientist, physician, and philosopher in Bukhara Persian. He passed away at Hamadan on August 16, 1037. He was born on June 18, 980 in the town of Afshona, which is close to Bukhara. More than 30 of Ibn Sina's works on medicine have come to us, including a medical encyclopedia called "Qanun," numerous books on theoretical and practical aspects of medicine, "Urjuza fi-ttibb" ("Medical Ur-juza"), "alAdviyat" alqalbiya" ("Medicines of the heart"), "Daf' almadorr al-kulliyya an-al-abdon al- ("Treatise on Health"), Many more treatises exist, including "Risola fi-s-sikanjubin," "Risola fi-lfasd," and "Risola fi-lhindabo" ("Treatise on Sachratqi"). Ibn Sina gave the classification of sciences substantial consideration during his time, and he wrote a book titled "Aqşam al-ulum alaqliya" about it ("Classification of mental sciences").[7] He was well renowned for his contributions to medicine and Aristotelian philosophy. He wrote the Al-Qnn f al-ibb (The Canon of Medicine), one of the most renowned publications in the history of medicine, and the Kitb al-shif (Book of the Cure), a sizable philosophical and scientific encyclopedia. Ibn-Sina pioneered the use of extremely sophisticated drug design principles, including drug delivery, organ targeting, deposition at the site of action, pain relief, wound healing, clearance after action, and support for the organ.[8]

CONCLUSION.

It is an evident notion that uzbek scholars (was born and lived in this territory) have a big contribution to the world's first renaissance. In each direction may it be science, poetry, medicine, geography, astronomy, mathematics and etc... they have

built the initial fundamentals and introduced them to the world, because of this the first uplift in Central Asia was occurred before that in other countries such as Italy, or other European countries.

REFERENCES;

- [1] https://uz.wikipedia.org/wiki/Uyg%CA%Bonish_davri
- [2] https://uz.wikipedia.org/wiki/Jaloliddin_Rumi
- [3] Khafayat, A. UDC: 37.04 UNIVERSAL IDEAS IN THE PEDAGOGICAL ACCOUNTS OF MEVLANA JALALUDDIN RUMI. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*, 233.
- [4] <https://www.amerikaovozi.com/a/a-36-2006-02-09-voa5-93340884/794378.html>
- [5] <https://uz.wikipedia.org/wiki/Al-Xorazmiy>
- [6] <https://uzbekistan.travel/en/o/al-khorezmi/>
- [7] https://uz.wikipedia.org/wiki/Abu_Ali_ibn_Sino#Tibbiy_asarlari
- [8] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3970379/#:~:text=He%20created%20a%20complete%20philosophical,in%20the%2017th%20century.ry.>

MINTAQA IQTISODIYOTI GEOGRAFIYASI TARKIBI VA SALOHIYATI TUSHUNCHASI

Embergenov Alisher Jumamuratovich

QDU Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası o‘qituvchisi

Sa‘inbaev Sultanbek Turdibay ó‘li

QDU Iqtisodiyot fakulteti talabasi

***Kalit so‘zlar:** mintaqa iqtisodiyoti geografiyasi, mintaqaviy nomutanosibliklar, iqtisodiy salohiyatni baholash usullari, baholash omillari, mintaqaviy resurslarni boshqarish.*

Mintaqa iqtisodiyoti geografiyasi bir mamlakat yoki mintaqa ichidagi iqtisodiy faoliyatning barcha aspektlarini o‘z ichiga olgan soha tushunchasini ifodalaydi. Bu sohaga iqtisodiyotni o‘rganish, iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish, mamlakatning pul siyosati, ishlab chikarish, mijozlarga xizmat ko‘rsatish va boshqa iqtisodiy muammolarni yechish kiritiladi.

Mintaqa iqtisodiyoti esa bir nechta mamlakatlarning yoki etnik guruhlar tomonidan bir-biriga yaqin bo‘lgan geografik joydagi iqtisodiy faoliyatni ifodalaydi. Bu mintaqada iste‘molchilarining mavjud resurslardan foydalanish, savdo-sotiqda hamkorlik qilish va sarmoyalash uchun ko‘plab imkoniyatlarni ta‘minlashni o‘z ichiga oladi. Mintaqamizdagi geografik tuzilish va iqlim xususiyatlari va iqtisodiy faoliyat o‘rtasidagi yaqin bog‘liqlikni aniqlash mumkin. Mintaqamizdagi muhim sanoat korxonalarini va aholi zichligi yuqori bo‘lgan hududlarni statistik o‘rganib, tahlil qilish mumkin. Mintaqadagi iqtisodiy faoliyat va mintaqaning geografik xususiyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirish uchun quyidagi misollarni keltiramiz.

Mintaqaviy iqtisodiyot tushunchasi bu mintaqaviy resurslarni boshqarishni o'rganishdir. Mintaqaviy nomutanosibliklarni bartaraf etish uchun biz har bir hududda yoki har bir tumanda bir xil echimlarni qo'llay olmaymiz. Chunki, har bir hudud, har bir tumanning o'ziga xos xususiyatlari bor.

Tashkil etilgan joy tushunchasi yaniy, ular aholi punktigacha bo'lgan masofa, xom ashyo va transport xarajatlari kabi omillar mintaqaviy rivojlanishda mintaqaviy rivojlanishga ta'sir qiladi, deb xulosa qilsak bo'ladi. Ushbu omillarga qarab, korxonalar ma'lum bir mintaqada to'planib, mintaqaviy rivojlanishni ta'minlaydilar. Aholi punktlarining klassik nazariyasiga ko'ra transport xarajatlarining qishloq xo'jaligi mahsulotlariga ta'sirini o'rganib chiqish va transport qaysidir ma'noda hal qiluvchi rol o'ynashini etiborga olishimiz kerak. Yaniy transport xarajatlari markazga yaqin joylarda kamayadi va masofa oshgani sayin ijara narxi arzonlashadi. Ammo u tezda yomonlashadigan mahsulotlar aholi punktlariga yaqin joyda joylashgan bo'lishi kerakligi va bu xarajatlarni ko'paytiradi, shuning uchun mahsulot narxi oshadi. Kompaniyalarning tashkil etilgan joyini belgilovchi eng muhim omil transport xarajatlari hisoblanadi. O'rganishlar natijasiga ko'ra, ishlab chiqarish omillari, xom ashyo va ishlab chiqarishning eng maqbul joyi, agar boshqa joydagi ishchilarning ish haqi transport xarajatlaridan past bo'lsa, kompaniya ham shu joyda tashkil etilishi mumkin. Markaziy joylar tushunchasi bu iqtisodiy faollikni tushuntirishga harakat qiladi. Shunga ko'ra, shaharlar aro ierarxiya mavjud. Katta shaharlar kichik shaharlarga, tumanlarga ham ta'sir qiladi. Ushbu ierarxiya mintaqa markazi, shahar, tuman qishloqlardan iborat Ushbu markazlarning domenlari olti burchakli shaklga ega. Chunki olti burchakli markazga erishish osonroq. Oltiburchakning o'lchami kompaniyaning ko'lami, transport narxi, talab hajmi bilan bog'liq. Kompaniyalar ushbu ierarxiyani hisobga olgan holda o'zlarining tashkiliy joylarini aniqlaydilar. Talab orqali mintaqaviy rivojlanishni o'rganadigan yondashuvlar ta'minot tomonidagi mintaqaviy farqlarga etibor berishdir. Mintaqaviy farqlanishning sababi sifatida ishlab chiqarish miqdoridagi farqni ko'rsatishdir.

Eksport talabi tushunchasi mintaqalar o'rtasidagi sekinlashuvdagi farq talab va farqlardan kelib chiqadi, deb xulosa qilinadi. Tashqi talab natijasida tovarlarni eksport qilish bilan rivojlana boshlagan mintaqada, daromadlar o'sishi bilan mahalliy talab ham sekinlasha boshlaydi; o'sish paytida eksport tovarlari ishlab chiqaradigan sektorda ham, mahalliy ehtiyojlarga javob beradigan tovarlar va xizmatlar ishlab chiqaradigan tarmoqlarda ham ishlab chiqarish hajmi keskin o'sib boradi; tashqi iqtisodiyotning joriy etilishi mintaqalar o'rtasidagi tafovutni oshishiga olib keladi. Lekin, ushbu yondashuv mintaqada dastlab mavjud bo'lgan resurslar mintaqalar o'rtasida bir xil taqsimlanmagan degan farazga asoslanadi.

Xulosa

Mintaqada amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar iqtisodiy salohiyatni baholashda xorij tajribasiga tahlilli xulosa sifatida ularni quyidagicha tasniflash imkonini berdi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, mintaqaning geografik iqtisodiy salohiyatni baholashning eng samarali va sifatli metodlaridan biri bu barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiluvchi omil modeli metodidir. Unga ko'ra mintaqaning iqtisodiy salohiyati ko'plab omillardan tashkil topgan tizimning mavjud va zaxiradagi resurslardan iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda foydalanish xususiyatini anglatadi. Iqtisodiy salohiyatni omilli metod bo'yicha hisoblashda omillardan foydalanish taklif etiladi. Ushbu metod bo'yicha mintaqada iqtisodiy salohiyati investitsion, moliyaviy, xo'jalik, mehnat, bozor va innovatsion omillar yig'indisi sifatida qaraladi. Har bir omil guruhi xususiy ko'rsatkichlardan tashkil topadi. Mintaqada iqtisodiyoti bizga mamlakat yoki mintaqaning iqtisodiy geografik faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlashga imkon beradi va ularni bartaraf etish uchun qanday islohatlar amalga oshirish kerakligini yaxshi tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Черницкий С.В. Комплексная методика оценки экономического потенциала регионов. Журнал «Историческая и социально-образовательная мысль». 2014, № 5(27). С. 208-2013.
2. Чаленко А.Ю. Методика определения экономического потенциала // Экономика Украины. –2013.– №. 8. – С. 4054.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Qobilova , M. M. (2023). O‘ZBEK TILINING IZOHLI LUG‘ATLARIDA SHAXSNI JINS JIHATIDAN IFODALOVCHI LEKSIK BIRLIKLARNING BERILISHI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 4–7. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4150
2	Abdug‘aniyev , S. A. o‘gli, Karimxonov , M. A. o‘g‘li, & Ikromjonov , I. I. o‘g‘li. (2023). QUYMA MONOLIT TEMIRBETONLI TURAR-JOY BINOLARIDA ICHKI VA TASHQI DEVORLARNI QURISH TEXNOLOGIYASI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 8–11. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4151
3	Tursunxo‘jayeva , S. T. qizi. (2023). JISMLARNING SUYUQLIKDA SUZISH SHARTLARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 12–18. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4152
4	Шомуродова, Ш. Б. қ. (2023). ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТДАГИ ЎРНИ. GOLDEN BRAIN, 1(18), 19–29. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4153
5	Ergasheva , R. S. qizi. (2023). TASVIRIY SAN‘AT VA INTERNET DIZAYNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI HAMDA ZAMONAVIY TA‘LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 30–33. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4154
6	Жовлиев , Қ. Т. ў. (2023). БИТУМНИ ТЕЖАШ ВА ИШ СИФАТИНИ ЯХШИЛАШ УЧУН ЭМУЛЬСИЯНИ ҚЎЛЛАШ. GOLDEN BRAIN, 1(18), 34–37. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4155
7	Bobomuratov , I. I. (2023). SURXONDARYO VILOYATIDA TUXUM ETISHTIRISHNING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 38–45. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4156

8

Калжанов , Д. М. (2023). ВЛИЯНИЯ ВЫСОКОЙ ТЕМПЕРАТУРЫ НА СЕРДЕЧНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ У КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА В УСЛОВИЯХ ПРИАРАЛЬЯ. GOLDEN BRAIN, 1(18), 46–49. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4157>

9

Axmadjonova , J. J. qizi. (2023). ABDULLA AVLONIY IJODIY MEROSINING YANGI O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDAGI O‘RNI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 50–55. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4158>

10

Manzarov , M. (2023). XIX ASRDA SHAHRISABZ BEKLGINING MA’MURIY HUDUDI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 56–61. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4159>

11

Soliyev , E. M. o‘g‘li. (2023). “QUR’ON” LAFZINING LUG‘ATDAGI VA ISTILOHDAGI MA’NOLARI TAHLILI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 62–67. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4160>

12

Saydazimov , M. R. (2023). BIRINCHI QAVAT TEMIRBETON USTUNLARINI TEMIRBETON HALQA BILAN KUCYAYTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(18), 68–75. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4161>

13

Rajabaliyeva , I. A. (2023). O‘ZBEKISTON MINTAQALARIDA SANOAT TARMOG‘INI RIVOJLANTIRISHNING HUDUDIIY JIHATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 76–84. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4162>

14

Ashirboyeva , S. A. (2023). ITALYAN VA O‘ZBEK TILLARIDAGI MAQOLLARNING MA’NOVIY JIHATDAN O‘XSHASHLIKLARI VA FARQLARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 85–88. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4163>

15

Kasimova , N. R. qizi. (2023). MAHALLIY BYUDJETLAR DAROMADLARI BAZASI BARQARORLIGINI TA’MINLASH MASALALARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 89–97. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4164>

16

Kotibov , R. B. o‘g‘li. (2023). SO‘FI OLLOYOR PEDAGOGIK QARASHLARINING ZAMONAVIY TA’LIM-TARBIYAGA TA’SIRI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 98–100. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4165>

17

Jo'raqulov , N. J. o'g'li. (2023). IT TEXNOLOGIYALARI QAYSI YO'NALISHLARDA JADAL RIVOJLANMOQDA?. GOLDEN BRAIN, 1(18), 101–104. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4166>

18

Bafoyev , B. B. o'g'li. (2023). SHIRINMIYA (QIZILMIYA) O'SIMLIGINING FOYDALI XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 105–109. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4167>

19

Ortiqov , A. A. o'g'li. (2023). SHAHAR JAMOAT TRANSPORTIDA YO'LOVCHILAR OQIMINI HISOBLASHNI AVTOMATLSHITIRISH (Jizzax shahri misolida). GOLDEN BRAIN, 1(18), 110–114. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4170>

20

Djumanov , X. (2023). MADIATA'LIMNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI VA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA MEDIA VOSITALARINING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 115–123. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4171>

21

Ergashova , F. S. qizi. (2023). IMPORTANCE OF EDUCATION IN SOCIETY. GOLDEN BRAIN, 1(18), 124–127. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4172>

22

Usenbaeva , G. . A. qizi, & Kudiyarova , S. M. qizi. (2023). BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNA MATEMATIKANÍ ÚYRETIW. GOLDEN BRAIN, 1(18), 128–131. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4173>

23

Otamurodova , M. X. qizi, & Narbayev, A. (2023). ASTRONOMIYA O'QITISHDA MULTIMEDIALI DASTURIY-PEDAGOGIK VOSITALARDAN FOYDALANISH AVFZALLIKLARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 132–138. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4174>

24

Karimov, A. (2023). CENTRAL ASIA IS THE PRIORITY DIRECTION OF UZBEKISTAN'S FOREIGN POLICY. GOLDEN BRAIN, 1(18), 139–143. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4175>

25

Normurodova, H. (2023). SCIENTIFIC-METHODICAL PRINCIPLES OF TEACHING THE SCIENCE OF "EDUCATION" IN PRIMARY GRADES. GOLDEN BRAIN, 1(18), 144–146. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4176>

26

Каландарова , Г. Н. (2023). УПОТРЕБЛЕНИЕ КАРАКАЛПАКСКОЙ ЛЕКСИКИ В КАЧЕСТВЕ ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ. GOLDEN BRAIN, 1(18), 147–153. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4177>

27

Suyunova , M. (2023). BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QUVCHILARINING NUTQIY MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(18), 154–162. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4178>

28

Ibodullayeva , M. (2023). READING IS ONE OF THE MOST ESSENTIAL PARTS IN LANGUAGE LEARNING. GOLDEN BRAIN, 1(18), 163–165. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4179>

29

I.S.Olimov. (2023). SM4 SHIFRLASH ALGORITMINI DASTURIY AMALGA OSHIRISH USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 166–171. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4180>

30

Халматжанова , Г. Д. (2023). ФОРМИРОВАНИЯ КЛАСТЕРОВ В ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА. GOLDEN BRAIN, 1(18), 172–179. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4181>

31

Nosirova , S. (2023). BADIY ASARDA KOMPOZITSIYA UNSURLARI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 180–183. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4182>

32

Norova , A. A. (2023). PUNS IN ENGLISH LITERATURE. GOLDEN BRAIN, 1(18), 184–188. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4185>

33

Olimov, I., & Ibrohimov , X. (2023). ANALYSIS OF LIGHTWEIGHT CRYPTOGRAPHIC ALGORITHMS . GOLDEN BRAIN, 1(18), 189–197. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4186>

34

Meliboeva , G. (2023). CORRECT ORGANIZATION OF THE DESIGN SOLUTION FOR THE RECONSTRUCTION OF MEDICAL INSTITUTIONS. GOLDEN BRAIN, 1(18), 198–206. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4187>

35

Shukurov , I., & Uralov , S. (2023). G‘OR TURIZMINING IQTISODIYOTGA TA’SIRI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 207–210. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4188>

36

Olimov, I., & Ibrohimov , X. (2023). ELEKTRON RAQAMLI IMZO ALGORITMLARI TAHLILI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 211–221. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4190>

37

Абдуллаев , А. К. ў., & Убайдуллаев , А. А. (2023). КЎП МАРТА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ЮКЛАМА ОСТИДА ГРУНТ ЗИЧЛИГИНИНГ ЎЗГАРИШИ. GOLDEN BRAIN, 1(18), 222–224. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4191>

38

Fazliddinova, Z. D. qizi. (2023). THE CONTRIBUTION OF SCHOLARS, WHO GREW UP IN THE PERIOD OF THE FIRST ENLIGHTENMENT IN OUR COUNTRY TO THE DEVELOPMENT OF THE WORLD. GOLDEN BRAIN, 1(18), 225–230. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4192>

39

Embergenov, A. J., & Saġinbaev, S. T. ógli. (2023). MINTAQA IQTISODIYOTI GEOGRAFIYASI TARKIBI VA SALOHİYATI TUSHUNCHASI. GOLDEN BRAIN, 1(18), 231–234. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4438>